

GAMLE HUS DA OG NÅ

Krossgarden

Foto KMK 2003

**Status for SEFRAK-registrerte bygninger
Snåsa kommune
Nord-Trøndelag fylke 2003**

Forord

Kulturminnekompaniet foretok år 2003 på oppdrag fra Riksantikvaren en kontrollregistrering av ca 3000 bygninger i kommunene Melhus, Snåsa, Flora og Vega.

Undersøkelsen bygger på en landsomfattende registrering av hus bygd før 1900 kalt SEFRAK-registreringen. De innsamlete dataene danner grunnlaget for databasen Nasjonalt bygningsregister som ble åpnet i 2000.

Undersøkelsen ble gjort som et ledd i Riksantikvarens overvåkingsprogram av SEFRAK-registrerte hus i et representativt antall kommuner. Ved hjelp av periodiske kontrollregistreringer er målet å få informasjon om desimeringstakt og endringer på bygg eldre enn 1900.

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: ”Det årlige tapet av kulturminner og kulturmiljøer som følge av fjerning, ødeleggelse eller forfall, skal minimeres, og skal innen år 2020 ikke overstige 0,5 % årlig”.

Systematisk kontrollregistrering ble i år 2000 foretatt i kommunene Nord-Aurdal, Gjerstad, Fræna og Kautokeino, 2001 i Tromsø og 2002 i Sandnes, Eidskog, Skjåk og Saltdal.

Tidligere var det gjort spredte undersøkelser i presskommuner i Osloregionen – Nittedal, Lier og Ullensaker. Disse viste et gjennomsnittlig årlig tap på 1 % for hus eldre enn 1900. Satt på spissen vil dette si at om 80 år ville alle hus eldre enn 1900 være borte.

Rapporten er skrevet av Kulturminnekompaniet. Rapportformen bygger på Nittedalrapporten, men er omarbeidet i samarbeid med Riksantikvaren, ved Gro Wester i 2000, fra 2001 Anke Loska.

April 2006

Unni Broe og Solrun Skogstad

Innhold

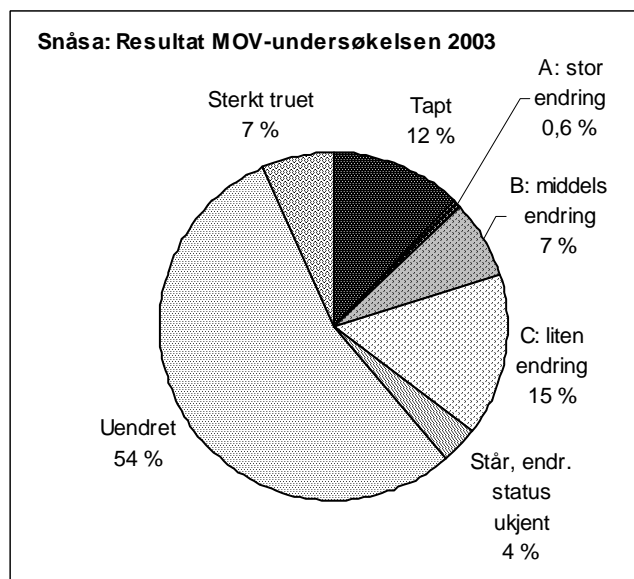
0	SAMMENDRAG	7
0.1	Nøkkeltall Snåsa	7
0.2	Kvantitative forandringer	7
0.3	Kvalitative forandringer	7
0.4	Årsak til tap og endring	9
0.5	Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy	10
1	"GAMLE HUS DA OG NÅ" – PROSJEKTETS INNHOLD OG IDEER	11
1.1	Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)	11
1.1.1	Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)	11
1.1.2	Miljømål	12
1.2	De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2003	12
1.3	Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister	12
1.3.1	Historisk utvikling	12
1.3.2	Opplysningene i registeret	12
1.3.3	Registreringsmaterialet	13
1.4	Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen	13
1.4.1	Nasjonalt bygningsregister	13
1.4.2	Undersøkte SEFRAK-data.....	15
1.4.3	Parametere for MOV-undersøkelsen.....	17
1.5	Samlet resultatoversikt MOV 2003	20
1.5.1	Kvantitative forandringer	20
1.5.2	Kvalitative forandringer	21
2	INNLEDNING	28
2.1	Kart over Snåsa	28
2.2	Historikk og beskrivelse	29
2.2.1	Geografi og topografi	29
2.2.2	Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen	29
2.2.3	Næringsgrunnlag	29
2.2.4	Kommunikasjoner	31
2.3	Grunnlags materialet for MOV-undersøkelsen i Snåsa	32
2.3.1	Antall undersøkte hus	32
2.3.2	Registreringstidspunkt.....	32
2.3.3	Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Snåsa.....	32
2.3.4	Registreringskretser.....	33

2.3.5	Geografiske områder i Snåsa:	33
2.3.6	Tettbygd/spredtbygd.....	33
2.4	Egenskaper ved undersøkte hus i Snåsa.....	36
2.4.1	Samfunnssektor	36
2.4.2	Sosial miljøsammenheng	36
2.4.3	Bygningstyper	37
2.4.4	Alder.....	41
3	RESULTAT	42
3.1	Tap	42
3.1.1	Tap – samlet oversikt	42
3.1.2	Tap – samfunnssektor.....	42
3.1.3	Tap – sosial miljøsammenheng.....	43
3.1.4	Tap – bygningstyper.....	44
3.1.5	Tap – alder	46
3.1.6	Tapsårsaker	46
3.2	Endringer av gjenstående bygninger	50
3.2.1	Endringer – samlet oversikt	50
3.2.2	Endring – samfunnssektor	51
3.2.3	Endring – sosial miljøsammenheng	51
3.2.4	Endring – bygningstyper	52
3.2.5	Endring – alder	53
3.3	Tilstand	62
3.3.1	Tilstand – samlet oversikt.....	62
3.3.2	Tilstand – samfunnssektor	62
3.3.3	Tilstand – sosial miljøsammenheng	63
3.3.4	Tilstand – bygningstyper	63
4	GEOGRAFISKE VARIASJONER	66
4.1	Tap og geografiske variasjoner	66
4.1.1	Tap – områder: Rundt Snåsavatnet, Skog og fjellbygdene.....	66
4.1.2	Tap – tettbygd/spredtbygd.....	66
4.2	Endringer og geografiske variasjoner	67
4.2.1	Endring – områder:	67
4.2.2	Endring – tettbygd/spredtbygd.....	67
4.3	Tilstand og geografiske variasjoner	68
4.3.1	Tilstand – områder:	68
4.3.2	Tilstand – tettbygd/spredtbygd	68
5	REGISTRERINGSTIDSPUNKT OG VARIASJONER.....	69
5.1	Tap – variasjoner etter registreringsperiode	69
5.2	Endring – variasjoner etter registreringsperiode	69
6	KONSEKVENSER OG TENDENSER	70

6.1	Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling	70
6.1.1	Befolkningsutviklingen	70
6.1.2	Gårds- og utmarksmiljø, jordbrukets kulturlandskap – sammenhenger, strukturer	70
6.1.3	Eldre sentra, knutepunkter	77
6.2	Arealfragmentering, større inngrep	78
6.2.1	Vegprosjekter	78
6.2.2	Større anlegg	78
7	SAKSBEHANDLING, PLANFORHOLD M.M.	78
7.1	Bruk av SEFRAK-materialet i kommunen	78
7.2	Planforhold	78
KILDER	82	
VEDLEGG 1. BYGNINGSTYPER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL	84	
VEDLEGG 2. REGISTRERINGSKRETSER: TAPT, ENDRET, TRUET – TABELL	85	

0 Sammendrag

0.1 Nøkkeltall Snåsa

Over en periode på 21 år har 12 % av de undersøkte bygningene gått tapt.

0.2 Kvantitative forandringer

MOV-undersøkelsen i Snåsa omfatter 516 bygninger. 63 av disse har gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 12 %.

35 bygninger er så sterkt truet på grunn av teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 7 % av de undersøkte bygningene. Dette er et

minimumstall.

Tre hus, (0,6 %) er så sterkt ombygd at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

Samlet utgjør tallene for tap, stor endring (endringstype A) og sterkt truede en bolk på ca. 20 %, der kulturminneverdiene er borte for alltid eller sterkt svekket.

Totalt er 118 hus endret siden registreringstidspunktet, inkludert endringstype A. Det tilsvarer en prosentandel på ca. 26 % av de undersøkte. Så godt som alle endringer gjelder mindre påbygg og utskifting av ytre bygningselementer, endringstype B og C.

I år 2003 sto 54 % av de undersøkte husene i tilnærmet samme form som ved registreringstidspunktet, og disse var ikke spesielt truet av dårlig teknisk tilstand. Andelen berørt av tap, endringer og dårlig teknisk tilstand var ca. 42 %.

SEFRAK-registreringen i Snåsa ble påbegynt i 1982 og avsluttet i 1991. Det er lite samsvar å spore i materialet i forholdet mellom den mengde tid som er gått siden registreringen, og forekomsten av tap og endring.

0.3 Kvalitative forandringer

Undersøkelsen viser at det har skjedd endringer som berører sammensetningen i kulturminnebestanden. Det vises særlig i forhold til sosial miljøsammenheng og hustyper.

95 % av den registrerte bebyggelsen i Snåsa har opprinnelig tilknytning til landbruket. Selv om tettstedet Viosen har bakgrunn i 1800-tallet, er antallet hus før 1900-begrenset og bebyggelsen her gir lite utslag på sammensetningen i kulturminnebestanden samlet. Dessuten har tettstedet vært regulert til spesialområde bevaring siden det ble registrert på 1980-tallet. Totalt er det liten forskjell mellom samfunnssektorene når det gjelder resultatene av undersøkelsen. Det er forandringene i den eldre landbruksbebyggelsen som har størst kulturhistorisk betydning. Det er her de største tapene av enkelt hustyper er, det er her manglende bruk og forfall truer flest hus og det er her de største endringene er.

Desimeringstakten i bygningsmiljøer som dokumenterer husmannsplassenes historie har vært større enn i øvrige miljøer. Også prosentandelen truede ligger klart over gjennomsnittet, noe som indikerer at denne utviklingen vil fortsette. Det er først og fremst situasjonen på de fraflytta plassene som gir dette utslaget. Virkningen for representativiteten i kulturminnebildet er desto større siden kulturminner som dokumenterer småkårsfolks historie i utgangspunktet er desimert og gruppen derfor er mer sårbar for inngrep.

Også endringsforekomsten er noe ulikt fordelt mellom de sosiale gruppene. Totalt er færrest hus endret i arbeider og husmannsmiljøene, men til gjengjeld er den relative andelen mer omfattende endringer høyere her, og den gjelder kun våningshus. Det er de mindre husmannsstuene som er påbygd og pusset opp. Uthus og driftsbygninger er i mindre grad satt i stand.

Tapene på husmannsplassene gjelder alle typer hus, men ellers viser undersøkelsen at det er stor forskjell på hvilke hustyper som er gått tapt. Det er som forventet at det er hus som dokumenterer gamle driftsformer i jordbruket som i størst grad er merket av tap og forfall, og de negative utslagene er størst for hus som er knyttet til den ekstensive bruken av utmarksressursene. Situasjonen er mest negativ for uthusa på setrene, men også seterstuene har tap over gjennomsnittet, og flere i dårlig stand.

I tunet skiller den gamle generasjonen uthus og driftsbygninger seg ut som mest sårbare – typen "fjøs, stall, låve" som står for seg selv og andre funksjonsspesialiserte småhus som masstuer og smier.

De store vinkelbygde enhetslåvene, de såkalte kombinerte driftsbygningene som karakteriserer mange gårdstun i Snåsa, kommer derimot ikke spesielt negativt ut. I andel tapte og truede ligger de rundt gjennomsnittet. Flere av de store driftsbygningene er endret og fortsatt i bruk.

Våningshus og stabbur har tapsprosjenter og andel truede på det halve av gjennomsnittet. Men siden dette er de hustypene det er registrert flest av, er antallet tapte og i dårlig forfatning likevel relativt høyt. Våningshuset er ofte det siste huset som blir revet når bruk blir nedlagt og fraflytta. Stabbur er et hus med høy prestisje i Snåsa. Noen av de som har status som tapt i undersøkelsen er flytta eller ligger lagret.

Våningshus er mest endret, fulgt av driftsbygninger av typen "enhetslåve" og seterstuer. Det er også her vi finner det største innslaget av omfattende endringsgrader. Utmarkshus og tradisjonelle småhus i tunet er minst endret. Endringsgraden er mindre omfattende og dreier seg som oftest om det nødvendige vedlikehold. For Våningshus og mindre uthus er det "omvendt samsvar" mellom tap og endringsforekomst.

Trønderlånprinsippet for påbygg står kun bak 13 % av arealutvidelsene for bolighus (endringstype B) som har vært foretatt i undersøkelsesperioden. Det mest vanlige har vært å utvide huset med utbygg i vinkel, som oftest med et to-etasjes utbygg midt på tunsida. Nær 50 % av "B-husene" har denne formen for påbygg. Blant mindre arealutvidelser er bislag som blir gjort noe større det vanligste. De fleste påbygg av våningshus i Snåsa er derfor vendt mot tunsida. Ellers er nye verandaer, som oftest i førsteetasjeplan uten tak over, en av de mest vanlige ytre endringene i undersøkelsesperioden.

Ved oppussing og påbygg, særlig av bolighus, er det vanlig at tilbygg og forandringer fra perioden 1940–70 forsvinner. Dekoren er nå ofte hentet fra sveitserstilen, noen ganger i form av kopier av gamle bislag. Flere av disse endringene har karakter av "tilbakeføring" av ytre stilpreg.

Stående kledning, som oftest i form av tømmermannspanel, er et karakteristisk trekk ved trøndersk byggeskikk som ikke har endret seg i undersøkelsesperioden. Det er en imidlertid en viss tendens til at kledning helt eller delvis fjernes fra små tømmerhus, særlig gjelder det kledningen foran den lille inntrukne svala i første etasje på stabbur.

Nytt taktekke er den mest vanlige endringen på alle typer hus. Tradisjonelt, slik det framstår i registreringsmaterialet, har hus i Snåsa hatt både torv, flis, skifer og teglstein som taktekke. Det er en tendens til at flere hus, særlig stabbur og seterhus, nå får torvtak ved oppussing. Flistakene blir ikke fornyet, det er i dag knapt noen igjen. Flere hus har fortsatt skifertak, men både skifer og teglstein er taktekkematerialer i klar tilbakegang. De erstattes av plater eller sementstein.

De fleste hus som nå er borte sto i sammenheng med andre eldre hus. Mange av tapene får derfor konsekvenser for sammenhengen de gjenstående husene oppleves i. Mest merkbart er dette i de reduserte gårdstuna og setrene der bare våningshuset eller seterstua er tilbake. Den tradisjonelle tunformen i Snåsa, firkanttunet, står fortsatt sterkt på de aktive bruk, både ved endringer og nybygg, selv om det enhetlige preget som før karakteriserte slike bygningsmiljøer er noe svekket.

0.4 Årsak til tap og endring

Forfall har ført til de fleste tapene. I alt 72 % har dette som direkte årsak – enten ved at huset har falt i ruin, eller så er forfall oppgitt som grunn ved riving for opprydding. Oppføring av ny bygning eller annen ny arealbruk er grunn til 14 % av tapene. Flytting er oppgitt som primærårsak for 6 % av tapene. Ufrivillig brann, ulykke står bak 3 %.

Dårlig teknisk tilstand er den viktigste direkte årsak til at hus i Snåsa går tapt. Mange av disse husene var i svært dårlig tilstand også ved førstegangsregistreringen, det gjelder tapene i småbruks- og plassbebyggelsen, men også andre typer gårdsbruk og ikke minst utmarksbebyggelsen. Strukturendringene i jordbruket mot effektivisering og nedleggelse av driftsenheter var kommet langt da SEFRAK-registreringen startet tidlig på 1980-tallet. Den er i dag lett å lese i landskapet i form av reduserte, "relikte", gårdstun i bygda og seteranlegg i utmarka, som har mistet funksjon for lenge siden og befinner seg i ulike stadier av fragmentering og mot ruin.

Riving for å bygge nytt eller for ny arealdisponering gjelder i hovedsak våningshus og driftsbygninger på aktive gårdsbruk. Som regel er det da bygd nye hus på stedet det gamle huset sto, eller det gamle huset sto til hinder for en bedre utnyttelse av tunet. Det er også noen få eksempler på at hele gårdstunet er bygd opp med nye, dels flytta hus, på et nytt sted.

Tettstedpress er ikke noen riveårsak i Snåsa. I hvert fall ikke den som er knyttet til boligutbygging eller ny infrastruktur rundt tettsteder. Men den kretsen som har størst tap (totalt og i prosentandel) ligger sentralt i kommunen og relativt nært opp til kommunesenteret. Dette er et av de mest aktive jordbruksområdene i kommunen, der gårdene ligger tett. Mange av tapene her kan knyttes til bruksnedleggelse med fraflytting av tun, men der jordvegen fortsatt drives. Det er mulig sentral beliggenheten her har gjort disse til særlig attraktive jordbruksarealer og at dette har forsterket utviklingen mht. rasjonalisering, brukssammeslåing og effektivisering. Tallene fra Snåsa viser at det her ikke er de tungdrevne utkantbruka som er mest utsatt for tap, selv om også de finnes.

At våningshus, "enhetslåver" og seterstuer er de hustypene som er mest endret viser at dette er hus som er i bruk. Det er her vi finner det største innslaget av omfattende endringsgrader.

Sammenlignet med andre MOV-kommuner har trønderkommunene i undersøkelsen en relativt stor andel hus av endringstype B. Noe av dette er det naturlig å se i sammenheng med trønderlånets påbyggingstradisjon og skikken med egen kårseksjon i lånet som fortsatt er levende.

En del av B-husene i Snåsa gjelder driftsbygninger. Det er spesielt for Snåsa at såpass mange driftsbygninger er endret og satt i stand. Det var en stor utbyggingsperiode i jordbruket i Snåsa på 1970- og 1980-tallet. Mange bygde nye driftsbygninger, men noen valgte å ruste opp og bygge på den gamle. Siloutbygg og nye kjølerom for melk er de vanligste tilbyggene. Flere av de gamle fjøskassene i gråstein er også satt i stand og i bruk.

Seterstuene skiller seg ut med høye tall på alle parametere – tap, endring og de som er i dårlig stand. Det har vært mange setre i Snåsa, og nedbyggingen av seterbruket startet tidlig. Ingen av de registrerte seterhusene i materialet sto på setre i tradisjonell drift på registreringstidspunktet. Men en del var i bruk for tilsyn med dyr på beite og i forbindelse med skogbruk og jakt. Uthusene har det vært mindre bruk for, særlig etter at skogbruket sluttet å bruke hest. De fleste seterstuene som er påbygd er satt i stand til fritidsbruk. Det er nå en økende interesse for seterdrifta i Snåsa. Flere seterhus er dessuten satt i stand de seneste årene, bl.a. med bistand fra STILK-institusjonen. Et av de registrerte anleggene var gjenopptatt (eller i ferd med å bli det) med tradisjonell drift, i kombinasjon med tursime.

Gårdsturisme kan også knyttes til ny bruk og istandsetting av noen av gårdsanleggene i bygda. Det er ventelig at de store nye nasjonalparkene vil forsterke interessen for utmark, seterbruk og mulig bruk av den eldre bebyggelsen i turismesammenheng.

0.5 Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy.

Snåsa kommune har i undersøkelsesperioden ikke hatt originalmaterialet for SEFRAK, eller kopier av skjemaer og kart. SEFRAK i GAB ble brukt, men det var ikke faste rutiner for dette, man har basert seg mye på lokalkunnskap i kommunen. Kommunen står nå foran en større opprusting av det digitale kartverket, hvor også kulturminneregistreringer, inkludert SEFRAK-registeret, skal bli tilgjengelig.

Rivesaker som vedrører SEFRAK-registrerte bygninger har blitt sendt videre til fylkeskulturkontoret. I liten grad endringer.

Da Sagmoen på Gravbrøt ble registrert i 1985 var stabburet tatt ned og lå lagret, men det ble likevel gitt et reg. nr. (1736-008-040). Det var meningen å sette det opp på et nytt sted tunet, og i dag er det gjenreist. Siden det ble registrert som tuft i 1985 er det ikke med i MOV-undersøkelsen 2003. Det er trolig et gammelt bur, datert til 1740, og flyttemerker viser at det har vært flyttet før også.

1 "Gamle hus da og nå" – prosjektets innhold og ideer

1.1 Rapporten som ledd i miljøovervåking (MOV)

1.1.1 Om Riksantikvarens miljøovervåking (MOV)

Miljøovervåking har i lang tid vært benyttet innen naturvern- og forurensingssektoren. Den er nå tatt opp av kulturminneforvaltningen.

Miljøforvaltningens definisjon av miljøovervåking er: Miljøovervåking er en systematisk innsamling av data ved hjelp av etterprøvbare metoder, om mulig basert på en hypotese om sammenhengen mellom årsak og virkning.

Miljøovervåking omfatter både påvirkning, effekter og miljøtilstand. Miljødatahåndtering av ulikt slag som kvalitetssikring og referanseproduksjon, samt vurdering og rapportering er også aktiviteter som hører inn under overvåking.

Målet er å dokumentere miljøtilstand- og utvikling i tid og rom, som følge av menneskeskapt påvirkning eller som følge av naturlige endringer.

Omfanget kan både være langsiktig eller tidsavgrenset, kontinuerlig eller diskontinuerlig (rullerende), og kan være landsdekkende, eller regionalt eller lokalt geografisk avgrenset.

Gjennom miljøovervåking vil Riksantikvaren: Følge med i kvantitative og kvalitative endringer i kulturminner og kulturmiljø og vurdere effekten av tiltak i forhold til bestandsutvikling, tilstand og representativitet.

Det har vært gjennomført to store registreringer av kulturminner i Norge: ØK-registreringen for automatisk fredete kulturminner og SEFRAK-registreringen for nyere tids kulturminner. Begge disse har vært tatt i bruk i de spredte punktvis undersøkelsene på miljøovervåking innen kulturminneforvaltningen som har vært gjennomført til nå.

I 1994 ble Nittedal kommune i Akershus MOV-undersøkt mht. til nyere tids kulturminner som første kommune i landet. Undersøkelsen som tok utgangspunkt i SEFRAK-registreringen i Nittedal viste at 21 % av bygningsmassen fra før 1900 var blitt revet i perioden 1974-1994. Den viste også at det ble revet flest hus i tettstedene i kommunen. Her var tapet på 25 %. Dette skyldtes bl.a. et stort byggepress på grunn av nærheten til Oslo, noe som førte til at flere eldre hus måtte vike for yngre bebyggelse.

Nittedal ble seinere supplert med tilsvarende undersøkelser i sentrale strøk rundt Oslo, i kommunene Ullensaker og Lier.

I 1997 begynte Riksantikvaren en kontroll av ØK-registreringen (fornminnekontroll), og dette året ble Tromsø, Trondheim og Skien kommuner kontrollregistrert.

I 2000 fikk Riksantikvaren for første gang øremerkede midler for miljøovervåking, og siden 2001 er miljøovervåking en fast bestanddel i Riksantikvarens virksomhet. Riksantikvaren har i sin strategi slått fast at "RA skal forholde seg aktivt til den løpende samfunnsutviklingen gjennom offensiv kunnskapsutvikling, bred samfunnskontakt og god oversikt over sentrale endringsprosesser og deres konsekvenser."

SEFRAK kontrollregistreringen begynte i 2000, og det overvåkes i alt 18 kommuner. Hvert år kontrolleres utviklingen i fire kommuner, og hver kommune kontrolleres på nytt etter 5 år.

1.1.2 Miljøsmål

Punktvisse undersøkelser i andre kommuner understøtter resultatet fra Nittedal, og viser at 1 % av den eldre bygningsmassen forsvinner årlig. Satt på spissen vil en slik årlig avgang på 1 % innebære at om 80 år vil praktisk talt alle bygninger bygd før 1900 være borte.

Med et bredere tallmateriale fra systematiske undersøkelser vil man kunne stille prognoser for hvor stor del av bestanden som vil forsvinne i løpet av en gitt tid. Disse dataene vil kunne danne grunnlag for politisk handling med sikte på vern.

Nasjonalt resultatmål

Kontrollregistreringen knytter seg til nasjonalt resultatmål 1: "Det årlige tapet av verneverdige kulturminner og kulturmiljøer som følge av at de fjernes, ødelegges eller forfaller skal minimaliseres. Innen 2020 skal tapet ikke overstige 0,5 % årlig."

1.2 De fire utvalgte kommunene til MOV-undersøkelsen år 2003

De aktuelle kommunene i år 2003 er Flora i Sogn og Fjordane, Melhus i Sør-Trøndelag, Snåsa Nord-Trøndelag og Vega i Nordland.

Kommune nr./navn	Innbyggertall	Befolkningsutviklingen i undersøkelsesperioden	Hovednæring	Antall SEFRAK-registrerte objekter
1401 Flora	ca. 11 400	Vekst	Industri, oppdrettsnæring	810
1653 Melhus	ca. 14 000	Vekst	Service, landbruk, pendling til Trondheim.	1586
1736 Snåsa	ca. 2 300	Tilbakegang	Landbruk	751
1815 Vega	ca. 1 400	Tilbakegang	Landbruk	706

1.3 Generelt om SEFRAK – Nasjonalt bygningsregister

1.3.1 Historisk utvikling

Norsk Kulturråd tok initiativ til en landsomfattende registrering av faste kulturminner i Norge i 1970. Feltarbeidet kom i gang i form av prøveprosjekter i 1973. Registreringen ble først ledet av et eget sekretariat, "Sekretariatet For Registreringen Av faste Kulturminner i Norge", forkortet til SEFRAK. I 1977 ble sekretariatet oppløst, men navnet SEFRAK ble beholdt. SEFRAK ble da lagt under Miljøverndepartementets planavdeling. I 1989 ble ansvar for feltarbeid, registerdrift og videreutvikling av registeret overført til Riksantikvaren.

SEFRAK-registreringen ble avsluttet i 1995. Da var det registrert over 515 000 objekter. Ved et samarbeid mellom Statens Kartverk og Riksantikvaren ble SEFRAK-data koblet sammen med bygningsdelen i *GAB-registeret* og kalt *Nasjonalt bygningsregister*.

Feltarbeidet har vært faglig ledet av fylkeskommunenes kulturavdelinger. Fylkeskommunene og de enkelte kommuner har samarbeidet om den praktiske gjennomføringen av registreringen.

1.3.2 Opplysningene i registeret

SEFRAK-registreringen er en registrering av faste kulturminner. Med faste kulturminner menes jordfaste, ikke-bevegelige spor i landskapet etter menneskelig virksomhet.

Den opprinnelige hensikten var at registeret skulle omfatte alle typer kulturminner. Men av hensyn til fremdrift og ferdigstilling, ble det bestemt fra departementet at registeret i første omgang skulle avgrenses til å omfatte bygninger. Enkelte steder er imidlertid andre faste kulturminner som veger, steingjerder, brønner og lignende tatt med.

Registeret omfatter derfor i hovedregel bare bygninger som er oppført i perioden 1537–1900. Unntak er gjort for enkelte miljøer som er vokst fram etter 1900, og for Finnmark og Nord-Troms hvor en stor del av bygningsmassen ble brent under krigen. Her er bygninger oppført i perioden 1900–1940 også tatt med. De fredete bygningene er allerede registrert i et fredningsregister. Kirkene og de statlige bygningene er registrert i tilsvarende registre. Det varierer om disse bygningene inngår i SEFRAK-registreringen.

SEFRAK-registerets styrke er bl.a. at alle bygninger innenfor det nevnte tidsrom er tatt med, uavhengig av alder, størrelse, teknisk tilstand, autentisitet, representativitet osv. Registeret er derfor egnet til å møte skiftende bevaringssyn og eventuelle nye prioriteringer som måtte komme innen kulturminnevernarbeidet. Ved bruk av registeret i MOV-undersøkelsen er det imidlertid viktig å huske at bygninger etter 1900 ikke er tatt med.

1.3.3 Registreringsmaterialet

Registreringen har vært drevet som feltarbeid. Opplysninger om bygningenes historie og tekniske tilstand, dvs funksjon, byggeår, eventuelle ombygginger, konstruksjon og materialer er fylt ut på skjema. Koder fra en detaljert kodeliste standardiserer informasjonen. Deretter har registrator kartfestet huset, fotografert, målt opp og tegnet grunnplan.

1.4 Bakgrunns materialet for MOV-undersøkelsen

1.4.1 Nasjonalt bygningsregister

SEFRAK-registreringen inneholder tre ulike registreringsskjema – skjema for hus, andre minner og miljøer. Denne MOV-undersøkelsen er konsentrert om hus og tar utgangspunkt i Nasjonalt bygningsregister. Andre minner og miljøer ligger ikke inne i Nasjonalt bygningsregister. Innslaget av registreringer av andre minner er lite i alle kommunene. SEFRAK-registreringen i Snåsa inneholder flest miljøskjemaer, av en forenklet type. Vega-materialet inneholder noen miljøskjemaer som her særlig er knyttet til sjøbruksmiljøer. I Vega ble det også registrert mange ruiner, de fleste blant den mer marginale bosettingen som for lengst er fraflyttet.

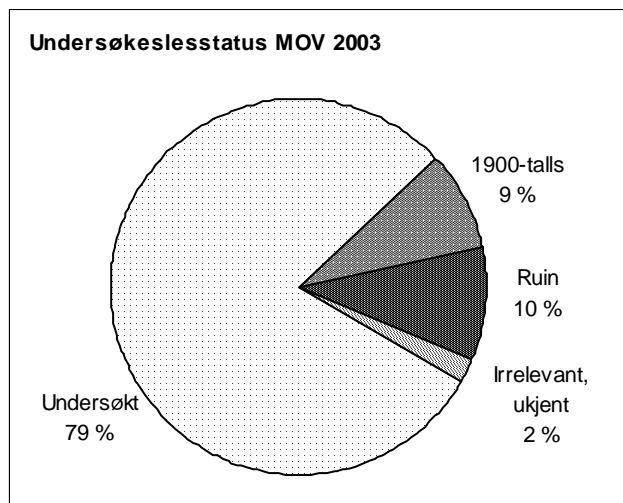
Variasjoner i registreringstidspunkt

Registreringen i de fire kommunene som var del av MOV-undersøkelsen i år 2003 forgikk fra 1978 til 1993. Tyngdepunktet i registreringen er fra 1985 og utover, med unntak for Melhus som begynte tidligst av de fire. Det ordinære feltarbeidet var avsluttet 1993.

Undersøkte bygninger 2003

I Nasjonalt bygningsregister er det til sammen 3853 registrerte objekter fra Flora, Melhus, Snåsa og Vega. Ikke alle disse er med i undersøkelsen, da flere faller utenom av forskjellige årsaker.

Kommune	Registrerte objekter 1978–93	Datert til 1900-tallet	Ruiner	Irrelevante/ukjente	Undersøkte bygninger 2002
1401 Flora	810	18	92	14	686
1653 Melhus	1586	91	42	23	1430
1736 Snåsa	751	167	45	22	517
1815 Vega	706	58	191	19	438
Samlet 2003	3853	334	370	78	3071

I alt 3071 bygninger er undersøkt og ligger til grunn for resultatanalysene i kommune-rapportene for MOV-undersøkelsen 2003.

Diagrammet til venstre viser hvor stor andel av de registrerte objektene som undersøkelses-grunnlaget utgjør (79 %), og hvor store andeler de andre gruppene har.

Ruin

MOV-undersøkelsen gjelder endringsstatus for bygninger. Objekter som ble registrert som ruiner er derfor trukket ut av undersøkelsen. Det varierer noe hvordan ruinene er lagt inn i SEFRAK-databasen. Registreringen viser at det har vært ulik praksis mht. hva som definerer en ruin. Noen har strengt fulgt SEFRAK-instruksen, andre har definert huset som ruin først når det bare er grunnmurer tilbake. Det vil uansett være rom for skjønn her. I et par tilfeller er definisjonen endret fra ruin til stående hus under MOV-undersøkelsen. Det ble registrert flest ruiner i de to kystkommunene Flora og Vega, i Vega utgjør de hele 27 % av de registrerte, i Flora 11 %. I innlandskommunene utgjør ruinene langt færre andeler, i Snåsa 6 % og i Melhus 2 %.

Irrelevant

Noen hus ligger med to ulike registreringsnr. i registeret. Det ene er derfor trukket ut av undersøkelsen som irrelevant.

Noen "andre minner" er lagt inn i registeret som hus. De fleste av disse er brønner og sisterner.

Registeret inneholder også nye hus satt på gamle murer. Alder, funksjon og andre historiske opplysninger gjelder muren (som med andre ord er en ruin), mens bygningsbeskrivelsen gjelder det nye huset. En del hus som er flytta til nåværende sted godt ut på 1900-tallet, og mye ombygd ved gjenoppsetting, er også holdt utenom undersøkelsen.

Ukjent

Enkelte registreringer har mangler mht. kartfesting. Det kan være at henvisning til kartblad mangler på skjemaet, at registreringsnr. ikke finnes på det aktuelle kartbladet, eller at kartbladet er kommet bort. Dette har særlig fått konsekvenser for registreringer i utmark. De fleste av objektene med slike mangler i kartfestingen er kommet i gruppen "ukjent". Noen objekter i registeret er notert som "avvist ved registrering". Her mangler all informasjon utenom objektnr.

Det finnes også enkelte skjemaer som har så mangelfulle opplysninger at de er trukket ut av MOV-undersøkelsen. Det kan være mangler eller feil mht. fotografier, feil kartfesting og andre åpenbare feil mht. objekt opplysninger. Det er usikkert hvilke hus som er registrert.

I tillegg er det hus som av ulike grunner ikke er befart, og der heller ikke kontakt med eiere/brukere har kunnet gi opplysninger.

1.4.2 Undersøkte SEFRAK-data

Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen har vært å se om de SEFRAK-registrerte bygningene fremdeles står, og om de er endret siden førstegangs-registreringstidspunktet. I feltarbeidet har prosjektet benyttet kartutplott som er produsert hos Riksantikvaren og papirkopier av SEFRAK-skjemaene. De innsamlede dataene er lagt inn i en database som har utgangspunkt i et ekstrakt av SEFRAK opplysningene i Nasjonalt bygningsregister.

For å undersøke eventuelle fysiske endringer i den registrerte bebyggelsen er det tatt utgangspunkt i SEFRAK-skjemaets fotografier, og beskrivelser av eksteriøret på førstegangs registreringstidspunkt. Det er ikke gjort noen systematisk nyregistrering av enkeltelementer lik den opprinnelige registreringen. Observasjonene av endringene er basert på skjønn og har munnet ut i klassifisering av endringstyper (se neste kapittel).

I tillegg til å undersøke de rent kvantitative forandringer i kulturminnebestanden – hvor mange som er tapt og endret – har det vært et mål å se på mulige kvalitative forandringer. Hva slags følger tap og endringer har fått for det kulturhistoriske innholdet, og representativiteten i kulturminnebildet som helhet. Med utgangspunkt i strukturen i SEFRAK-registeret har man valgt ut noen aspekter som er undersøkt nærmere, det gjelder samfunnssektor, sosial miljøsammenheng, hustyper og alder. Andre aspekter som er undersøkt er geografiske variasjoner, og med bakgrunn i den lange registreringsperioden, om det er mulig å spore tendenser i tap-/endringsfrekvensen over tid.

Samfunnssektor

SEFRAK-registeret er bygd opp etter en grovsortering av objektene i forhold til hvilke samfunnssektorer objektet tilhører. Dette er knyttet til koden for opprinnelig funksjon og nåværende funksjon. Utgangspunktet for MOV-undersøkelsen er opprinnelig funksjon. SEFRAK's ulike samfunnssektorer er: 1. Landbruk, fiske og fangst, 2. Boligbebyggelse uten næringstilknytting, 3. Fritidsbosetning, 4. Industri, 5. Merkantil virksomhet, 6. Offentlig forvaltning, kirke og militærvesen, 7. Undervisning, forskning og andre kulturformål, 8. Samferdsel, 9. Offentlig tjenesteyting og sosiale formål. I forhold til undersøkelsen av hustyper gir samfunnssektor et mer overordnet bilde av den samfunnsmessige miljøsammenhengen kulturminnene har vært en del av. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner tilknyttet bestemte samfunnssektorer har vært mer utsatt for tap og endringer enn andre. I flere kommuner er det svært få objekter i sektorene utenom landbruk. For å lette oversikten er derfor enkelte av "de andre" sektorene slått sammen i de grafiske framstillingene.

Sosial miljøsammenheng

Objektene i SEFRAK-registeret er koplet mot sosial miljøsammenheng. De er grovsortert i tre grupper som er: 1. Embetsverk/institusjon (eks. prest, sorenskriver, kommune, forening), 2. Næringsdrivende (eks. godseier, bonde, fisker, kjøpmann – det varierer om kategorien behandles som én gruppe eller mer finmasket) og 3. Arbeider, husmann, tjenestemann. Undersøkelsen ønsker å se om kulturminner fra bestemte sosiale miljøer er mer utsatt for tap eller endringer enn andre.

Definisjon av hustyper

Den undersøkte bygningsmassen er inndelt i et fast sett med hustyper for alle de undersøkte kommunene. Hustypene er løsrevet fra SEFRAK-systemets funksjonsinndeling, som ville vært for omfattende. I valg av hustype er det gjort en skjønsmessig avveining av den funksjon huset er bygd for, og det preget det har i dag. Ofte vil hustypebetegnelsen samsvare med den man finner i objektrubrikken på SEFRAK-skjemaet. I inndeling av hustyper er det sett bort fra næringstilknytting og sosial miljøsammenheng da dette undersøkes for seg. Kategorien "Bolighus/våningshus" vil derfor være vid og omfatte bolighus på husmannsplassen, prestegården, i arbeiderforstaden og i villabyen. (I tabellene i vedlegget er imidlertid boliger og uthus uten spesiell næringstilknytting skilt ut – f.o.m. 2001). Listen under viser at hustyper knyttet til jordbruket dominerer i materialet.

Hustypebetegnelsene som er brukt i MOV-undersøkelsen (og lagt inn i databasen) representerer en grovsortering. "Sidebygning" omfatter hus der bryggerhus, drengestue og kårstue inngår. "Andre mindre uthus i/nær tunet" omfatter hus som utedo, vedskjul, vognskjul, smie, kjone, badstue m.m. Med "Fjøs, stall, låve" er det tenkt på enkeltstående eller sammenstilte uthus i rekke, i motsetning til "Driftsbygning" som er enhetsbygningen/enhetslåven i jordbruket. For hus i utmarka er det skilt mellom slike som står i hjemmemark – "Utløe, sommerfjøs", og hus på setra – hvor ordet "seter" er lagt til i hustypebetegnelsen.

Tanken er at undergruppene forenkler oversikten, samtidig som inndelingen tar vare på typiske trekk ved eldre byggeskikk – med egne hus for et variert sett med arbeidsoppgaver, funksjoner og utnyttelsen av ulike ressurser i landskapet.

Betegnelsene som brukes er standardiserte, da de lokale betegnelsene varierer.

For at den grafiske framstillingen skal være lesbar er hustypene (utenom "Bolighus/våningshus" og "Bygård") igjen inndelt i større grupper. Gruppene som grafene er bygd på vises med uthevet skrift i tabellen under. For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på de enkelte hustypene, viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Bolighus/våningshus**Mindre uthus i/nær tunet**

Sidebygning

Stabbur/loft

Andre mindre uthus i/nær tunet

Driftsbygninger i tunet

Fjøs, stall, låve (enkelstående)

Driftsbygning (enhetsbygningen)

Hus i utmarks/seter

Utløe, sommerfjøs

Kvern, sag

Koie

Andre hus i utmark

Seterstue/seterbu/sel

Seterløe

Seterfjøs

Andre hus på setra

Naust, sjøhus, fyr m.m.

Naust

Sjøhus

Rorbu

Fyr m.m.

Bygård

Uthus knyttet til bolig/bygård

Andre hustyper

Næringsbygg (meieri, industri, kraftverk, teglverk, mølle, trandamperi, salteri, røykeri m.m.)

Kraftstasjon, transformatorstasjon

Forretning

Hotell, gjestgiveri, skysstasjon, kafé m.m.

Stasjonsbygning

Kirke, kapell

Skole/internat

Forsamlingshus

Sykehus, pleiehjem

Kommunehus

Bygdemagasin, telthus, tollbod

Hytte

Ukjent

Datering

Tidfestingen av hus i SEFRAK-materialet må leses med forbehold, dateringen er hentet fra registreringsskjema og er som hovedregel ikke kontrollert. Som for de andre variablene er det en stor grad av skjønn i dateringen. Likevel er dateringene interessante i forhold til analysen. Med utgangspunkt i hvordan dateringer av hus forholder seg til Kulturminneloven, er dateringene sortert etter følgende grupper: Før 1650, 1650–1849, uspesifisert 1800-tall, 1850–1899, 1900-tall, ukjent.

Datering i forhold til flyttete hus er et eget problemområde. Det har vært ulike tradisjoner for hvordan flyttete hus dateres – med utgangspunkt i gjenreisingsåret eller antatt byggeår før flytting. MOV-undersøkelsen har lagt seg på den siste forståelsen av "alder", siden denne har vært mest utbredt. I den utstrekning opplysningene på skjema klargjør bakgrunn for dateringen er dateringsåret korrigert for dette for undersøkelsen. Dette er først og fremst aktuelt for eldre flyttete hus gjenoppsatt på 1900-tallet, siden 1900-talls hus i utgangspunktet er holdt utenom undersøkelsen. Andre opplagte feildateringer, skrive/punchefeil og lignende er korrigert der man har blitt oppmerksom på det.

Registreringskretser – geografiske forhold

Et siktemål med MOV-undersøkelsen er å se om beliggenhet i forhold til sentrum/periferi, tettbygde/spredtbygde områder påvirker kulturminnebestanden.

SEFRAK-registreringen ble organisert i felt etter de samme grunnkretser som SSB har brukt i folketellingene fra 1970, 1980 og 1990. Disse tar utgangspunkt i befolkningstetthet. Kretsinnndelingen for Melhus og Snåsa er organisert etter grensene som gjaldt ved folketellingen i 1970. Vega og Flora er organisert etter kretsinnndelingen som ble innført ved folketellingen i 1980. Kretsinnndelingen som SSB benyttet i 1980 inneholder flere kretser enn den fra 1970. I kretsinnndelingen fra 1970 er tettstedene skilt ut som egne kretser. Det er de ikke i 1980.

Kretsinnndelingen kan belyse tap og endringer knyttet til kulturminnenes geografiske beliggenhet, dvs. om visse strøk i en kommune er mer utsatt enn andre.

For oversikt over resultatene fra MOV-undersøkelsen fordelt på registreringskretser viser vi til tabeller i vedlegg til hver kommunerapport.

Registreringsperioder

Det er store forskjeller kommunene i mellom mht. registreringstidspunkter:

- Melhus har den lengste registreringsperioden fra 1978–92, men med store opphold på 1980-tallet, og med flest hus registrert før 1985.
- Snåsa er registrert mellom 1982–91, med flest hus før 1988.
- I Vega foregikk registreringen fra 1988–92, med tyngdepunktet de to siste årene.
- Flora har den ferskeste registreringen av kommunene som ble undersøkt i 2003, med en konsentrert registrering fra 1991–93, og med langt den største aktiviteten i 1992.

Det store tidsspennet i registreringen (25 år for kommunene som ble undersøkt i år 2003) kompliserer tolkningen av resultatene. For å kompensere for dette er registreringsåret lagt inn i databasen sammen med resultatene. Materialet er i analysen delt inn i registreringsperioder på 5 år. Disse er:

1975 – 79	1980 – 84	1985 – 89	1990 – 94	1995 – 99
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

De samme perioder brukes for de fleste kommunene med stort tidspenn i registreringen. Dette gir muligheter for å se nærmere på forskjeller mellom registreringsperioder og på forskjeller mellom kommunene. Der det gir mest mening med annen inndeling er det denne som ligger til grunn for analysen.

1.4.3 Parametere for MOV-undersøkelsen

Følgende parametere skal undersøkes: 1) tap, 2) ombygging og 3) teknisk tilstand.

Tap

Tap er det absolutte tap av SEFRAK-registrerte objekter siden registreringstidspunktet. Det betyr at huset fysisk sett er borte.

Flytting som tap

Hus som er flyttet vil framkomme som tap, med unntak for flytting innen et snevert geografisk område – som for eksempel et gårdstun. Så langt undersøkelsen gir opplysninger om det, er det gjort rede for hvor mange som er flyttet.

Endring – tilbygg, påbygg, ombygging

Det er definert tre ulike grader av endring: A, B og C.

Endringstype A Stor endring. Sterk grad av ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Tilbygg/påbygg som i størrelse dominerer den opprinnelige bygningen. Bygningens opprinnelig volumkarakter er endret.

Endringstype B Middels endring. Mindre omfattende ombygging. Utvidelse eller reduksjon av bygningens bruksareal. Mindre påbygg/tilbygg som underordner seg den eksisterende bygningen.

Endringstype C Liten endring. Endring av bygningens karakter gjennom generelt vedlikehold, for eksempel ved utskifting av ytre bygningselementer som ny panel, takbelegg og vinduer/listverk.

I utgangspunkt tar MOV-undersøkelsen ikke stilling til om endringene er gode eller dårlige.

Et mål med undersøkelsen er å skille ut antall bygninger som er så sterkt ombygde at det er lite eller ingenting igjen av bygningens opprinnelig karakter (endringstype A). Disse bygningene har i stor grad mistet sitt opprinnelige preg, og vil som regel i kulturminnesammenheng regnes som relativt verdiløse. De kan likevel ha bygningshistorisk kunnskapsverdi og annen kulturhistorisk interesse.

For endringstype B og C vil et eventuelt tap av kulturhistorisk verdi variere langt mer med hvordan endringene er utført. Endringstype B kan for eksempel romme hus som er tilbygd, men hvor den opprinnelige delen har beholdt både form og autentisitet i detaljer.

Enkelte endringer representerer nok for folk flest en tilbakeføring til eldre uttrykk. De vil likevel bli registrert som en endring i denne undersøkelsen, som oftest i gruppe C. En vanlig endring av denne typen er for eksempel at moderne takbelegg erstattes av torv. Hus som ved registreringen hadde funksipreg som følge av endringer midt på 1900-tallet, og som nå er "ført tilbake" til empire eller sveitserstil, er også klassifisert i gruppe C – om de ikke ellers er tilbygd eller påbygd. MOV-undersøkelsen tar ikke hensyn til om det er belegg for om endringer er historisk riktige eller ikke.

Utgangspunktet er huset ved førstegangs-registreringstidspunktet. Det blir likevel et stort element av skjønn i klassifiseringen av de endrete husene i de tre endringstypene. Karakterendring kan være like utslagsgivende som størrelsen på påbygg/tilbygg. En endring, som klart signaliserer funksjonsendring, kan representere et like stort inngrep i husets karakter som et tilbygg.

På et hus som alt er preget av mange endringer i nyere tid, for eksempel med mange ulike typer vinduer, panel m.m. vil nye utskiftninger i mindre grad merkes. Det er også stor forskjell på hva de enkelte hustypene vil tåle. En stor driftsbygning som alt er sammensatt av flere utbygg vil ha større "toleranse" for nye tilbygg, enn en klassisk tømmerlåve eller et lite stabbur.

Problemer med å registrere mindre endringer

Dette berører vurderingen av hvilke objekter som skal klassifiseres i endringsgrad C, eller gå inn i restkategorien "uendret". I mange tilfelle kan det være vanskelig både å observere og klassifisere mindre endringer. Dette kan dels ha med kvaliteten på foto og bygningsbeskrivelsen på SEFRAK-skjemaet å gjøre. For å få mest mulig enhetlig behandling av materialet, er det valgt å ikke se på skifting mellom relativt moderne taktekke som bølgeblikk, eternitplater, asbestsplater, aluminiumsplater, papp m.m. som endring.

Det kan også være vanskelig å spore endringer av visse vindustyper. Det gjelder særlig moderne sprossevinduer som kan være vanskelig å se på fotografier uten nærbilder. Det kan være vanskelig å skille falske sprosser fra ekte, og vippevinduer i riktig format fra eldre. Det ligger derfor en stor grad av skjønn og vurdering av karakter i om dette er vurdert som endring.

Om panel, listverk, vinduer og takbelegg er helt fornyet, men av samme typer som ved registreringen, vil dette i de fleste tilfelle ikke bli registrert som endring. Undersøkelsen har derfor ikke som mål å registrere tap av autenticitet på detaljnivå.

Står – status ukjent

En del hus har det ikke vært mulig å klassifisere endringsgrad til. Dels skyldes det, som nevnt over, kvaliteten på SEFRAK-skjemaet, dels kan det være hus som var under oppussing/ombygging – enten ved den opprinnelige SEFRAK-registreringen, eller ved MOV-undersøkelsen. Disse går inn i undersøkelsen som "Står".

Riving av deler av hus

En spesiell type endring framkommer når deler av hus blir revet, og gjelder ofte der konstruksjoner som laft, bindingsverk, skjelerverk eller stav/grind er kombinert. En typisk endring her er at de deler av huset som er bygd i lettere konstruksjon er mer utsatt for forfall og derfor blir revet, mens den tømra delen står igjen. Ofte gjelder slike del-rivinger driftsbygninger og da er særlig fjøset utsatt. Grindabygde hus kan bli forkortet med noen stavpar.

I slike tilfelle kan den resterende delen være uendret. I utgangspunkt er disse klassifisert som endringstype B. Der den revne delen har vært den dominerende eller husene i tillegg er endret på andre måter, er de klassifisert i endringstype A.

Truet på grunn av dårlig teknisk tilstand/forfall

Bygningene er vurdert etter tilstand ved MOV-undersøkelsen, og det er ikke foretatt en systematisk sammenligning med tilstanden da de ble registrert første gang, men denne har vært en pekepinn. Det er et stort element av skjønn i vurderingen, som baserer seg på et første inntrykk og ikke tekniske undersøkelser. Det er bare de mest truete som er tatt med, og tilstanden er ikke kjent for alle gjenstående hus. Tallene over truete på grunn av forfall/teknisk tilstand må leses som minimumstall.

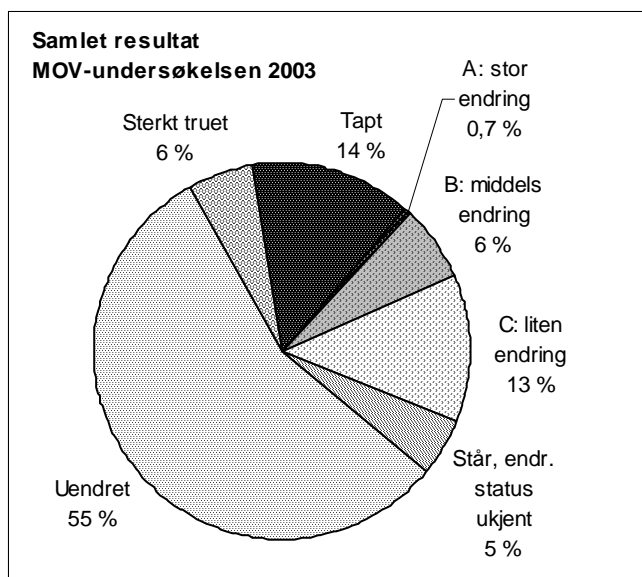
Konsekvenser og tendenser

Målet med dette punktet er å fange opp sammenhenger som ikke kommer fram ved den kvantitative analysen av SEFRAK-objektene, på bakgrunn av kommunens generelle utvikling. Utgangspunktet er utviklingen siden førstegangsregistreringen. Det ses på konsekvenser av fraflytting/tettstedsvekst, strukturendringer i næringslivet og eventuelle større inngrep/arealfragmentering.

1.5 Samlet resultatoversikt MOV 2003

1.5.1 Kvantitative forandringer

	Tapt		Truet		A: stor endring		B: middels endring		C: liten endring		Står, endringsstatus ukjent		Uendret (unntatt truet)	
	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%	antall	%
Flora	50	7 %	51	7 %	5	0,7 %	29	4 %	88	13 %	38	6 %	425	62 %
Melhus	286	20 %	62	4 %	12	0,8 %	111	8 %	177	12 %	58	4 %	724	51 %
Snåsa	63	12 %	35	7 %	3	0,6 %	38	7 %	77	15 %	19	4 %	281	54 %
Vega	26	6 %	30	7 %	2	0,5 %	17	4 %	48	11 %	38	9 %	277	63 %
MOV 2003 totalt	431	14 %	174	6 %	21	0,7 %	188	6 %	396	13 %	151	5 %	1710	56 %

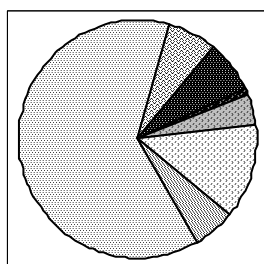

MOV-undersøkelsen 2003 omfatter 3071 bygninger for de fire kommunene samlet. Av disse har 426 gått tapt. Det tilsvarer en prosentandel på 14 %.

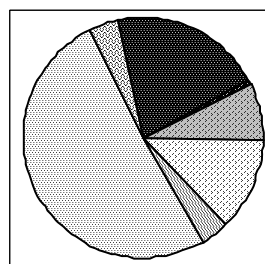
171 bygninger er så sterkt preget av svekket teknisk tilstand at de er rivingstruet. Det tilsvarer en prosentandel på 6 % av de undersøkte bygningene. Dette er et minimumstall.

Bare 22 hus, dvs. 0,7 %, er så sterkt ombygde at de er vanskelige å kjenne igjen – endringstype A.

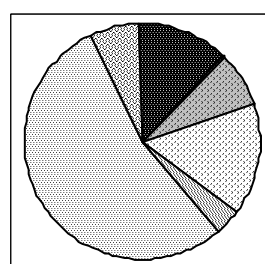
Tallene for tapt, sterkt truet og stor endring (endringstype A) utgjør til sammen en bolk på ca. 20 % der kulturminneverdiene er borte for alltid, eller er sterkt svekket.

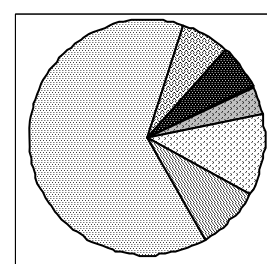
Flora

Melhus

Snåsa

Vega

Sammenligner man de fire kommunene grupperer trøndelags- og innlandsbygdene Melhus og Snåsa seg som kommunene der det har skjedd mest, mot kystkommunene Flora og Vega der det har skjedd minst.

Melhus skiller seg ut med størst andel tapte, Vega og Flora med færrest. Snåsa ligger nærmest gjennomsnittet for alle kommunene. Også om man ser på det viktigste trusselbildet for bestanden totalt

– den samlede prosentandel tapt, truet og endringstype A (stor endring), er forskjellene klare: Melhus med 25 % og Snåsa med 20 % ligger i det øvre sjiktet. Flora med 15 % og Vega med 13 % ligger nær hverandre og kommer best ut. Melhus har den laveste andelen sterkt truete, den andre trønderkommunen Snåsa flest.

Trønderkommunene har flest endrete og en større andel av mer omfattende type endringer (endringstype A og B). Vega har klart færrest endrete. Andelen som er uendret og i tilnærmet samme tilstand som ved SEFRAK-registreringen er lik for Flora og Vega – 63 % og noe lavere for Melhus og Snåsa.

Registreringstidspunkt og resultatforskjeller

Forskjeller i registreringstidspunkt er viktig å ha i mente når man sammenligner resultatene. Flora og Vega, som har minst tap og få endringer, har også den ferskeste registreringen. Vega kom i gang i 1988, Flora først i 1991, og de avsluttet etter relativt få år. Melhus, som har høyest tapsprosent, begynte i 1978, Snåsa i 1982. Melhus har den lengste registreringsperioden, og avsluttet i 1992. Om man ser på hvor registreringstyngden ligger på tidsaksen, er det størst avstand mellom Flora og Melhus.

Går man nærmere inn på utviklingen i de enkelte registreringskretsene i kommunene blir bildet noe mer sammensatt. Stor sett ligger tyngden av tapene relativt tidlig i registreringsperiodene. Men det er lokale variasjoner som ikke støtter dette. Melhus har høyest tap i de kretsene som ble registrert midt i perioden. I Snåsa er det sprikende resultater. Flora, og i noen grad Vega, har så kort registreringsperiode at forholdet registreringstidspunkt/tapsandel er mindre interessant.

Selv om det er rimelig å anta at tiden som er gått siden registreringen påvirker resultatet, er det usikkert hvor mye. Geografiske forskjeller har trolig like stor betydning for kommunene som ble undersøkt i 2003.

1.5.2 Kvalitative forandringer

Hus med opprinnelig tilknytting til primærnæringene, dvs, jordbruk, skogbruk, fiske fangst, dominerer i alle kommunene. Flora har det største innslaget av hus med annen tilknytting. Det er først og fremst bebyggelsen i Florø med status som ladested fra 1860 som gir dette utslaget. Flora-materialet skiller seg derfor ut med et noe bredere spekter i fordelingen på samfunnssektorer, sosiale miljøer og hustyper. Det gir seg størst utslag i en større andel eldre boligbebyggelse uten fast næringstilknytting. Det er registrert færre hus som direkte dokumenterer annen næringsvirksomhet. For Snåsa gir bygdebyen Viosen, som vokste fram med dampskipstrafikken på Snåsavatnet sist på 1800-tallet, noe av det samme utslaget. Med jernbane alt fra 1860-tallet, har Melhus flere stasjonsbyer fra godt før 1900. Det er spor etter disse i registreringsmaterialet, men neppe representativt i forhold til hva som har vært av bebyggelse. Vega har størst innslag med ukjent opprinnelig sammenheng, dette har dels årsak i at SEFRAK-systemet mangler kode for fiskerbonden som det meste av bebyggelsen har bakgrunn i.

Samfunnssektor

Siden primærnæringene dominerer grunnlagsmaterialet er det naturlig at det er her vi finner de fleste tapene i antall. Prosentandelen tapte ligger likt med eller svært nær gjennomsnittet i alle kommunene.

Det er større variasjon i hvordan de andre sektorene kommer ut i undersøkelsen. Lite antall gir dessuten resultater som kan være vanskelige å tolke. Flora og Melhus har en markert større prosentandel tap for hus knyttet til industri og handel. Selv om det er få hus det dreier seg om i antall, representerer de viktige sider ved stedenes historie – stasjonsstedenes framvekst i Melhus og eldre tettbebyggelse i Florø knyttet til handel, industri og administrasjon.

Kategorien "Bolighus uten fast næringstilknytting", som er den neste største sektoren, har samlet et tap under gjennomsnittet. At hus knyttet til embetsverk og offentlige institusjoner, som prestegården, futegården og lignende, stort sett er intakte er som forventet. Det samme gjelder Svanøygodset i Flora

og Rørøy handelssted i Vega. For kommunene som ble undersøkt i 2003 gjelder dette også skolestuene, ingen i kategorien er tapt, men noen få forsamlingshus.

Sosial miljøsammenheng

Med unntak for Vega viser 2003-undersøkelsen at hus som representerer småkårsfolks historie er en sårbar gruppe med tap godt over gjennomsnittet. Det er utviklingen både i arbeidermiljøene og på husmannsplassene som gir dette utslaget, men det er tallmessig flest av de siste. Tapet i kategorien vises mest markert i Flora og Snåsa, men også Melhus har høyere tap på husmannsplassene. På Vega ligger tapet i kategorien godt under gjennomsnittet. Vega karakteriseres av at gjenstående husmannsplasser holdes ved like som feriesteder. Men her var mange husmannsplasser blitt borte før registreringen, noe de mange registrerte ruinene viser.

Betydningen av tapene på husmannsplassene forsterkes av at endringene i kulturlandskapet med gjengroing gjerne truer de samme miljøene. I vekstkommunene Melhus og Flora er det dessuten et ekstra press på plasser og småbruk nær bygdesentrene og bysenteret, da de gjerne ligger i områder som er mindre attraktive for jordbruket, og derfor i mindre grad er beskyttet av jordvern. I åssidene rundt bygdesentrene i Melhus og på Brandsøya nær Florø brer nye boligfelt seg rundt de gamle plassene. Tapene er høyere her, og flere er i dårlig stand, da de står ubrukte og saneringsklare i påvente av utbygging.

Det er bare i Flora og Vega fiskere framstår som en tydelig gruppe. Tapsprosenten ligger litt over gjennomsnittet i Flora, men markert under i Vega. Tallgrunlaget er noe større i Flora. Som for husmannsplassene på Vega er det nok igjen en mer utbredt fritidsbruk som gjør at fiskernes hus på Vega kommer bedre ut på tapsstatistikken. Her må bemerkes at "fiskerbonden" ikke trer fram som egen kategori i SEFRAK, de fleste kombinasjonsbrukerne vil også i kystkommunene være registret som "bonde".

Kategorien "Annen næringsdrivende" består i hovedsak av kjøpmenn og handverkere. Det varierer mye hvordan hus knyttet til de enkelte yrkene kommer ut i tapsbildet, men som samlet gruppe har disse lavere tap enn gjennomsnittet.

Jordbrukets bygninger

Det største tapet gjelder som ventet hus som dokumenterer eldre driftsformer i jordbruket, hus for spesialiserte funksjoner og hus for ekstensiv utnyttelse av naturressursene. Det er hustyper det ikke lenger er bruk for, og som det er vanskelig å finne nye funksjoner til. De samme hustyper er truet på grunn av dårlig teknisk tilstand.

Det er variasjoner i hvilke hustyper som er mest rammet, variasjoner som reflekterer forskjeller i ressursgrunnlag, historisk utvikling og lokal byggeskikk. Driftsbygningene i tunet er særlig utsatte, med tapstall over gjennomsnittet i alle kommunene. På topp ligger Melhus med tapsprosent på 32 % for disse. Alle kommunene har også en klar overvekt av tap for den eldre typen med fjøs, stall, låve som står for seg selv. Men også den mer moderne enhetslåven har tap over gjennomsnittet – lavest i Snåsa, bare litt høyere enn gjennomsnittet, høyest i Melhus. Dette selv om utgangspunktet når det gjelder byggeskikk i de to trønderkommunene har mange fellestrekk. Det er de store vinkelbygde enhetslåvene det er snakk om, og de fikk gjennomgående denne utformingen før og etter 1900-skiftet. Jordbruket har gått i forskjellig retning i de to kommunene. Kornproduksjon dominerer i Melhus, i hvert fall i hoveddalføret, mens melkeproduksjon fortsatt er det vanlige i Snåsa. Nå skulle man tro at moderne krav til dyrehold gjorde det ekstra vanskelig å benytte gamle driftsbygninger, men i Snåsa er flere av de gamle vinkellåvene fortsatt i bruk til melkeproduksjon, rustet opp og påbygd – både rett før og etter SEFRAK-registreringen. Oppussingen inkluderer de store steinfjøsene som ble vanlige i Snåsa fra andre halvdel av 1800-tallet. I Melhus er flere av vinkellåvene helt eller delvis erstattet av store garasjer/maskinhus. Mange av endringene i Melhus består av delrivinger, og da er det fjøsfløyen som er revet, og den har som oftest vært i tømmer.

Når det gjelder de to kystkommunene Flora og Vega har utviklingen vært forskjellig, og det har dels gitt utslag når det gjelder jordbrukets bygninger. I Vega har jordbruket blitt basisnæringen, i Flora

industri og administrasjon knyttet til Florø. I 2003 er det Flora som har den største andelen enhetslåver i forhold til bestanden av driftsbygninger. Men når det gjelder tapsandeler ligger disse godt over gjennomsnittet både for enhetslåven og "fjøs, stall, låve", det samme gjelder for Vega når det gjelder "fjøs, stall, låve", mens enhetslåven har lite tap. Antallet registrerte i kategorien "fjøs, stall, låve" var få i Vega. Både Flora og Vega har som Snåsa flere driftsbygninger med steinfjøs, og én har gått tapt i Vega. I Flora er det flere tap i denne gruppen, og her er langt flere truet.

Når det gjelder småhus i det tradisjonelle gårdstunet, som eldhus/bryggerhus, drengestuer, smier, skjul, stabbur m.m., er det også fellestrekk og forskjeller. Tapsandelen for gruppen som helhet ligger over gjennomsnittet i alle kommunene unntatt i Snåsa der det er noe lavere. I Vega er den kun litt over gjennomsnittet, og for både Vega og Snåsa er det de godt bevarte stabbura som gir dette utslaget for gruppen som helhet. I Melhus ligger tapsprosenten for stabbur nærmere gjennomsnittet. Vestlandskommunen Flora har færrest stabbur, og de som er registrert har vist seg å være utsatte – tapsprosenten er det dobbelte av gjennomsnittet. Situasjonen for sidebygningene varierer også. Særlig i Melhus har mange masstuer gått tapt og andelen i dårlig stand er høy. På Vega har ingen gått tapt. Det som er felles i alle kommunene er situasjonen for "andre små uthus i/nær tunet" – skjul, smier, utkjellerne m.m. Her er det høye tap og mange i dårlig stand. I Vega er det særlig tilstanden på utkjellerne/potetkjellerne som gir utslag.

Snåsa har størst andel hus i materialet knyttet til utnyttelsen av skog og utmark, Vega minst. De fleste av utmarkshusene i Snåsa gjelder seterbebyggelse, og andelen tapte og truede er det dobbelte av gjennomsnittet. Situasjonen for utmarkshusa i Snåsa bidrar vesentlig til den relativt høye tapsandelen samlet for kommunen. Snåsa er en skog- og fjellbygd med store utmarksområder. Seterbruket var før en svært viktig del av driftsgrunnlaget. Setrene har vært mange, men nedbyggingen begynte tidlig og ingen var i ordinær drift ved registreringstidspunktet. Utmarksregistreringene i Melhus utgjør en langt mindre del av materialet, og situasjonen for de registrerte er stikk motsatt den i Snåsa. Andelen tapte ligger under det halve av gjennomsnittet, og de som står er i god stand. Det kan virke som om utviklingen med nedbyggingen av seterbruket i Melhus har ligget noe foran Snåsa, og at situasjonen hadde stabilisert seg ved registreringstidspunktet, men det kan også være at ulikheter i registreringspraksis spiller inn på resultatforskjellene. Også for de to kystkommunene spriker resultatet for utmarksbebyggelsen. Prosentandelen tapte er høy i Vega, og lav i Flora. Her er det uthusa i heimemarka det stort sett dreier seg om, selv om Flora også har et lite innslag av registrert seterbebyggelse. Flere av setrene i kommunene skal være bygd på 1900-tallet, og faller derfor utenom undersøkelsen. Men felles for Flora og Vega er at utmarkshusa utgjør en liten del av materialet, særlig gjelder dette Vega.

Sjøbrukets hus

Naust og sjøhus er på ett unntak (Snåsa) bare registrert i Flora og Vega, og med flest objekter i Flora. Tapsandelen for sjøbrukets hus samlet ligger omtrent likt med gjennomsnittet i de to kommunene, og de er noe mindre truet på grunn av dårlig tilstand enn andre hus. Men det er forskjell på hustypene innen kategorien – naustene har vært mer utsatt for tap enn sjøhusene. Særlig kommer dette fram i Flora, der andelen tapte naust ligger godt over gjennomsnittet. I Vega er tapsprosenten lik gjennomsnittet. Vega særmerker seg med flere godt bevarte bryggemiljøer.

Det har vært lettere å opprettholde bruken av naust og sjøhus, uten for store ombygginger – som del av fiskerinæringen, eller til fritid/turisme.

Bolighus/våningshus

Bolighuset har lavere prosentandel tapte enn gjennomsnittet i alle de undersøkte kommunene i 2003. For alle kommunene gjelder det at bolighuset er den hustypen i registreringsmaterialet som er mest i bruk, enten som fast bolig eller som feriested. Det er derfor mest endret. Når det gjelder andelen truede på grunn av dårlig teknisk tilstand er bildet for 2003 mer variert. Her skiller Vega seg klart ut da andelen truede våningshus ligger klart over gjennomsnittet for kommunen.

Bolighusene har størst andel av de mer omfattende endringstypene. Særlig er dette framtreddende for trønderkommunene Melhus og Snåsa. I få strøk av landet har påbyggingsskikken gjennom tidene fulgt

et så fast mønster og skapt en så markant bygningstype som trønderlånet. Bolk er lagt til bolken i lengden. Det lange trønderlånet inneholder ofte en kåravdeling og et uthus (skott) under samme tak. Mange hadde relativt nylig vært bygd på før SEFRAK-registreringen og er utvidet nok en gang i undersøkelsesperioden. Det kan synes som om tradisjonene med å bygge på hovedbygningen ved generasjonsskifte fortsatt står sterkt her. Likeens tradisjonen med kåravdeling sammenbygd med hovedbygningen. Restriksjoner mot nye bolighus på gårdstun er nok også medvirkende. Før SEFRAK-registreringen har utvidelse etter trønderlånprinsippet vært det mest vanlige, særlig i Melhus, mens Snåsa-materialet indikerer en lenger tradisjon for vinkelutbygg midt på huset, (noe som trolig kan ses i sammenheng med et relativt tidlig utbyggingsmønster for det tradisjonelt mindre kjøkkenet i de nord-trønderske lånene.) I Melhus står påbygg i lengderetning etter trønderlånprinsippet bak 20 % av arealutvidelsene i endringstype B. I Snåsa gjelder dette færre – 13 %. De fleste påbygg bryter derfor med trøndertradisjonen for påbygg i lengden. Det mest vanlige nå er å utvide huset med et utbygg i vinkel, det gjelder om utbygget er på én eller to etasjer. Slike utbygg kommer oftest på tunsida.

I Vega dominerer også lånet som hustype. Her er flere på størrelse med trønderlåna, men jevnt over er nordlandslånet noe kortere og lavere enn de fleste trønderlån. Allikevel er ikke lånet i Vega preget av endringer og tilbygg i samme grad som låna i Melhus og Snåsa. Endringene var gjort før registreringen, og i de fleste tilfelle har det dreid seg om små utbygg på tunsida og/eller på ene kortsida, gjerne som gang eller bod. Den karakteristiske skottdelen som var vanlig før, har trolig blitt inkorporert i våningshuset som et vanlig rom før registreringen. De fleste endringene i undersøkelsesperioden dreier seg om skifte av vinduer, kledning og takbelegg. Dette kan dels ha bakgrunn i at flere av låna har blitt tatt i bruk som feriehus.

Byggeskikken i den andre kystkommunen, Flora, skiller seg ut fra de andre kommunene i 2003. Her dominerer vestlandshuset, som har en annen utforming og bygningshistorie enn lånet. De fleste utvidelsene her er også i lengderetning, men som oftest er dette et mindre utbygg på en etasje med saltak. De store bygårdene i Florø har ikke vært gjenstand for utvidelser.

Eksteriørendringer, skifte av stilpreg

De fleste endringer gjelder utskifting av ytre bygningselementer (endringstype C), og dreier seg om vedlikehold. Skifte av taktekke er den mest forekommende endringen. Som oftest skiftes det da til mer moderne typer enn det som lå på ved SEFRAK-registreringen, til plater av metall eller sement. Tradisjonelt, slik det framstår i registreringsmaterialet, har husene i 2003-materialet hatt både torv, flis, skifer og telgstein som taktekke. Alle typer har hatt en tilbakegang i undersøkelsesperioden. Om tradisjonelle materialer legges på i dag, er dette som oftest torv, og det vanligste er da at det benyttes på mindre hus, gjerne stabbur og seterhus. Det er også eksempler på nye eller restaurerte skifertak, men det er sjeldnere. Flistekke forekommer først og fremst i trønderkommunene, og det er ingen eksempler på at slike fornyes.

Stående kledning i form av tømmermannspanel er blitt en tilnærmet enerådende del av trønderlånets uttrykk. Det er svært få eksempler på at dette er fraveket ved oppussing i Melhus, Snåsa og Vega. I trønderkommunene er det imidlertid en klar tendens til at kledning helt eller delvis fjernes fra mindre tømmerhus, særlig gjelder det kledningen foran den lille inntrukne svala i første etasje på stabbur.

I Flora er det den liggende kledning som dominerer på bolighus. Når det gjelder driftshusene både innen sjøbruket og jordbruket, er bildet annerledes. Her hadde flere hus gjerne to eller flere vegger med stående kledning, men dette er skiftet ut med flat liggende kledning. Denne type liggende kledning erstatter også et eldre kraftigere panel på flere bolighus i kommunen.

Ny veranda eller platting er en av de mest vanlige endringene på bolighus. Trønderlånene får gjerne den nye verandaen for endeveggen av huset, eller på tunsida, sjeldnere på hagesida. I Vega er dette ennå et sjeldent trekk, men både plattinger og veranda forekommer. Det er vanligere i Flora, både på kort- og langside. På grunn av det hellende terrenget hviler verandaen her ofte på høye stolper, og er særlig synlig.

Ved eksteriørendringer er typiske trekk fra funkisperioden på markert retur. Det gjelder særlig de små bislagene med pulttak eller lufteverandaer, men også tre-fagsvinduerne fra 1950-tallet. Det er en økende trend i senere tid til at disse og senere husmorvinduer og panoramavinduer erstattes av to-fagsvinduer med sprosser. Gjerne med dekor inspirert av sveitserstil. Men siden undersøkelsesperioden strekker seg over så mange år, er det også rikelig med eksempler på det motsatte, særlig i Melhus. Dette er trekk som også går igjen i Flora og Vega, men ikke så fremtredende. Men da dette dreier seg om langt yngre registreringer, er denne tendensen allerede tilstede i undersøkelsesmaterialet.

Enkelte endringer har karakter av "tilbakeført stilpreg". Det gjelder innslaget av torvtak på visse typer hus, tofagsvinduer med ruter og sveitserdekor på vinduer og bislag. Mange nye bislag i Trøndelag er klare kopier av gamle, men ellers har vi ikke kunnet gå nærmere inn på hvor antikvarisk dokumentert de ulike formene for "tilbakeføring" har vært. Innslag av nye torvtak og sveitsergerikter, og utskifting av husmorvinduer til nye med småruter, forekommer også i de to kystkommunene. I de fleste tilfelle dreier det seg ikke om direkte kopier,

En annen vanlig fasadeendring er at hus som tidligere ble brukt til erverv (butikker, verksteder), bygges om til rene boliger. Om endringen ikke innebærer arealutvidelse, vil den kun vises som endringstype C (liten endring) i undersøkelsen, men kan innebære en ikke uvesentlig karakterendring. Gjennomgangen av de fire MOV-kommunene for 2003 fanger i mindre grad opp dette. Overgangen fra erverv til bolig ligger noen år bak i tid i Viosen i Snåsa, og bebyggelsen hadde fått et eksteriør i samsvar med dette ved SEFRAK-registreringen. I Florø er mange av de registrerte butikkene fortsatt tilnærmet opprinnelige bruk.

Tap av karakteristiske elementer i tradisjonell byggeskikk

Ved tap av eldre hustyper er det ikke til å unngå at karakteristiske trekk ved lokal byggeskikk berøres. Elementer som peker seg ut som særlig sårbare i 2003-kommunene er vestlandets grindkonstruksjon. Alle tap av grindabygde hus i vestlandskommunen Flora er innhogg i en byggeskikk som ikke lenger fornyes, noe som fører til at bestanden svekkes. Grindkonstruksjonen finnes i alle former for uthus – naust, driftsbygninger og mindre uthus som nettopp har høye tapsandeler.

Steinfjøsene i Snåsa har vist seg mindre sårbare for tap, men er ofte endret for å tilpasses moderne bruk. Vega har også en del steinfjøs, noen er i bruk innen jordbruket, men ikke alle er i opprinnelig bruk. Det har bare vært ett tap innen denne gruppen, og de gjenstående er i relativt god stand, og dels i opprinnelig bruk. Det er også flere eksempler på enhetslåver med steinfjøs i Flora. Her er det noen flere tap i forhold til Vega, og relativt mange er i dårlig stand.

Vega skiller seg ut med flere utkjellere, her oppbevarte man ikke bare grønnsaker, men også syltetøy og andre matvarer. Noen av disse er forseggjorte med steinvegg over bakken med inngangsdør. Flere jordkjellere har gått tapt, og dårlig tilstand truer de fleste gjenstående.

Årsak til tap og forfall

Det er variasjon mellom kommunene i hvordan tapsårsakene fordeles seg. Det er likevel klart at den viktigste årsaken til forfall og tap er at hus ikke lenger er i bruk. Det er derfor særlig hus tilknyttet det gamle jordbruket som har gått tapt. Forfall som direkte årsak til tap kan knyttes til 65 % av de samlede tapene i 2003 – færrest i Melhus (34 %) og flest i Vega og Snåsa (72 %). Dernest kommer riving for oppføring av ny bygning eller annen ny arealbruk, som ligger til grunn for 31 % av tapene. Samlet – ytterpunktene er Melhus med størst andel (38 %) og Vega med minst (8 %). Melhus skiller seg ut med større andel tapte på grunn av nybygg/ny arealbruk enn på grunn av forfall. Flora har også en stor andel tap som skyldes ny arealbruk (30 %), men ikke større enn de forfallsrelaterte (52 %).

Det er som forventet at de to vekstkommunene Flora og Melhus har mange tap på grunn av ny arealbruk. Undersøkelsen viser også at flere av tapene har kommet i områder med tettbebyggelse eller i områder nær disse. For Snåsa og Vega, de to kommunene med negativ befolkningsutvikling, er det snarere tvert om. Men selv om flere av tapene i Melhus kan knyttes til større utbyggingsprosjekter, er det bygging av nye hus på aktive gårdsbruk som er årsak til de fleste. Utbyggingen på gårdsbrukene gjelder både fornyelse av driftsbygninger og fornyelse av boligmassen i tunet. Det er mulig det siste

kan ses i sammenheng med et generelt press på boligmarkedet i sentrale områder. Men det kan også være andre årsaker til at eldre hus på gårdsbruk i sentralt beliggende og aktive jordbruksbygder har vært ekstra utsatt. Også Snåsa har eksempler som understøtter denne trenden. For Flora er bildet noe annerledes, også her kan tap knyttes til utbyggingsprosjekter, men flere tap skyldes forfall i de mer spredtbygde områdene.

Samlet skyldes 4 % av tapene i 2003 ufrivillig brann/naturkatastrofe. Her skiller Vega seg ut med en relativt stor gruppe som er gått tapt på grunn av storm – 12 %.

Flytting står samlet for 4 % av tapene i 2003. Det er flest flytta hus i Melhus (5–6 %). Det er særlig stabbur som tas ned for flytting. Formålet med flyttingen veksler, men det er en liten overvekt av hus som er tenkt gjenbrukt som fritidsbebyggelse. Flytting involverer imidlertid flere av de tapte husene ved at de er tatt hand om for gjenoppsetting et annet sted, selv om andre årsaker er de primære til at de er borte. Dette er særlig aktuelt i Melhus og Snåsa. Undersøkelsen har få opplysninger om flytting i Vega siden registreringen, men grunnlagsmaterialet gir mye informasjon om eldre flyttetradisjoner. Mange hus i Vega skal komme fra det mer skogrike Velfjorden, men det er mulig dette også kan knyttes til en form for ferdighusproduksjon.

De fleste hus blir revet som følge av private beslutninger. Offentlige vedtak har liten andel som direkte tapsårsak. Vegutbygging kan spores som direkte tapsårsak, men det dreier seg om få hus. Tar man med indirekte virkninger for utbyggingsmønster m.m. kan andelen bli større, det gjelder særlig utbyggingskommunene Flora og Melhus. Utbyggingen av stamvegnettet truer hus i Flora.

Eldre bymiljøer, tettsteder, industristeder

Alle kommunene har eldre tettstedsmiljøer som inngår i MOV-undersøkelsen. De mest markante er naturlig nok byen Florø i Flora og bygdebyen Viosen i Snåsa. Viosen ble regulert til spesialområde bevaring samme år som det var SEFRAK-registrering der, og både tap og endringer ligger lavt.

I Florø derimot, har eldre hus vært noe mer utsatt for tap, og tapsprosenten ligger noe over gjennomsnittet. I tillegg har også husene blitt endret, men dette dreier seg ofte om små endringer som skift av takbelegg og vinduer. De store handelsgårdene er lite endret, det er de mindre bolighusene som også her har blitt utvidet. For Florø sentrum var det utarbeidet egen kommunedelplan som ble vedtatt i 1998. Et uttalt mål i delplanen er: "Ein legg spesiell vekt på å verne trehusbyen Florø slik den kjem til uttrykk i ytre Strandgata, langs hamna, i deler av Markegata og i Hans Bloms gata."

Tettstedene i Melhus har bakgrunn i stasjonsbyene fra 1800-tallet, og her er bildet blandet. De som fortsatt er aktive sentre har lite eldre bebyggelse bevart, men den mest intakte har mistet betydning som knutepunkt.

Felles for kommunene er at de nye knutepunktene er knyttet til vegrafikk og vegutbygging, og bort fra havn og jernbane. Tendensen er også sporbar i Flora, men i mindre grad, siden det kun er hurtigbåt og ferjeforbindelser til de bebodde øyene.

Vega skiller seg noe ut da hele kommunen består av øyer. Båt og ferje er fremdeles de viktigste forbindelsene når det gjelder omverdenen. Men på selve Vegaøya har bilen overtatt som det viktigste kommunikasjonsmidlet, og bygdesentret Gladstad har ikke offentlig båtforbindelse. De gamle bryggemiljøene, særlig på nordsida av Vegaøya som tidligere hadde funksjon som fiskemottak og innen handel, brukes innen i fritids- og turistnæringen og har ikke tap, og få endringer. Her er noen brygger tilbakeført med hensyn til tidligere trekk som bl.a. vinsjhus mot sjøsida. Spredt over hele kommunen står det tilbake lignende, om mindre, miljøer som mer eller mindre har gått over til feriefunksjoner.

Bestanden av kulturminner som dokumenterer den eldre industrien i Flora er meget liten. Det meste var gått tapt før SEFRAK-registreringen. De registrerte gjenspeiler en blanding av industri og håndverk – ei sjøbu i Eikefjorden som viser til den gamle tønneproduksjonen og noen få spredte sjøbuer/saltebuer i Florø og langs kysten. Blant disse er det lite tap i undersøkelsesperioden, men det er, som det går fram av ovenstående, en sårbar gruppe fordi bestanden i utgangspunktet er desimert.

Tap av driftsbygninger i jordbruk, industri og andre næringer, sammen med høye tap av diverse småhus for spesielle funksjoner, er tap som i særlig grad går ut over dokumentasjonen av funksjoner, virksomheter og sammenhenger.

Samfunnsutviklingen

Kommunene er forskjellige både når det gjelder geografi og samfunnsutvikling, men alle er merket av endringer i nærings- og bosettingsmønster i løpet av undersøkelsesperioden. Vega og Snåsa har hatt nedgang i folketallet, mens Melhus og Florø har hatt en markert vekst. Med unntak for Snåsa har det vært store folkeforflytninger innen kommunene – fra utkantene mot sentrum. I Vega kommune er øyværene fraflytta. I Flora har veksten i bosetting og næring først og fremst kommet på Brandsøya rundt Florø by. I Melhus gjelder det områdene som ligger nærmest Trondheim. Resultatet av MOV-undersøkelsen viser forskjeller innen kommunen som klart henger sammen med utbyggingsmønsteret, dvs. at vekst og tettstedspress har fått konsekvenser for kulturminnebestanden.

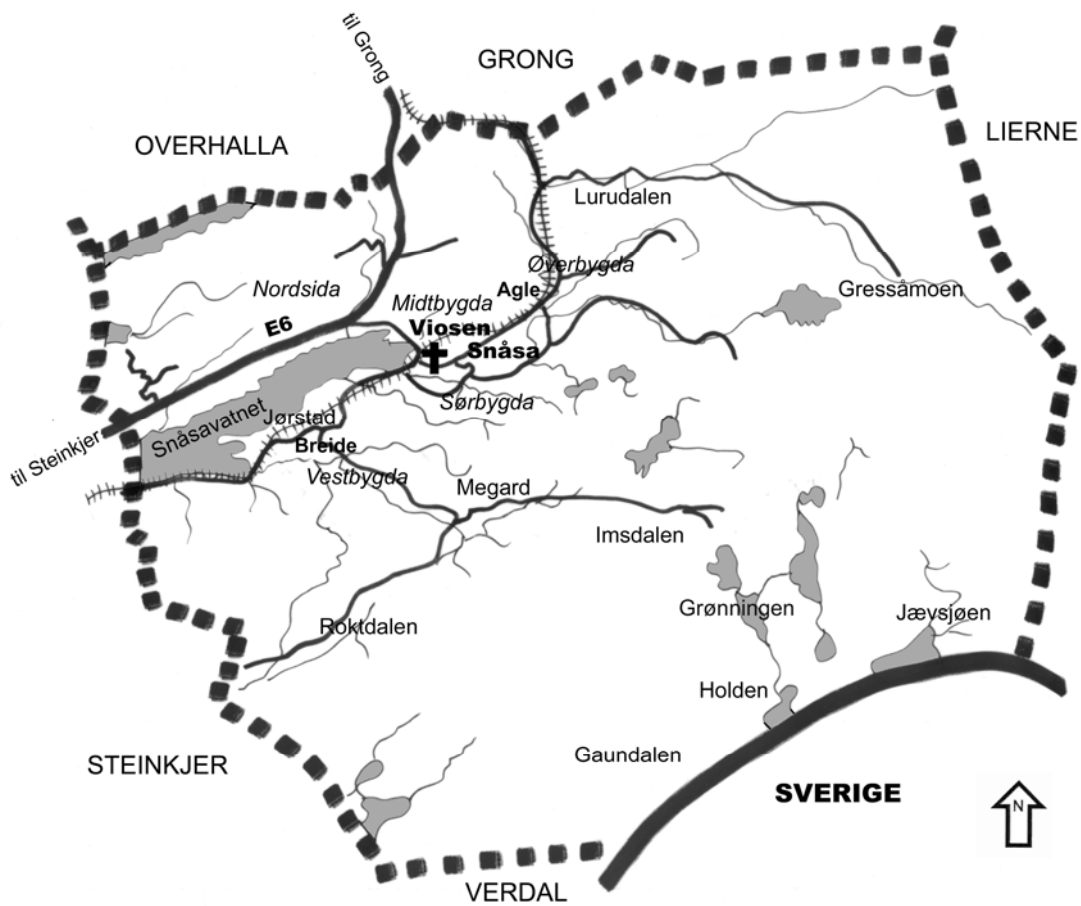
De fleste bygningene vi undersøker har tilknytting til jordbruket, og strukturendringene i jordbruket i andre halvdel av 1900-tallet har hatt stor betydning for utviklingen i bestanden. I alle kommunene har antall driftsenheter i jordbruket gått ned. Det er først og fremst de små og middelsstore driftsenhetene som forsvinner, mens de større enhetene blir flere. Det samlede jordbruksarealet er opprettholdt eller har økt. Antall sysselsatte i primærnæringene har gått tilbake, mens antall sysselsatte i service- og tjenesteytende næringer har vokst. Gårdstun har i vekslende grad gått over til å bli boligeiendommer, feriesteder eller de er lagt øde. I Vega og på øyene i Flora er trenden til å holde eldre hus, på gårdstun og i sjøbruksmiljø, ved like som feriesteder mest tydelig – noe som innebærer mindre endringer. I aktive jordbruksgrunder blir eldre jordbrukshus i større grad revet eller bygd om.

Bruk av SEFRAK/GAB som planverktøy

Snåsa kommune har i undersøkelsesperioden ikke hatt originalmaterialet for SEFRAK, eller kopier. Melhus har hatt kopisett av skjemaene, men de har ikke blitt brukt systematisk. Ingen av trønderkommunene har hatt papirkopi av kartene eller tilgang til kartene digitalt. Ved rivesøknader blir GAB som regel undersøkt, men man baserer seg også på lokalkunnskap. Ved melding om endring blir registeret lite brukt. Det samme gjaldt for Flora kommune. Vega hadde kopisett av skjemaer og kart, og et ekstra kopisett av bildene, men også her baserte man seg mest på lokalkunnskapen.

2 Innledning

2.1 Kart over Snåsa

2.2 Historikk og beskrivelse

2.2.1 Geografi og topografi

Snåsa ligger rundt den øvre delen av Snåsavatnet midt Nord-Trøndelag fylke og grenser i sørøst til Sverige. Snåsa er en stor kommune i utstrekning. Landskapet består av vide skog- og fjellstrekninger mot svenskegrensa og Lierne kommune i øst. Det meste av jordbrukslandskapet ligger langs Snåsavatnet hvor det er relativt flatt og god jord. Gårdene ligger på marine avsetninger ved vannet og langs de største vassdragene. Tyngden i bosettingen befinner seg på 26–200 moh. I grensetraktene når fjellene opp mot 900 m. De viktigste sidedalene er Luradalen i nord og Imsdalen i sør. Viktige vassdrag er Rossa og Imsa som løpe sammen til Jørstadelva i sør og Grana, Buråselva, Lura i nord.

2.2.2 Bosetting og hovedtrekk i befolkningsutviklingen

Innbyggertallet 2003 var ca. 2300. Folketallet har vært i jamn nedgang de siste ti-årene. Innbyggertallet var på topp i 1958 med 3247 innbyggere. Tilbakegang siden 1982, da registreringen kom i gang, er på 12 %. 33 % bor i tettbygde strøk, og folketettheten er 1 person pr. km².

Hovedtyngden av bosettingen ligger på sør- og østsida av Snåsavatnet. Gårdsbebyggelsen ligger i åpne grender omkranset av skogåser. Snåsa sentrum ligger ved nordenden av Snåsavatnet, der kirken med prestegården, det lille tettstedet Viosen ved stranda og området ved jernbanestasjonen innenfor et begrenset område representerer ulike stadier i senterutviklingen. Dagens kommunesenter ligger ved Snåsa stasjon. Da jernbanen ble ført gjennom bygda i 1926 flyttet tyngdepunktet seg fra Viosen til stasjonsområdet. Viosen vokste fram som knutepunkt og handelssted etter at dampskipstrafikken på Snåsvannet kom i gang med regulær trafikk i 1871.

Vinje kirke og prestegård og Hov/Krossgården ligger i nær sammenheng midt i bygda og var de gamle geistlige og verdslige sentrene. Trolig har dette vært sentrale steder også i førkristen tid. Rundt 1200 ble det bygd en steinkirke som erstatning for en eldre. Middelalderkirken er delvis bevart som kor og sakristi i den nåværende steinkirken fra 1870.

I kommunen er det to grendesentre, Agle i nord og Brede i sør. De er vokst fram i tilknytting til jernbanen.

Snåsa kommune fikk sin nåværende utstrekning i 1874 da Lierne og Snåsa ble delt. Snåsa svarer til Snåsa sogn og prestegjeld, Nord-Innherad prosti i Nidaros bispedømme.

2.2.3 Næringsgrunnlag

Jord- og skogbruk

Jord- og skogbruk har fra gammelt vært hovednæringene i Snåsa, og er fremdeles bærebjelker for næringslivet i kommunen. Jordbruket drives med hovedvekt på storfehold og korndyrking, men det er også et betydelig sauehold, og i de senere år har svineavl tatt seg opp. Det har vært to meierier i bygda, på Snåsa og på Brede. Snåsa meieri var sist i drift og ble lagt ned juli 2000. Ved det mistet bygda arbeidsplasser og melkeprodusentene et fast samlingssted. Snåsa har store fjellvidder som brukes til fjellbeite for sau og ungf. Fortsatt er det også fire fjellgårder som holdes i hevd, to ved full drift og helårsbosetting, uten fast vegforbindelse.

I det gamle jordbruket ble hjemmehavna regnet for middelmådig, mens fjellbeitene var gode. De fleste gårdene hadde derfor setre, noen både vårseter og høstseter. Men alt fra slutten av 1800-tallet var hamskiftet i jordbruket kommet så langt at flere setre var ute av bruk. Den svært arbeidskrevende fjellslåtten utenom setervollene tok slutt enda tidligere. Bøndene satset på kulturbeite og tilstrekkelig havnegang hjemme. (Men det er i Snåsa registrert langt færre utmarkshus knyttet til heimemarka enn seterhus.) På slutten av 1950-tallet var det på få unntak nær slutt på ordinær seterdrift, og mange setertun sto alt da til nedfalls. Ingen av setertuna i registreringsmaterialet sto på setre som var i drift da

de ble registrert. Var husene i bruk var det som fritidshus eller skogshusvære for skogsdrift, jakt eller oppsyn med dyr på beite. I dag er det noen få som driver (har gjenopptatt) ordinær seterdrift. Men det er flere som har tanker om å oppruste setrene for ny drift, da i kombinasjon med turisme.

Mellomkrigstida var en stor nydyrkingsperiode i Snåsa, som enkelte steder strakk seg fram til 1980. Særlig på 1930-tallet kom det flere nybrottsbruk. De fleste nybrottsbruka ligger i Vestbygda, mellom Jørstad, Brønstad og Grønøra. Flere har utgangspunkt i den store skoggården Finnsås, som kommunen kjøpte i 1931.

Snåsa er en av de største skogbrukskommunene i fylket. De fleste skogene er små og mellomstore gårdsskoger, men staten er også en stor skogeier. Skogen har gitt grunnlag for lokal trevareindustri som ennå er levende. De privateide skogene ligger stort sett nede i bygda, mens de store skogviddene til staten ligger innover fjellet. Før mekaniseringen på 1960-tallet fortrenget hesten og plukkhogsten, var skogen en viktig arbeidsplass for mange, også utenbygds folk. Det var mange sagbruk ved elvene og tømmeret ble flødt. Men skognæringen lar seg i liten grad spore i registreringsmaterialet.

Utmarka har alltid gitt rikt grunnlag for jakt og fiske, for oppsitterenes forbruk og salg. Turistnæring basert på friluftsliv med jakt og fiske har tradisjoner helt tilbake til 1800-tallet, og er en viktig og voksende næringsveg. Selv om friluftsliv og turisme er viktig, er det relativt lite hytter i kommunen – rundt 300. De fleste ligger spredt, men det er noen mindre felt på statens grunn.

Snåsa er et viktig sørsamisk reinbeiteområde. Det er tre reinbeitedistrikt i kommunen, Skæhkere (Skjækerfjell), Låartje (Luru) og Luvlie-Nåamsjen Båatsoe. Tamreindriften er bærebjelken for den samiske befolkningen i kommunen.

Andre næringer

Et kalkberg sentralt i bygda har gitt grunnlag for kalkbrenning, og det har vært mange kalkovner. I sør og vest har berggrunnen drivverdige forekomster av marmor og skifer, som har gitt grunnlag for steinindustri. Snåsaskiferen er av god kvalitet, og skifertak har vært utbredt i bygda, noe registreringen viser. Snåsaskifer AS holder til i Vestbygda på Jørstad, det området som i dag er kommunens viktigste industriområde, der også flere av trevarebedriftene er lokalisert.

Det er mange fossefall ved elvene i Snåsa og før var det flere små møller og sagbruk. Bare mølla ved Kleivfossen i Vestbygda er videreført med mølle og frørensari. Mølleanlegget er med i SEFRAK-registeret og er fortsatt i bruk.

Tidligere var det to teglverk i kommunen, ved Mosebroen og Granabroen. Det reflekteres også i registreringsmaterialet, hvor det bl.a. opplyses at flere tak er tekt med stein fra Mosebroen.

Etter næring er de sysselsatte når fordelt på 26 % i primærnæringen, 15 % i sekundær og 59 % i tertiær. Det er mange som pendler til Steinkjer og andre nabokommuner. I 1957 var andelen sysselsatte i jordbruket 44 %, skogbruket 14 % og industri og handverk 20 %.

Nord-Trøndelag fylke etablerte småbrukerskole på Finsås i Vestbygda i 1936, senere Finsås jord- og skogbruksskole. Her er det i dag også kurssenter.

Sørsamisk senter

Snåsa ligger sentralt i det sørsamiske området som strekker seg fra Elgå i sør til Rana i nord. Tre sentrale samiske institusjoner er derfor lagt til bygda – Åarjel-saemiej (internatskolen), kulturhuset og museet Saemien Sijte og Samiradio. Reindriftsagronomen for Nord-Trøndelag har kontor ved Saemien Sijte

2.2.4 Kommunikasjoner

I dag går E6 går gjennom kommunen langs nordsida av Snåsavatnet. Siden det offentlige vegnettet ble bygd ut har den viktigste gjennomfartsvegen i kommunen gått her. Men kongevegen på nordsida skal ikke ha vært sammenhengende kjørbar da ny hovedveg ble bygd på nordsida i 1870-åra.

Den viktigste ferdselsåren i de eldste tider var Snåsavatnet. Vannet inngikk i vegen til Steinkjer, Levangermaknaden og Trondheim.

Med utgangspunkt i Horjemgårdenes seterveg gikk før 1854 en rideveg nordover til Namdalen. Limannvegen kalles en gammel ferdselsveg om Gressåmoen til Lierne. Den ble brukt som prestveg og kirkeveg fram til 1870–80 åra. Gjennom Imsdalen over Gaundalen og Holden har det vært gamle forbindleselinjer til Jämtland.

Pilegimsleder mot Trondheim og Stiklestad har gått gjennom Snåsa. Megard i Imsdalen var et møtested og stoppested for pilegrimer og andre reisende som kom fra nord og øst (Sverige). Megard var kirkested i katolsk tid, her lå også en Olavskilde. Leden fra Megarden mot Verdal gjennom Roktdalen ble tilrettelagt i 1997. Strekingen fra Gløshaugen i Grong til Megard ble tilrettelagt 2003.

Dampskipstrafikken på Snåsvatnet kom i gang i 1871, og la grunnlaget for at anløpstedet Viosen utviklet seg til et knutepunkt og bygdesenter.

Nordlandsbanen går på sørsida av Snåsavatnet. I 1926 var jernbanen ført fram til Snåsa og Snåsa stasjon ble åpnet. Strekingen Snåsa Grong ble ferdigstilt i 1929 med stasjoner på Agle og Brede (Jørstad). I tillegg var det flere stoppesteder. Med jernbanen forsvant mye av grunnlaget for rutebåttrafikken på Snåsavatnet, som da tok slutt.

Sammenhengende gjennomfartsveg på sørsida av Snåsavatnet var først ferdig på 1960-tallet.

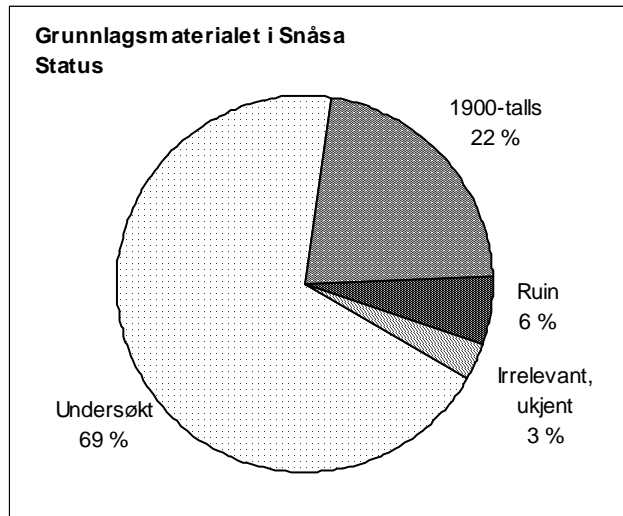

Masstu på fjellgården Gressåmoen. Siden registreringen i 1986 er mange av bygningene på Gressåmoen utbedret og satt i stand. Masstua har bl.a. fått nytt torvtak (1736-007-034).

2.3 Grunnlagsmaterialet for MOV-undersøkelsen i Snåsa

2.3.1 Antall undersøkte hus

Registrerte objekter 1982–91	Objekter datert til 1900-tallet	Ruin	Irrelevant/Ukjent	Undersøkte bygninger 2000
751	167	45	22	516

Det totale antall registrerte objekter i perioden 1988–1992 er 751. Av disse ligger 516 hus til grunn for MOV-undersøkelsen i Snåsa. Da er hus datert til 1900-tallet, objekter som ble registrert som ruiner etter hus, andre typer minner og andre registreringer som faller utenfor undersøkelsen av ulike årsaker, trukket fra.

2.3.2 Registreringstidspunkt

Registreringen foregikk over 10 år fra 1982 til 1991 (kun ett hus i 1992). Tyngden i registreringsomfanget ligger først i perioden, mellom 1982–87. Det var opphold 1988–89. Registreringen på 1990-tallet har karakter av etterregistrering i kretser som før var registrert og omfatter få hus. Registreringen begynte i sør ved Snåsavatnet og tok deretter innover de mest bebygde grendene sentralt i kommunen, i et belte inn mot Gressåmoen. Kretsene med de store utmarksområdene i nord og sør ble tatt i andre halvdel av 1980-tallet, sammen med tettstedet Viosen.

2.3.3 Spesielle forhold ved SEFRAK-registreringen i Snåsa

En ganske stor andel av de registrerte husene er datert til 1900-tallet – 22 %. De er fordelt på de fleste kretsene og ulike miljøer. Tettstedskretsen Viosen skiller seg ikke ut her. Det er registrert noen ruiner og andre type minner enn hus. En forenklet utgave av miljøskjema er rikelig brukt. Med et antall på 751 registrerte objekter ligger Snåsa temmelig nær landsgjennomsnittet pr. kommune som er ca. 800.

Registreringene har en jevn og god kvalitet, med bra fotografier. Miljøskjemaene med fotoer og skisser lettet en del av arbeidet med å finne fram til rett hus. For den videre bruk av dataene i MOV-analysen er det gjort noen få endringer i valg av koder for sosial miljøsammenheng og opprinnelig funksjon.

Den sentrale bygda virker rimelig godt dekket når det gjelder registreringen, men i flg. opplysninger på gårdene er det en del setre med gamle hus som ikke er kommet med. Disse har ikke kjøreveg. Det er ellers god dekning i de vegløse områdene som omfatter deler av Gressåmoen Nasjonalpark og fjellgårdene ved Gjevsjøen.

2.3.4 Registreringskretser

Kretsinnelingen i Snåsa er organisert etter de samme grunnkretser som Statistisk sentralbyrå brukte i folketellingen i 1970. Det er 12 grunnkretser i Snåsa. Det er registrert hus i alle.

Kretsene er brukt som utgangspunkt for å belyse eventuelle geografiske variasjoner i tap og endring i den SEFRAK-registrerte bebyggelsen.

2.3.5 Geografiske områder i Snåsa:

I inndeling av hovedområder har vi valgt å se på skog og fjellbygdene i forhold til området rundt Snåsavatnet, der de tette bebodde jordbruksrendene ligger. I områdene rundt Snåsavatnet inngår krets 1–6, inkludert tettstedet Viosen, samt krets 11 og 12. Skog og fjellbygdene omfatter kretsene 7–10.

2.3.6 Tettbygd/spredtbygd

Kun én krets er definert som tettbygd ved folketellingen i 1970 – krets 3 Snåsa/Viosen. MOV-undersøkelsen tar utgangspunkt i denne kontra de andre i analysen.

Tettstedet Viosen ligger lunt til ved enden av Snåsavatnet. "Byen" vokste fram etter at de ble fast rutebåtforbindelse med dampskip på vannet i 1871. Selve tettstedet har vært regulert til spesialområde bevaring siden 1987. Et større område er foreslått som vernet i fylkets "Verneplan for kulturmiljø" fra 1995. Gårdene på høydyrigheten i bakgrunnen er Sem.

Øvre Sørbygd er en sentral grend i Snåsa. Mye av gårdsbebyggelsen i de sentrale områdene av kommunen er samlet i åpne grender med tilnærmet sammenhengende jordveg mellom gårdene.

Det er fire fjellgårder i Snåsa, Gaundalen, Holden, Gjevsjøen og Gressåmoen. De ligger langt inn i grensetraktene mot Sverige. Der er SEFRAK-registrerte hus på alle unntatt Gaundalen. Her de to bruka på Gjevsjøen (1736-009-150-158). Det er helårsbosetting på Gjevsjøen og Gaundalen. Bare Gressåmoen har vegforbindelse.

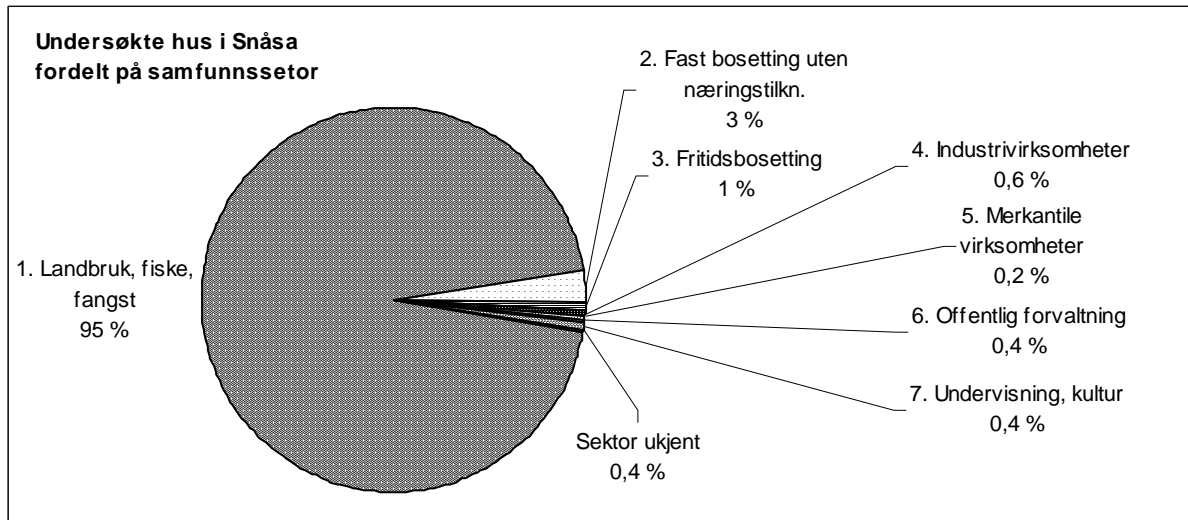
Ingen av de registrerte setrene i Snåsa-materialet var i drift ved SEFRAK-registreringen. Grønningseteren (1736-010-127-130) var også nedlagt ved registreringen i 1991, men setervollen beites 2003 og husene er satt i stand. Selv om en god del av kommunens setre med hus bygd før 1900 er kommet med i registreringsmaterialet, er utvalget neppe helt dekkende.

Gifstad gamle skolestue fra 1889 er den eneste skolebygningen som er registrert i Snåsa, (1736-010-063). Den er trolig også den eldste. Det ble bygd flere skolers i Snåsa tidlig på 1900-tallet.

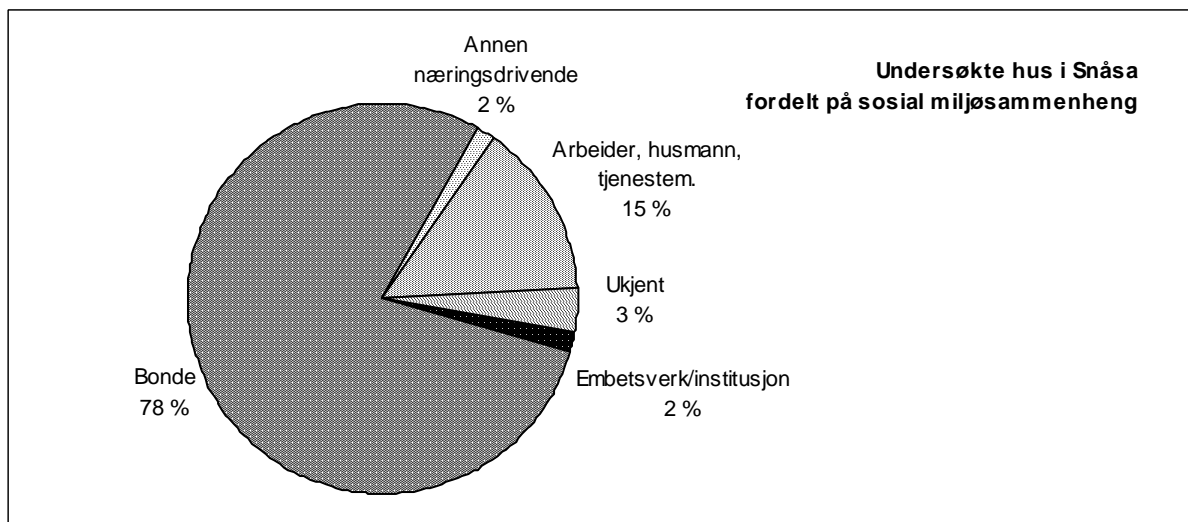
2.4 Egenskaper ved undersøkte hus i Snåsa

2.4.1 Samfunnssektor

I det undersøkte Snåsa-materialet er det registrert hus knyttet til 7 av SEFRAKs 9 samfunnssektorer. Sektordiagrammet viser hvilke samfunnssektorer bygningene var knyttet til da de ble bygd. Fordelingen viser at primærnæringen dominerer med hele 490 av de 516 undersøkte bygningene. Det er et langt sprang til neste gruppe som er "2. Fast bosetting uten næringstilknytting". I hovedsak er dette hus på boligeiendommer i Viosen. De andre sektorene er kun representert med få hus hver.

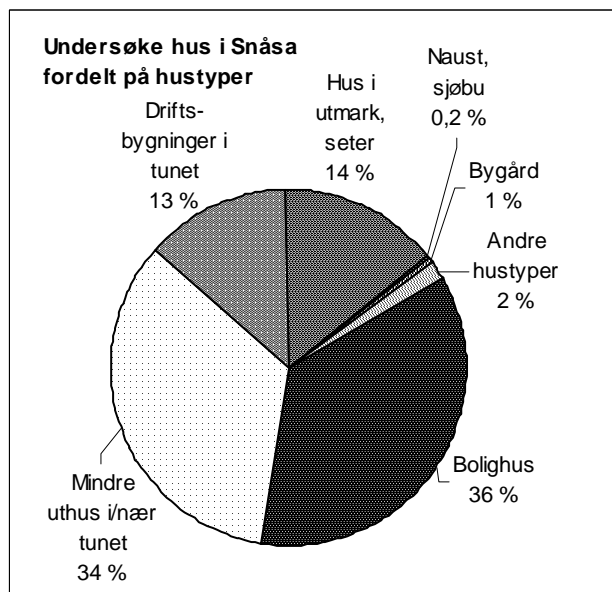
2.4.2 Sosial miljøsammenheng

Sektordiagrammet viser hvilke sosiale miljøer som har satt sterkest spor etter seg i den registrerte bygningsmassen. Gruppen "Bonde" har naturlig nok den største andelen, med 406 hus, dernest kommer "Arbeider, husmann tjenestemann" med 75 hus. Den overveiende delen av dette segmentet gjelder husmenn. Av arbeidere og tjenestemenn er det svært få i Snåsa

2.4.3 Bygningstyper

De registrerte bygningene fordeler seg på 19 bygningstyper. "Bolighus" og "Mindre uthus i/nær tunet" er de to største gruppene, og nær jevnstore – med henholdsvis 185 og 176 hus.

"Driftsbygninger i tunet" og "Hus i utmark, seter" tar om lag like store andeler av materialet.

Langt over halvparten av husene i gruppen "Mindre uthus i/ved tunet" er stabbur. Dernest kommer sidebygninger i form av masstuer og kårhus. En mindre del av segmentet består av diverse småhus bygd for spesifikke funksjoner i det gamle jordbruket, som smier, badstuer, potetkjellere og skjul.

Det er få steder den eldre skikken med egne hus for ulike dyreslag og fôr er representert. I

segmentet "Driftsbygninger i tunet" er typen "fjøs, tall og låve" i mindretall, med rundt ¼. Det er de store, som oftest vinkelbygde "enhetslåvene" med mange funksjoner samlet under ett tak, som dominerer. At så mange av disse er kommet med i materialet av hus bygd før 1900 kan reflektere at nye byggeskikker for landbruksbebyggelse har slått tidlig rot her. Men det skal også sies at det er knyttet ulik praksis til hvordan driftsbygningene, som ofte er bygd ut i flere etapper, er registrert. Mange enhetslåver er satt sammen av hus av ulike aldre, fjøs og låver som kan ha stått for seg selv før. Flere enhetslåver i materialet har fått sin utforming rett før og etter 1900. Men det finnes også flere eksempler på eldre. Et karakteristisk trekk ved driftsbygningene i Snåsa er bruken av naturstein i rom for dyr. Flere av de store driftsbygningene har store fjøskasser av naturstein, de fleste bygd i de siste 10-år av 1800-tallet. Skikken holdt seg godt inn på 1900-tallet.

De fleste våningshusene i Snåsa-tuna faller inn under typebetegnelsen *trønderlån*, som er en av de mest markante, lokale bygningstypene for bolighus på landsbasis. De fleste har en lang utbyggingshistorie, oftest med utgangspunkt i en treromsplan som er utvidet i lengden med stuer og kammers og noen ganger kårhus. I Snåsa er det flere lån som også har et "skott" for enden, et uthus (gjerne vedhus) med samme høyde og under samme tak som hoveddelen, men ikke lafta. Det klassiske trønderlånet har ett rom i bredden og er på to etasjer. Men trønderlånet har ikke vært helt enerådende i Snåsa. Materialet har flere eksempler på våningshus med annen utforming – såkalte dobbeltbredda hus (to rom i bredden) på halvannen etasje og gjerne med takløft i form av midtark. Tilbyggingskikken med å legge til i lengden har heller ikke vært helt enerådende. Det finnes eksempler på vinkelutbygg så langt tilbake som tidlig på 1900-tallet. Det er da gjerne snakk om et utbygg i to etasjer med midtark. Det skal ha vært ønske om større kjøkkener som har ligget til grunn for en del av disse påbyggene.

Eldhus i Trønderlag kalles masstue, størhus eller bekkstuggu. Eldhusene i Snåsa kan være relativt store, ofte på to etasjer. Noen ganger ser de ut som små stuelån, ofte er det da den gamle hovedbygningen. Men det er også eksempler på små eldhus på en etasje med ett eller to rom, av mer tradisjonell type slik de finnes over det meste av landet.

Det er mange stabbur i Snåsa-materialet. Det er enkle rettveggede hus, som oftest med liten sval i form av en tilbaketrukket vegg ved inngangen i gavlveggen. De fleste stabbur er på 2–2,1/2 etasje, men det finnes også eksempler på større og mindre. De fleste er kledt. Stabbuet kan være en del av veggen i firkanttunet, men i Snåsa er det også vanlig at stabburet står litt til siden for det egentlige tunet, gjerne ved atkomsten til det.

Etter stabbur og sidebygninger er smia en utbredt hustype i tunområdet nærhet. De fleste smiene er små, tradisjonelle tømmerhus med stor skorstein. De er plassert et stykke unna tunet.

Det lille segmentet med "Bygård" er knyttet til tettstedsbebyggelsen i Viosen. Noen hus i segmentet "Bolighus" hører også hjemme her. Ellers reflekterer utvalget at de fleste registrerte hus er knyttet til jordbruket og at det er hus i eller nær tunene som er i flertall.

Samiske bygninger

I Snåsa er det få kjente bygningsmiljøer etter samer. Ved Sametingets befarings i Snåsa i 2000 ble det registrert to hus som ble definert som samiske og automatisk fredete – dvs. at de da hadde en alder over 100 år. Det ene er Finnpålstuggu (1736-002-042), et lite bolighus nærmest på størrelse med et bur. Det andre er "Buvrie i Gamstuhagan", et lafta stabbur som står på ca. 90 cm. høye trerøtter som stolper. Bare Finnpålstuggu er registrert i SEFRAK. I flg. opplysninger i SEFRAK-registeret skal Finn-Pål eller Paul Johnsen Brandsfjell ha bygd, eller være nært knyttet til, to andre hus i Snåsa.

"Finnpålstuggu" (1736-002-042) står i utkanten av tunet på Dravlan Mellom. Her skal den ha blitt satt opp rundt 1980, etter først å ha stått på Ytre Dravland. Men den skal være flytt før det også. Huset har i dag ingen funksjon og begynner å merkes av dårlig tilstand.

Pål Johanson Brandsfjell (kalt "Finn-Pål") er knyttet til flere hus i Snåsa i flg. opplysninger på registreringsskjemaer. Masstua på Myrmo (1736-006-013) skal være et hus som han bygde ved Heimsjøen i 1887. (Tuften ved Heimsjøen har status som automatisk freda). Huset skal ha blitt satt opp på Myrmo tidlig på 1900-tallet.

Pål Johanson Brandsfjell var først og fremst kjent som en dyktig jeger. Han ble ansatt av Otto Schultz, eieren av Schulzhytta, til å være fjell- og fiskeoppsynsmann ved Grønningen, noe Schultz hadde rettigheter til. Han bodde da i denne hytta, som hadde naust i den ene enden. Huset blir kalt "Finnpålhytta" (1736-010-133).

1736-009-054–57. Søndre Aun ligger sentralt i Sørbygda og har et tilnærmet komplett gårdsanlegg med eldre hus. Hovedbygningen og den vinkelbygde driftsbygning danner et firkanttun. Massuta ligger et stykke unna, og mellom den og hovedtunet står stabburet. Det er vanlig i Snåsa at også stabburet ligger litt til side for hovedtunet, men gjerne ved inngangen til det, som her.

På fjellgården Holden ligger de eldste husene i en løs struktur, med mange hus på tvers av terrenget. Her er et av få gamle fjøs i Snåsa som står for seg selv. Vi kjenner ikke den tidligere plasseringen av låven. Holden er ubebodd og eies av Statsskog som driver utleie. Våningshuset ble pusset opp i 1990 (1736-010-141–145).

Hovedbygningen på Søndre Aun (1736-009-053). Flere av stuelåna i Snåsa har et uthus, et skott for enden bygd inn under samme tak som hovedbygningen. Som regel med vedbod som her. Det varierer hvor godt synlig dette elementer i eksteriøret.

1736-009-018. Det er kun registrert tre badstuer i Snåsa. Denne står på Østre Skavland og er nylig satt i stand, med bl.a. fornyelse av torvtaket.

Deler av den store, vinkelbygde driftsbygningen på Vinje (1736-003-071), prestegården i Snåsa, skal være bygd godt ned på 1800-tallet. Den har gråsteinsmurte rom for dyr i begge fløyer. Mange av driftsbygningene i Snåsa er bygd etter tilsvarende lest, og det er lett å tenke seg at prestegårdens har vært forbilde.

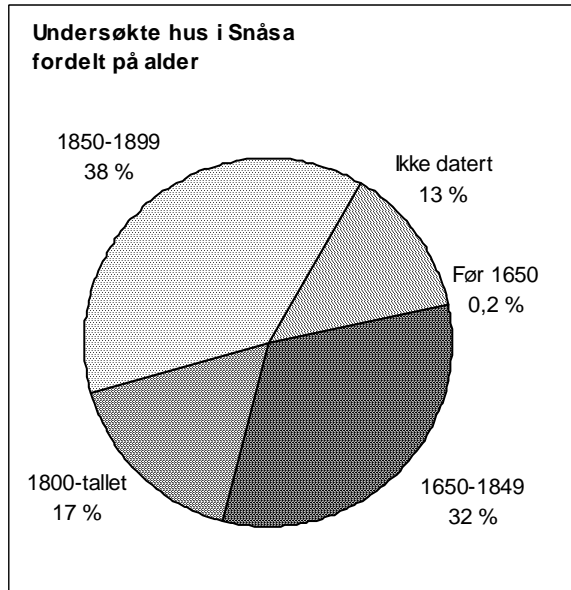
På Vestre Gravbrøt er kårbygningen og treskelåven (1736-008-034, 035) bygd sammen slik at de utgjør en vegg i firkanttunet. Begge hus skal være satt opp samtidig – ca. 1880. Det vanligste er at det er låve og fjøs som er bygd sammen.

Nest etter bolighus er det registrert mange stabbur i Snåsa. Det er enkle rettveggede laftehus med inngang i gavlvæggen der tømmerveggen som regel er trukket inn slik at det blir en liten sval. Størrelsen varierer. Det er stabbur både på gårder og husmannsplasser. Enkelte bruk har også stabbur på setrene, slik som huset til venstre (1736-008-078) som står på Ålmoseteren. Den lille døra er et trekk som man også gjerne finner i samisk byggeskikk for stabbur. Til høyre en karakteristisk stabbursrekke i tunet på Ytre Klev (1736-011-018 og 019).

2.4.4 Alder

Aldersfordelingen viser at omtrent like mange er datert til før 1850 som etter. En relativt stor gruppe hus er ikke datert. Ett hus i Snåsa er datert til før 1650. Det gjelder et våningshus på Øvre Sandnes, som skal være satt opp der det står nå rundt 1700, men etter tradisjonen var flyttet flere ganger før det.

Bebyggelsen på Viem ligger i et typisk Snåsa-tun, der hovedbygning, sidebygning og vinkelbygd driftsbygning danner et stramt firkanttun, og masstue og stabbur ligger litt til siden (1736-011-001-004).

Horjem ved enden av Snåsavatnet er en av de største gårdene i bygda og flere av bruka har gårdstuna samlet. Stuelåna til bruk 1 og 2 står vegg i vegg, men hvert bruk har skilte tun. (1736-002-019-024).

Husene på den tidligere husmannsplassen Bergsmo ligger i et åpent firkanttun. Utformingen av tunet skriver seg fra begynnelsen av 1900-tallet. Bare masstua midt i bildet er fra før 1900 og var det første bolighuset på plassen (1736-004-026).

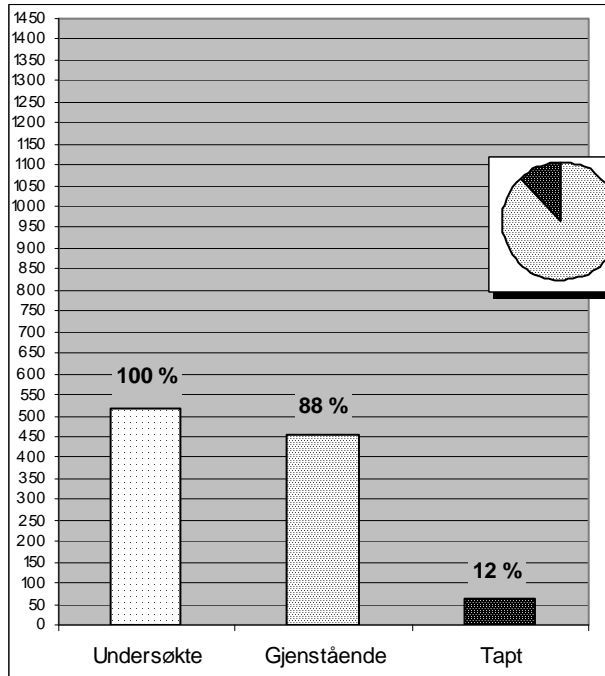

Husene på Eggen ligger i et stramt firkanttun med hovedbygning og sidebygning fra midten av 1800-tallet, og vinkelbygd driftsbygning fra begynnelsen av 1900-tallet (1736-009-078-081).

3 Resultat

3.1 Tap

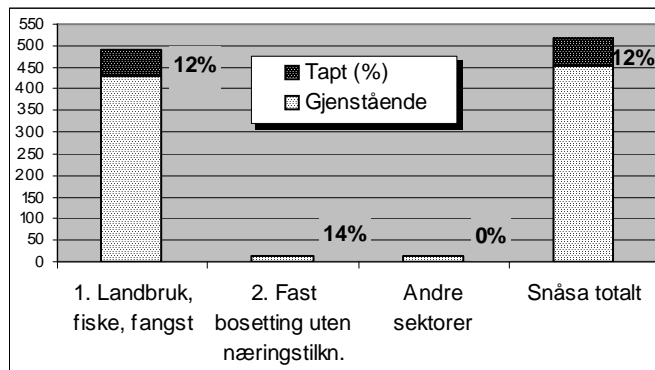

3.1.1 Tap – samlet oversikt

Av 516 undersøkte bygninger i Snåsa er 63 tapt siden registreringstidspunktet. Det vil si at 12 % av den undersøkte bygningsmassen fra før 1900 er borte.

453 bygninger – 88 %, står fortsatt.

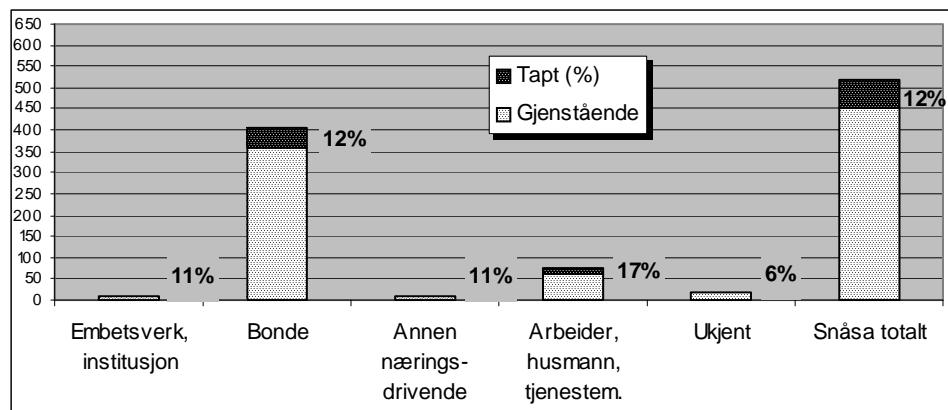
3.1.2 Tap – samfunnssektor

Undersøkelsen viser en liten variasjon mellom samfunnssektorene. Tapene i gruppe "2. Fast bosetting uten næringstilkn." gjelder to bolighus, ett i Viosen, ett i Nordsida.

Tyngden av hus i denne kategorien ligger i Viosen. Foruten de registrerte husene består miljøet av flere hus av tilsvarende type bygd rett etter 1900. Disse tapene har derfor neppe stor betydning for det reelle forholdet mellom sektorene.

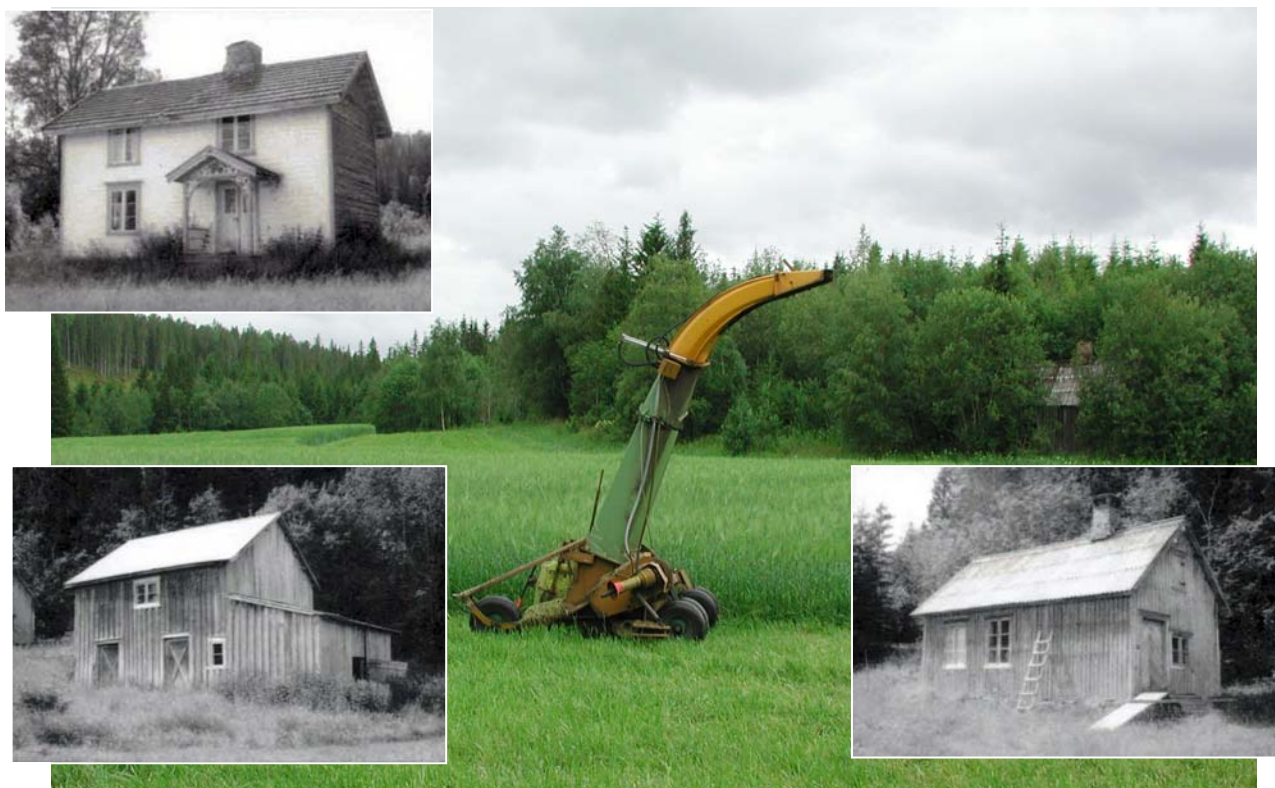
3.1.3 Tap – sosial miljøsammenheng

Tapet i kategorien "Arbeider, husmann, tjenestemann" er markert høyere enn for de andre kategoriene. Virkningen for representativiteten i kulturminnebildet er desto større siden kulturminner som dokumenterer småkårsfolks historie i utgangspunktet er desimert, og denne gruppen derfor er mer sårbar for inngrep.

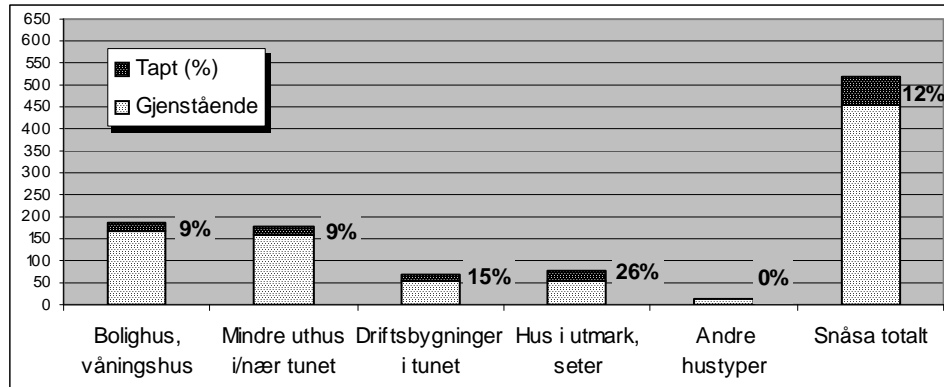
Tapene i kategorien "Arbeider, husmann, tjenestemann" gjelder husmannsplassene og har gått ut over ulike hustyper. Stort sett er det de fraflytta plassene det er snakk om, og manglende bruk med forfall er den utløsende årsaken til de fleste tapene.

Tapet i kategorien "Embetsverk, institusjon" gjelder et våningshus for prest, på et bruk som nå er vanlig gård. Det har neppe stor betydning for kulturminnebestanden som helhet.

1736-005-027-29. Den tidligere husmannsplassen Vestvik under Gran sto ubebodd og uten funksjon ved registreringen i 1983. Det var planer om å flytte husene. I dag står bare "bekkhuset" (til høyre) tilbake – i skogkanten. Tapsandelen på husmannsplassene er 17 % og ligger klart over gjennomsnittet. Krets 5 er også den kretsen som har flest tap i Snåsa både i antall og prosentandel – 37 %.

3.1.4 Tap – bygningstyper

Det stor forskjell på hvilke hustyper som er gått tapt. Det gir seg størst utslag for hus som er knyttet til det ekstensive høstingsbruket – "Hus i utmark, seter" topper tapsoversikten både i antall og prosentvis. Tapet i gruppen "Driftsbygninger tilknyttet tunet" ligger også klart over gjennomsnittet prosentvis. Det har skjedd en forskyning i hvordan de ulike hustypene er representert.

Det er som forventet at det er hus som dokumenterer gamle driftsformer i jordbruket som i størst grad er merket av tap. De tapte utmarkshusa fordeler seg på de fleste hustypene i kategorien – i heimemarka og på setra., men det er særlig seterhusene som drar det samlede tapet opp. Det er manglede bruk og forfall som utløsende årsak til tapet, det gjelder mest alle hus i denne kategorien. Som nevnt innledningsvis i kap. 2 må det tas et forbehold for at ikke all seterbebyggelse i Snåsa er registrert.

Når det gjelder driftsbygningene er det særlig kategorien *fjøs, stall låve* (hus som står for seg selv) som drar opp tapet. Den mer moderne *enhetslåven* ligger så vidt over gjennomsnittet. Både forfall og nybygging i tunet ligger til grunn for tap av driftsbygninger.

Resultatet for gruppen "Mindre uthus i/nær tunet" ligger under gjennomsnittet samlet, men her er det store forskjeller mellom enkelthus i gruppen. Stabburet har som enkelthus det laveste tapet i Snåsa – 5 %, også i antall er få tapt. Stabburets symbol og nytteverdi beskytter hustypen mot tap. Noen av de som er "tapt" har dessuten flytting som tapsårsak. De andre tradisjonelle småhusene i tunet, fra masstuer (eldhus) til smier og skjul har tapsandeler på linje med driftsbygningene, 14–24 %.

Nagelhus sin seter ved Aunsand var ute av bruk ved registreringen i 1990. Seterstua er det i dag ingen spor etter og stallen og låva står for fall. Tapsandelen til seterbebyggelsen er over dobbelt så høy som gjennomsnittet (1736-008-054).

Ved registreringen i 1982 sto fjøs og seterstue igjen på Framseteren til Søndre Hammer. Seterstua var i bruk som skogstue og kvilebu under hogsten. Flere av seterhusene har skogbruket som siste "ordinære" funksjon. Så lenge man drev i skogen med hest ble fjøset nytt som stall, men det var uten funksjon ved registreringen og er i dag revet (1736-001-009).

Våningshuset på Rygvold var erstattet av nytt hus ved registreringen i 1986 og det var planer om å bruke materialene i det gamle huset til hytte. Senere ble det kjøpt av en fra Inderøy, men det skal ikke være satt opp der ennå, materialene ligger lagret. (1736-006-001)

Drengestua på Øvre Sem sto litt i utkanten av tunet, og var kun i bruk som lager ved registreringen i 1987. Det var planer om å rive den, og den er i dag borte. Med to fulle etasjer er huset typisk for sidebygninger på større bruk. (1736-003-008)

"Litjburet" på Mollan Mellom er gammelt, med 1794 innskrevet over døra. Det var tatt ned i 2003, ligger lagret på gården, men det er planer om å sette det opp igjen. (1736-008-009).

Smia på Vestre Gjevsjø sto på tradisjonelt vis litt i utkanten av tunet ved registreringen i 1990. Den ble tatt ned for noen år siden, men med planer om gjenreising. (1736-009-155)

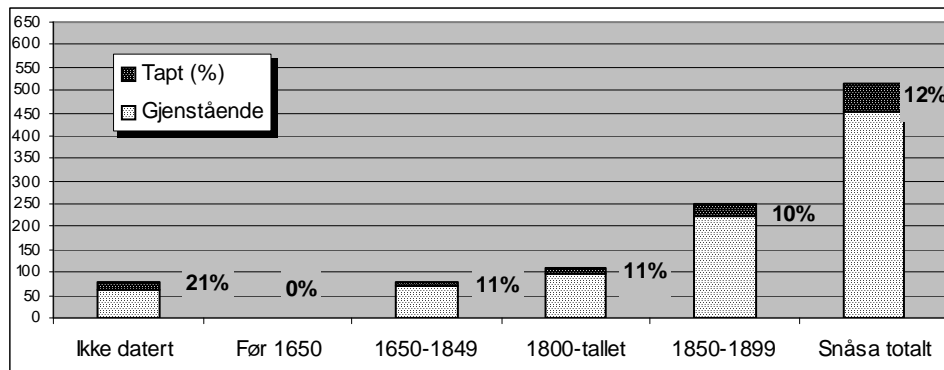

Det ene stabburet (1736-010-012) på Vestre Steinkjær i Imsdalen var tatt i bruk som garasje ved registreringen i 1985. Det er nå erstattet av ny garasje på samme sted. Det andre buret i tunet står uendret. Stabbur har en lav andel av tapene.

Sommerfjøset på Nyseteren til Klev Mellom var i bruk som vedhus for fritidsformål ved registreringen i 1985. I dag er området pløyd opp med store terrengendringer. Både seterstua og sommerfjøset (1736-011-057) er borte, og det er bygd ny hytte på setra.

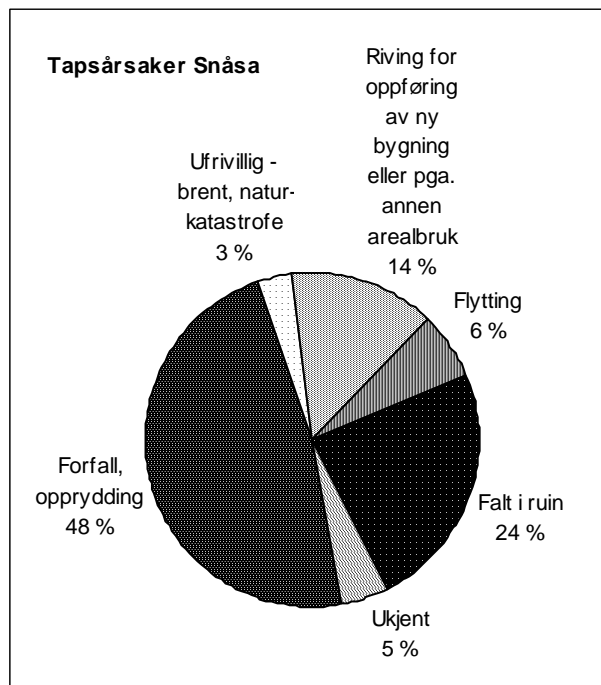
3.1.5 Tap – alder

Det er en liten tendens til at tapsandelen er høyere for den eldste delen av bygningsmassen, hus datert til før 1850.

Desstuen er trolig en del av de udaterte også gamle, noe som forsterker tendensen.

3.1.6 Tapsårsaker

Dårlig teknisk tilstand er den viktigste direkte årsak til at hus går tapt.

Generelt forfall, uttrykt i rubrikkene "Forfall, opprydding" og "Falt i ruin" er oppgitt som den direkte årsaken til de fleste tapene i Snåsa. Samlet har 72 % av tapene denne bakgrunnen.

Derneft følger oppføring av *ny bygningen eller annen arealbruk* som grunn til at hus er revet. Dette gjelder i hovedsak våningshus og driftsbygninger på aktive gårdsbruk. Som regel er det da bygd nye hus på stedet det gamle huset sto, eller det gamle huset stor vegen for en bedre utnyttelse av tunet. Det er også eksempler på at hele gårdstunet er bygd opp med nye hus på et nytt sted.

Flytting av hus er en annen tapsårsak i Snåsa. Det gjelder fire hus av ulike hustyper og årsaken for flyttingen varierer. Et våningshus er solgt utenfor kommunen, mens andre foreløpig ligger

lagret, trolig i Snåsa.

Ufrivillig tap som følge av naturkatastrofer, brann og lignende har lavest andel som tapsårsak.

Offentlige vedtak, større arealinngrep for utbygging av boliger, næring eller veg, har ikke ført til riving av de undersøkte bygningene. De fleste rivingene er et resultat av private beslutninger.

Oversikten over er grovmasket og årsakssammenhengene kan ofte være overlappende. Oppføring av nye hus på stedet eller ny arealbruk kan ha sammenheng med at huset som sto der var dårlig, eller det kan ha vært brukt som unnskyldning for å rive.

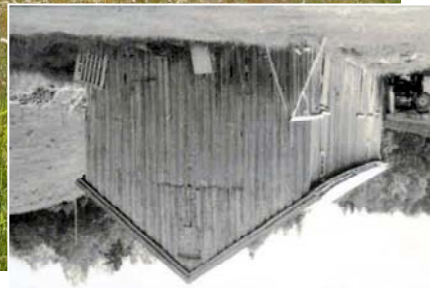
Mange av seterhusene i Snåsa som var i dårlig forfatning ved registreringen er nå falt i ruin. Stallen på Buvollan til Kjenstad Mellom (over) og høyløa på Bolåsen til Østre Gravbrøt hadde ennå form av hus i 1985 og 1990, men har nå falt sammen (1736-010-078 og 1736-007-058).

Tuna på Ytre Sem har en markant beliggenhet over tettbebyggelsen på Viosen, begge med store stuelån og vinkelbygde driftsbygninger. Driftsbygningen (1736-002-053) på bruk 1 brant ned rundt 2000. I 2003 var ett nytt stort uthus i ferd med å reise seg på samme sted. Den gamle var en klassisk vinkellåve med stort steinffjøs i den ene fløyen, der m.a. årstallet 1890 var hogd inn.

Låven på Neråsa i Imsdalen (1736-010-031) er en av få separate treskelåver i tømmer i registreringsmaterialet. Den ble revet fordi den var i dårlig stand og et nytt redskapshus er satt opp på samme sted. Øvrige hus er uendret.

Mellom-Nagelhus og Vestre Nagelhus lå med tunene side om side ved registreringen i 1986, men nytt tun for Mellom-Nagelhus var under oppbygging et par hundre meter unna. I 2003 er våningshuset flytta hit, og gjenopsatt i samme skikkelse som før (1736-006-024). Den store driftsbygningen, en klassisk vinkellåve med steinfjøs, er revet. Begge hus inngår som tap i MOV-undersøkelsen, siden flytting ut av opprinnelig tunsted er definert som tap.

Våningshuset på Nordre Gran (1736-005-017) skiller seg fra de vanlige trønderlåna i Snåsa ved at det var på 1 ½ etasje og har bredere grunnplan. Det ble bygd i 1899. Det er i dag erstattet med et nytt hus på samme sted.

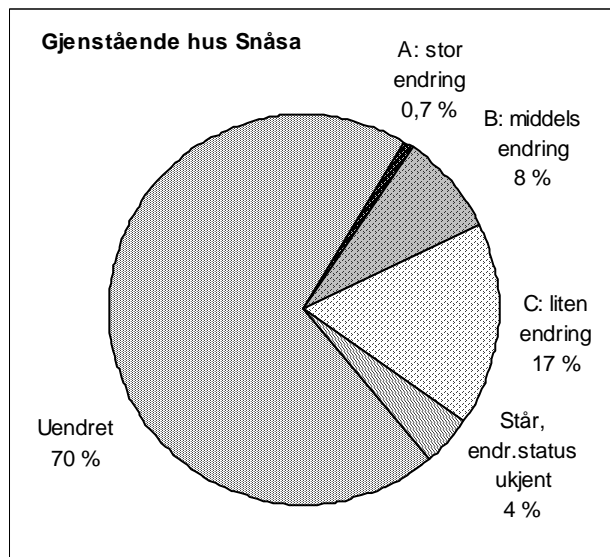
3.2 Endringer av gjenstående bygninger

Grunnlaget for undersøkelsen er de samme 453 gjenstående bygningene som det er gjort rede for i kapittel 3.1. I dette kapittelet gjøres det rede for hva som har skjedd med disse.

To forhold belyses:

- Endringer i form av tilbygg, påbygg, andre ombygginger
- Bygningenes tilstand/forfall

3.2.1 Endringer – samlet oversikt

118 SEFRAK-registrerte bygninger har blitt endret. Dette er et samletall for endringsgruppene A, B og C og utgjør ca. 26 % av de gjenstående bygningene.

Ca. 70 % av bebyggelsen fra før 1900 i Snåsa i store trekk slik den var ved registreringstidspunktet.

Dette gjelder, som nevnt i kapittel 1 ikke bygningenes autensitet i detaljer. Fornyning av materialer til samme type som ved registreringstidspunktet er ikke registrert som endring her.

For 4 % av bygningene kjenner vi ikke endringsstatus, flere av disse var under utbedring/ombygging på tidspunktet for undersøkelsen eller ved registreringen.

Endringsgrader

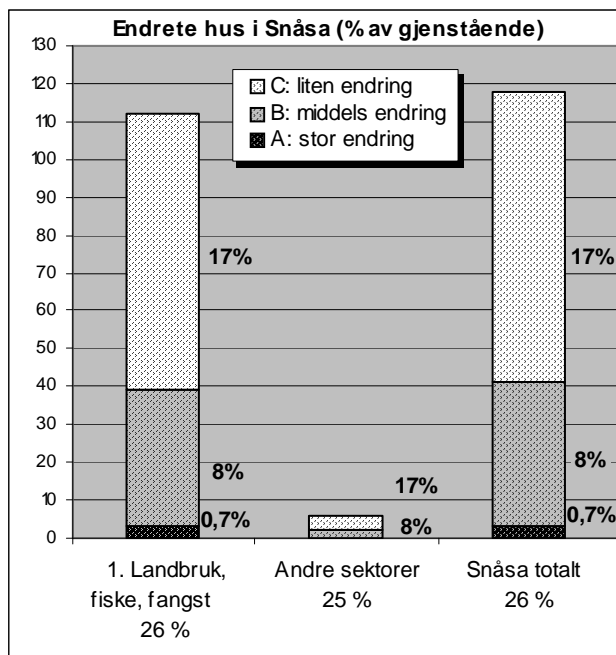
Sektordiagrammet gir en oversikt over fordelingen av ulike typer endringsgrader og belyser hvor omfattende endringene i den gamle bebyggelsen i Snåsa har vært.

Det er svært få hus som er så radikalt endret at opprinnelig volumkarakter er helt forandret (endringstype A), flere har vært gjenstand for ulike grader tilbygg/påbygg (endringstype B). De fleste endringene dreier som utskifting av diverse ytre elementer (endringstype C), som oftest som ledd i vedlikehold. Sammenlignet med andre MOV-kommuner er segmentet med endringstype B relativt stort. Det er imidlertid likt med den andre trønderkommunen som er med i undersøkelsen – Melhus.

Schulzhytta har sitt navn etter Otto Schultz som fikk bygd opp et jaktanlegg ved Grøningen i 1897. Schultz bidro med bøker om storviltjakt til å gjøre Snåsas villmark kjent ute i Europa. Dette huset var hovedhuset i anlegget, og det er typisk for den nasjonalromantiske stilen som preget fritidsbebyggelsen ved århundreskiftet. Ved registreringen i 1991 var huset i dårlig stand, bl.a. var fundamentering for noen av pilarene i ferd med å svikte. I 2003 var full renovering i gang, som dugnad og med noe støtte i form av offentlige midler. Hus under endring inngår som "står, endringsstatus ukjent" i MOV-undersøkelsen. (1736-010-132-133).

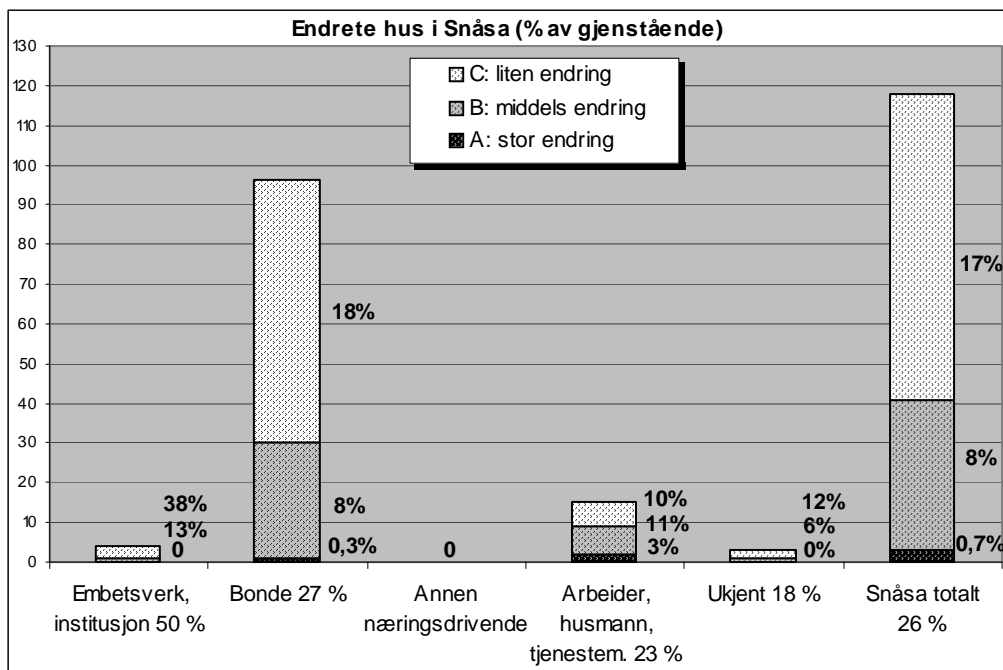
3.2.2 Endring – samfunnssektor

Det er liten forskjell mellom samfunnssektorene når det gjelder endring.

Det er bare primærnæringen som har den mest omfattende endringstypen, men det gjelder som nevnt over svært få hus.

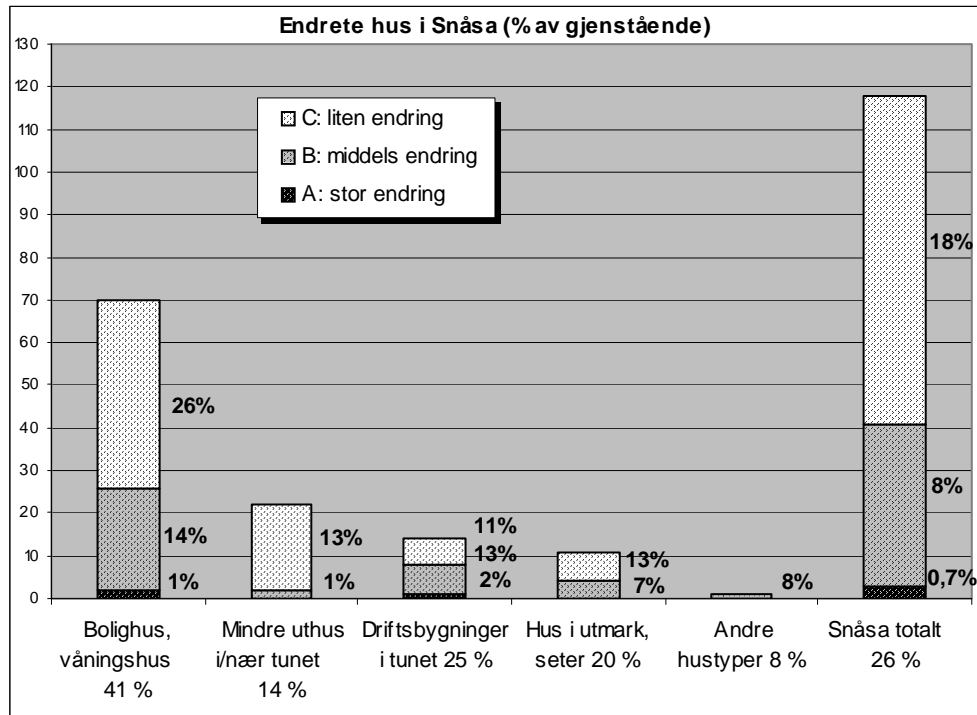
3.2.3 Endring – sosial miljøsammenheng

Undersøkelsen viser at endringsforekomsten er noe ulikt fordelt mellom de sosiale gruppene. Færrest hus i kategori "Arbeider, husmann, tjenestemenn" er endret, men til gjengjeld er den relative andelen mer omfattende endringer høyere her.

Endringen i kategorien "Arbeider, husmann, tjenestemenn" gjelder kun våningshus. Det er de mindre husmannsstuene som er påbygd og pusset opp. De øvrige sosiale gruppene endringer gjelder et større spekter av husetyper.

3.2.4 Endring – bygningstyper

Endringsforekomsten er ulikt fordelt mellom hustypene. "Bolighus, våningshus" er mest endret, og har størst innslag av de mer omfattende endringstypene. Dernest kommer "Driftsbygninger i tunet". Utmarkshus og tradisjonelle småhus i tunet er minst endret.

Det er som forventet at bolighusene, den hustypen som er mest i bruk, også er mest endret. Det er bolighusene som gir den relativt store andelen av endringstype B i Snåsa.

I få strøk av landet har påbyggingskikken for bolighus gjennom tidene fulgt et så fast mønster, og skapt en så markant bygningstype som trønderlånet. Bolk er lagt til bolken i lengden. Men trønderlånprinsippet for påbygg i lengden står kun bak 13 % av arealutvidelsene for bolighus (endringstype B) som har vært foretatt i undersøkelsesperioden. Det mest vanlige har vært å utvide hus med utbygg i vinkel, som oftest med et to-etasjes utbygg midt på tunsida, men det forekommer også andre varianter. Her innredets sanitæranlegg og gjerne ny trapp til andre etasje. Nær 50 % av "B-husene" har denne formen for påbygg. Også andre mer uregelmessige utbygg forekommer. Blant mindre arealutvidelser er bislag som blir gjort noe større det vanligste. Det er etablert praksis at mindre endringer og tilbygg på tunsida ikke behøver å meldes til kommunen.

Nye utbygg får saltak, enten det gjelder små bislag eller større utbygg. De erstatter ofte eldre, mindre og funksjonele utbygg med pulttak eller veranda-tak – i form av en liten lufteveranda i andre etasje. Siden trønderlåna ofte inneholder flere leiligheter, gjerne for flere generasjoner, er mange innganger mot tunet vanlig, og dette er et element som ofte endres ved generasjonsskifte – noe som er sporbart i undersøkelsesperioden.

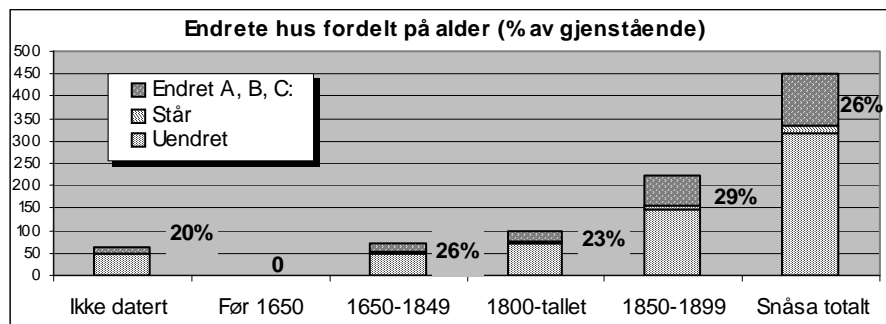
Ellers er veranda- og terrasseutbygg av ulike slag en av de mest vanlige eksteriørendringene for bolighus. Som oftest innebærer de også fasadeendringer i form av ny utgangsdør til verandaen. Mange av de nye verandaene i Snåsa er plassert i en av endeveggene. De fleste nye verandaer i Snåsa ligger i plan med første etasje og er uten tak. Uten takoverbygg inngår de i MOV-undersøkelsen som endringstype C. Med overbygg blir de definert som endringstype B. Plattinger som ikke er forbundet med huset, blir ikke registrert som endring.

Endringsandelene for driftsbygningene ligger nær gjennomsnittet. De fleste av disse er utbygg som forteller om drift og aktivt jordbruk, bl.a. siloutbygg. Men gruppen omfatter også et par del-rivinger.

Det er egentlig noe overraskende at andelen endrete er så pass stor som 20 % for utmarkshusa. I hovedsak gjelder det seterstuer som er pusset opp og noen ganger påbygd til fritidsbruk.

3.2.5 Endring – alder

Undersøkelsen over forholdet mellom endring og antatt byggeår viser at det er noe større andel endrete hus blant de som er bygd etter 1850 enn for de som er eldre.

Det kan tyde på at yngre hus er mer i bruk enn de eldre, og at behovet for å

endre da er større. Undersøkelsen over tap viste at flere av de eldste husene i Snåsa var gått tapt.

Evjan var husmannsplass under Jørstad. Stuebygningen (1736-012-014) ble bygd av en hjemvendt amerikafarar i 1872. Det kan ligge bakte den noe uvanlige hustypen i Snåsa-sammenheng. Siden registreringen i 1982 er huset påbygd én etasje og bislaget er utbygd. Det er vanskelig å kjenne igjen den opprinnelige stua. Endringen er klassifisert som endringstype A.

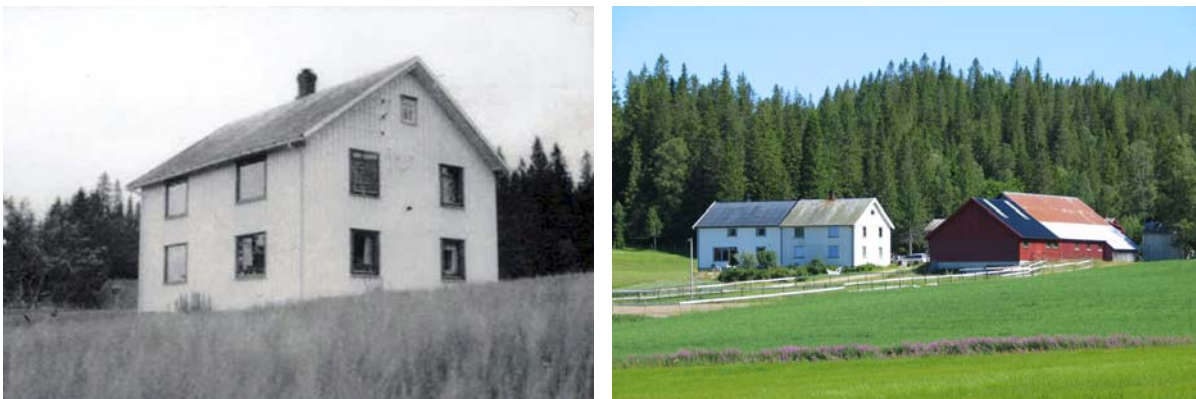
Våningshuset på Gåsmo (1736-008-015) var ved registreringen i 1985 et av de større låna i materialet. Det var sist pusset opp rundt 1980 med bl.a. nye vinduer. Huset er i dag påbygd to vindusaker i lengden. Arealutvidelsen følger "trønderlån-prinsippet" som står bak 13 % av endringene i endringstype B. Huset har også fått en ny, lav veranda for enden. Nye verandaer er en av de vanligste tilbyggene ved de undersøkte våningshusene siden registreringen, og mange av de lange låna har lignende verandaløsning som Gåsmo.

Hovedbygningen på Østre Horjem (1736-002-025) hadde fått sin form som et av de lengste trønderlåna i Snåsa i flere påbyggingssetapper – rundt 1900, i 1960 og i 1983. Siden registreringen har det fått en større fløy inn mot gårdsplassen i tillegg. Det gamle sammenbygde sveitserstilsbislaget i form av overbygd "svalgang" (eller veranda) er erstattet med to skilte bislag med ny plassering. De opprinnelige bislagene er flyttet, dels brukt som mønster for de nye. Endringene er samlet klassifisert som endringstype B.

Hovedbygningen på Søndre Kjenstad (1736-010-055) var nettopp utvidet i lengden ved registreringen i 1985. Siden er bislagene bygd sammen med en overbygd "svalgang", trolig etter mønster fra flere andre større lån i Snåsa med lignende løsning (bl.a. Horjem). Samtidig er en to-etasjes veranda i den ene endeveggen lukket. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Våningshuset på Engumsmo (1736-009-034) fikk sin hovedform etter påbygg i 1939. Trolig var dette opprinnelig en relativt liten stue, Engumsmo (Bælumon) var opprinnelig husmannsplass under gården Enga. Huset er i dag påbygd til det dobbelte, men etter trønderlånprisnippet – i lengden. Arealutvidelsen er over 50 %, men siden det gamle huset fortsatt er klart kjennbart er endringen klassifisert som endringstype B.

Hovedbygningen på Nordre Hammer (1736-001-002) ble pusset opp i 1953. Bislagene med "verandatak" skriver seg fra da, og var en typisk fornyelse for tiden. Siden registreringen i 1982 er bislagene byttet ut med halvåpne i sveitserstil. Dette er en endring som går igjen på mange bolighus i materialet. Sementsteinen på taket, trolig fra samme tid som bislagene, er skiftet ut med ny krum tegl. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Hovedbygningen på Øvre Bomo (1736-006-021) fikk sin lengde i 1922. Etter siste krig startet en etappevis istandsetting og fornyelse fram til 1976. Karnappet med lufteranda skriver seg trolig fra 1956 og husmørvinduene noe senere. Ette registreringen i 1986 er huset på nytt pusset opp. Karnappet er bygd ut til full høyde og med saltak, vinduene er igjen to rams (med løse sprosser). For enden er det kommet en lav veranda. Skifertaket er skiftet med sementstein. Alt typiske endringselementer mellom registreringen i 1986 og 2003. Endringen er klassifisert som endringstype B.

Våningshuset (1736-010-071) på den tidligere plassen Gifstadberg under Gifstad hadde fått formen av et tradisjonelt "smålan" ved registreringen i 1985. Trolig da det sist ble endret mellom 1950–60. Bislaget med pulttak kan skrive seg fra samme periode. I dag er huset utvidet en vindusakse i lengden, bislaget er bygd om ette "vår tids skikk" med saltak og sveitserstilelementer. På hagesida er det kommet en lav veranda i midtaksen. Endringen er klassifisert som endringstype B.

Kårstua på Kleiv Mellom (736-011-013) var ved registreringen i 1983 et tradisjonelt stuelån med skott i den ene enden. At den ene enden av låna er uthus lagt under samme tak som boligdelen, er vanlig langs kysten og i trønderlånets nordligste utbredelsesområde. Det finnes flere eksempler i Snåsa. Som regel vises det i eksteriøret at våningshuset er sammenbygd med et skott, slik man ser det her. Etter registreringen er skottdelen bygd om til boligfunksjoner. Huset har fått sammenbygde bislag med saltak. Andre endringer er nye vippevinduer og at det gamle skifertekket er byttet med sementstein. Skifertak har vært vanlig i Snåsa, mange av husene i registreringsmaterialet har det. MOV-undersøkelsen viser at dette elementet er i klar tilbakegang. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Nye bislag i sveitserstil er et framtrepende trekk når våningshus i Snåsa pusses opp. Hovedbygningen på Østre Skavland (1736-009-013, til venstre) er nylig er satt i stand. Alle ytre elementer er fornyet uten endring. Huset hadde ikke bislag ved registreringen, de er nye. Etter oppussing har overbygningen på Østre Belbu (1736-009-042 til høyre) fått én ny inngang mot tunet. Det nye bislaget er nøyaktig kopi av det gamle. Begge endringene er klassifisert som endringstype C.

Hovedbygningen på Rønningen på Sandnes (1736-004-039) fikk sin form etter påbygg i lengde og høyde i 1905. Opprinnelig var dette en husmansstue. Ved registreringen i 1986 var alle vinduer skiftet. I dag er de byttet ut igjen til to-ramsvinduer med småruter. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Våningshuset på Nedre Vegset (1736-001-059) er et dobbeltbredda midtgangshus som skiller seg klart ut blant alle låna i Snåsa. Om alderen vet man at det er bygd før 1894. Huset ble pusset opp rundt 1930 og vinduene ved registreringen i 1982 kan skrive seg fra da. Vinduene skulle være fornyet en gang, men med utskjæringer som kopier av de gamle. I dag er alle vinduer byttet ut med husmorvinduer. Det er en relativt sjelden endringsretning når det gjelder vinduer i Snåsa i undersøkelsesperioden. Den er klassifisert som endringstype C. Driftsbygningen, som også er registrert, er uendret.

Våningshuset på den tidligere husmannsplassen Sagmoen under Gravbrøt har utgangspunkt i en mindre stue, og er påbygd og endret i mange etapper. Det ble bl.a. bygd på i lengden etter "trønderlånprinsippet" i 1911. Sener kom utbygg mot tunet og rett for SEFRAK-registreringen var det en ny oppussingsrunde. Etter registreringen er utbygget mot tunet påbygd til full høyde, typisk for vår tid med saltak. Og så har huset fått tilbygd en lavere hagestue. "Moderne" vindusskift er beholdt. (1736-008-039). Endringen er klassifisert som endringstype B.

Sentralt plasserte innganger har vært det vanlig i Snåsa, hvor de fleste hus bygger på planløsningen til midtgangshuset. Det gjelder om huset står i gårdstun eller i tettstedsmiljøer. Bolighuset på Buås (1736-003-047), i utkanten av tettstedet Viosen, hadde midtgang med dør rett ut i veien. Dette er et element som kan være vanskelig å opprettholde i våre dager om veien er trafikkert, og som ofte blir endret på hus langs vegger og i tettsteder. Her er inngangen siden registreringen i 1987 flyttet til kortveggen.

Driftsbygningen på Ytre Sem bruk 2 (1736-003-005) var i opprinnelig funksjon ved registreringen i 1987 og ved MOV-undersøkelsen i 2003. Siden 1987 er den pusset opp, den har fått silo på utsida og utbygg med ny inngang mot tunet. Siloutbygg og nye innganger med kjølerom, vaskerom m.m. er de mest vanlig arealendringene for driftsbygninger som er i bruk i Snåsa. Flere del av de store vinkelbygde driftsbygningene har tilsvarende endringer. Som her, inngår ofte steinfjøs fra århundreskiftet i huset, og disse er gjerne ennå i bruk. Endringen er klassifisert som endringstype B.

Driftsbygningen på fjellgården Gressåmoen (1736-007-033). Ved registreringen i 1986 var den relativt nylig restaurert. Gressåmoen er et av to miljøer som er nevnt i fylkesverneplanen for kulturmiljøer fra 1995. Etter 1986 er den gamle utedoen i endeveggen bygd hel inn i et nytt uthus med vaskerom m.m. Tradisjonene som overnattingsplass for ferdefolk holdes i hevd og tilbygget er tilpasset dette. Endringen er klassifisert som endringstype B.

Stallen på Søndre Heimveg (1736-009-090) er datert til 1871 og står i vinkel med en noe yngre driftsbygning. Den rommet vognbu og høyloft foruten stall. Etter registreringen i 1984 er huset satt i stand og bygd om for nye funksjoner, bl.a. er det gamle høyloftet innredet til festsal. Det er innredet oppholdsrom i vognbua og satt inn vinduer. Det gamle klokketårnet, som hadde ligget lagret noen år, er satt opp igjen. Funksjonsendringen vises godt i eksteriøret. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Ved registreringen i 1985 sto ennå deler av den store driftsbygningen på Vestre Kjevli (1736-010-025) med flistak, men utskiftingen til platetekke var begynt. I dag er det plater på hele huset. Flis må ha vært et relativt vanlig tekkemateriale slik det framgår av registreringsmaterialet, både på småhus i utmarka, og som her på store hus i tunet. Men det er et element som ikke er fornyet om husene er satt i stand. I dag er det knapt noe flistak tilbake i bygda. Endringen er klassifisert som endringstype C.

På Ytre Klevs seter på Snøåsen hadde både seterstua og stallen flistekke ved registreringen i 1985. I dag er begge satt i stand med nye platetak. Her ser vi stallen (1736-011-035). Endringen er klassifisert som endringstype C.

Stabburet på Nordre Hammer (1736-001-003) er pusset opp etter registreringen i 1982. Det har den mest vanlige stabbursformen i Snåsa, enkelt og rettvegget, med inntrukken vegg i første etasje, der inngangen er slik at det blir en liten sval. Det er i dag en økende tendens til at kledningen foran inngangspartiet på slike stabbur fjernes slik at svalen åpnes. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Stabburet på Østre Nagelhus (1736-006-016) var ennå i tilnærmet opprinnelig funksjon ved registreringen i 1986. Det er siden pusset opp og eternitplatene er byttet ut med torvtekke. Det er i dag en økende tendens til å bruke torv som taktekke. Det gjelder først og fremst når hus av typen stabbur, og andre småhus i tunet eller på setra pusses opp. Endringen er klassifisert som endringstype C.

Seterstua på Eggensetera (1736-010-121) var ved registreringen i 1991 først og fremst i bruk som overnattingssted for kvigegjeter, og setra hadde status som nedlagt. Her har man siden startet opp med full seterdrift i kombinasjon med turisme. Alt ved registreringen var det planer om å ruste opp bebyggelsen. Den eldste delen av huset skal være fra rundt 1850. Et tilbygg bindingsverk fra 1958 er nå revet og erstattet med ny del i tømmer. Hele huset har samtidig fått torvtekke. Endringen er klassifisert som endringstype B.

Seterstua til Øvre Omli (1736-008-082) på Omliseteren var ikke i bruk ved registreringen i 1990. Den er siden satt i stand, med nytt taktekke og et utbygg på langsida foran inngangen. Endringen er klassifisert som endringstype B. Fôrbua på samme seter lot seg ikke redde og er i dag falt sammen.

Mellom-Nagelhus sin seter i Blomlia er registrert med seterstue (1736-008-060), masstu og stall. Alle har gjennomgått omfattende utbedringer og fornyelser. Vi ser her massuta og seterstua. Endringen er klassifisert som endringstype C.

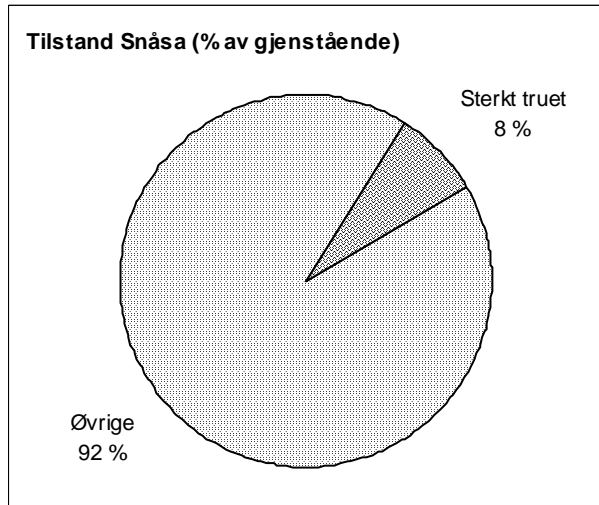

Bare seterstua står i dag igjen på Mellom-Kjenstads seter på Buvollan. Masstu, fjøs, stall og kokebu var i mer eller mindre forfallne alt ved registreringen i 1985 og er nå ruiner. Seterstua (1736-010-075) er siden pusset opp. Et skjul som var satt inntil er revet, huset er kledt og det er lagt nytt bordtak. Bordtak er relativt sjeldent brukt i Snåsa, både tradisjonelt slik det framstår i registreringsmaterielt, og ved senere oppussing.

3.3 Tilstand

De gjenværende bygningene er her vurdert etter tilstanden i år 2003. Det er ikke foretatt noen sammenlikning med tilstanden da de ble registrert.

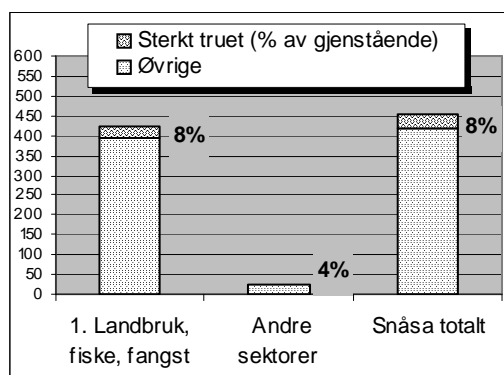
3.3.1 Tilstand – samlet oversikt

35 hus er sterkt truet på grunn av teknisk tilstand. Det tilsvarer 8 % av de gjenstående SEFRAK-registrerte husene i Snåsa.

Dette er et minimumstall da bare de åpenbart sterkt truede husene er telt med her. Tallet gir en prognose om forventet tap i Snåsa i kommende år.

3.3.2 Tilstand – samfunnssektor

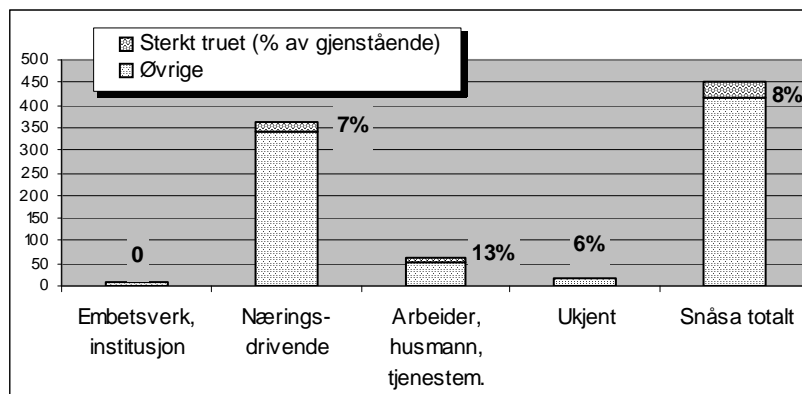

Det er flest hus i miljøer knyttet til landbruk som er truet på grunn av dårlig teknisk tilstand.

De to bruka på Gjevsjø har felles sommerfjøs litt i utkanten av tunområdet. Det består av to fjøs bygd sammen med åpen gang i mellom. Veggene er begynt å sige og taket er utett. Andelen truede hus i denne kategorien er fire ganger høyere enn gjennomsnittet for kommunen. (1736-009-151 og 157.)

3.3.3 Tilstand – sosial miljøsammenheng

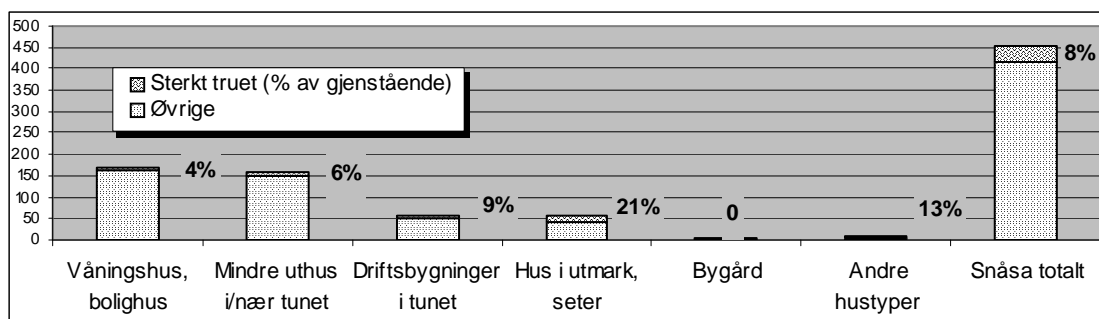
Undersøkelsen viser at det er forskjell mellom de sosiale gruppene i hvor stor andel av husene som er i svært dårlig stand.

Prosentandelen truede er klart høyest for kategorien "Arbeider, husmann tjenestemann". Ingen hus knyttet til embetstanden er truet.

Det er de fraflytta husmannsplassene som gir den høye truet-andelen i kategorien. Det gjelder ulike typer hus og de fleste var ute av bruk ved SEFRAK-registreringen. Om småbruka var lagt til ville trolig bildet blitt enda tydeligere.

At embetsstandens hus ikke er truet er som forventet.

3.3.4 Tilstand – bygningstyper

Det er stor forskjell mellom hvilke typer bygninger som er truet. Gruppen "Hus i utmark, seter" topper undersøkelsen over truede i Snåsa. Lavest andel har bolighusene.

For "Hus i utmark, seter" ligger prosentandelen som er sterkt truet over dobbelt så høyt som gjennomsnittet. Blant disse er forskjellige typer seterhus og utløer/sommerfjøs, mens seterstuene er i bedre stand, her ligger prosentandelen truede litt under gjennomsnittet.

I gårdstunet er det særlig de gamle, tradisjonelle småhusa, bygd for spesifikke funksjoner som er truet. Prosentandelen er høy for frittstående hus av typen "fjøs, stall låve", og andre mindre uthus – begge kategorier litt over 20 %. Enhetslåven har derimot en lavere andel som er i dårlig stand – 5 %. Dette, sammen med den relativt store andelen endrete, gir et bilde av at flere eldre driftsbygninger i Snåsa fortsatt har en funksjon og brukes.

Det er også flere stabbur og bolighus som er i dårlig stand, men fordi gruppene er så store blir prosentandelene relativt lave – 4 % for begge hustyper.

Bildet av de mest truede hustypene samsvarer med hovedtrekkene i oversikten over tap Dette er hus typiske for eldre driftsformer i jordbruket – slike det ikke lenger er bruk for, og som det er vanskelig å finne nye funksjoner til.

Lyngberg var ute av bruk og fraflytta også ved registreringen i 1982. I tillegg til de to husene vi ser, stuebygning og fjøs, står det et stabbur i tunet. Lyngberg har bakgrunn som husmannsplass under Finsås. (1736-012-020–22.)

Garveriet i Viosen (1736-003-026) skal være bygd på 1870-tallet, og representerer en av de første virksomheter i tettstedet Viosen. I tillegg til garveri har det vært forretning i huset. Det er nå lenge siden huset har hatt noen annen funksjon enn tilfeldig lager, og det begynner å bli i dårlig stand. Andelen truede hus knyttet til andre næringer enn tradisjonelt jordbruk er på det halve av gjennomsnittet for kommunen. Men det er få hus registrert i kategorien, og for Viosen er garveriet et viktig hus som er med og definerer tettstedet.

Det er registrert få seterløer og seterfjøs i Snåsa, og bygningstypen topper statistikken over både tapte og truede. Det er lenge siden løa og fjøset på Myrsetseteren til Øvre Berg (1736-007-045-051) var i bruk og tilstanden er dårlig. Seterstua og stabburet brukes og er pusset opp siden registreringen i 1990.

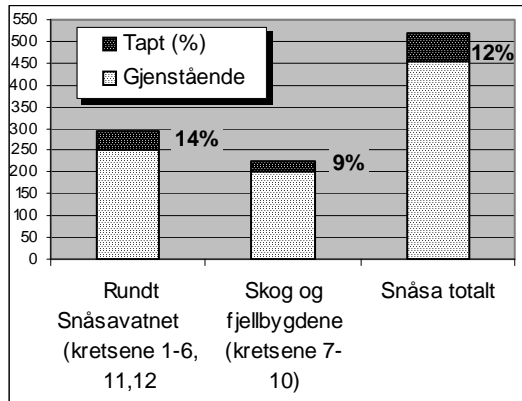
Heimsetra til Støvra (1736-002-060-61) var ute av bruk ved registreringen i 1987. Her står fortsatt seterstue og fjøs. Men de bærer preg av lang tid uten funksjon og vollen er i ferd med å gro til. Heimsetrene er ofte mer utsatt for manglende funksjon og gjengroing enn fjellsetrene, trolig fordi de ofte er mindre attraktive i ferie- og fritidssammenheng.

Eldhuset eller "Bekkstuggun" på Nordre Mediås (1736-011-046). Gården var fraflytta og ute av bruk ved registreringen i 1985. Siden da har det grodd helt til rundt eldhuset.

4 Geografiske variasjoner

4.1 Tap og geografiske variasjoner

4.1.1 Tap – områder: Rundt Snåsavatnet, Skog og fjellbygdene

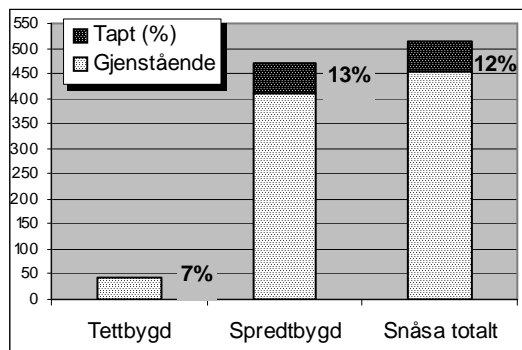
Oversikten viser en høyere prosentandel tap i de mest sentrale, bebodde områdene av kommunen.

Om man ser på kretsene med høyest prosentvise tap, ligger de i et belte på tvers av kommunen, fra den store utmarkskretsen Imsdalen med setergrendene i sør, til Sagland/Dravland i nord.

Den enkeltkretsen som har høyest tap, det gjelder både i antall og prosentandel (37 %), er 5 Våg/Brønstad som ligger sentralt og tett opp til Viosen ved Snåsavatnet. Det er en aktiv jordbruksgrænd. Flere av tapene kan knyttes til hele gårdstun som mer eller mindre er radert ut. De er lagt til nabobruk eller

bebyggelsen er fornyet. Våningshuset kan ennå stå igjen, men noen steder er alt planert og det er jordveg på stedet for det gamle tunet.

4.1.2 Tap – tettbygd/spredtbygd

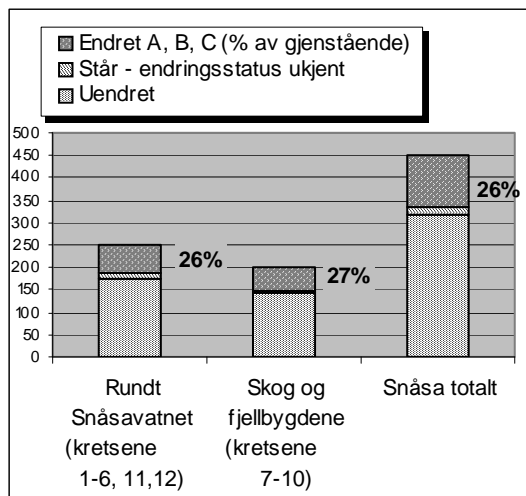
Tettbebyggelsen i Viosen og Snåsa sentrum har klart lavere tapsandel enn kommunen for øvrig.

Dette er områder som har vært underlagt formelt og uformelt vern. Bebyggelsen i selve Viosen ble regulering til spesialområde bevaring i 1987 (samme år den ble registrert). Et område som omfatter større del av Snåsa sentrum er nevnt i fylkesvernplanen for kulturmiljø fra 1995 og båndlagt i kommuneplanen.

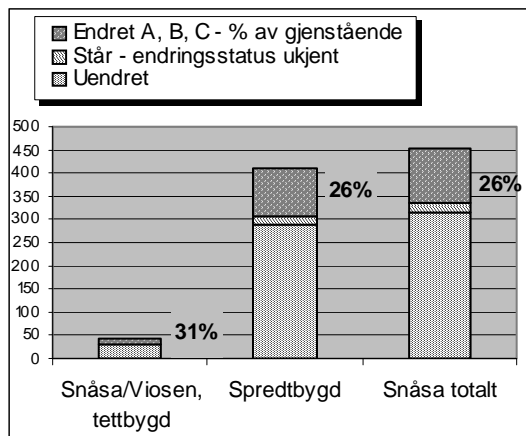
4.2 Endringer og geografiske variasjoner

4.2.1 Endring – områder:

Det er liten forskjell i endringsforekomsten mellom de to områdene.

4.2.2 Endring – tettbygd/spredtbygd

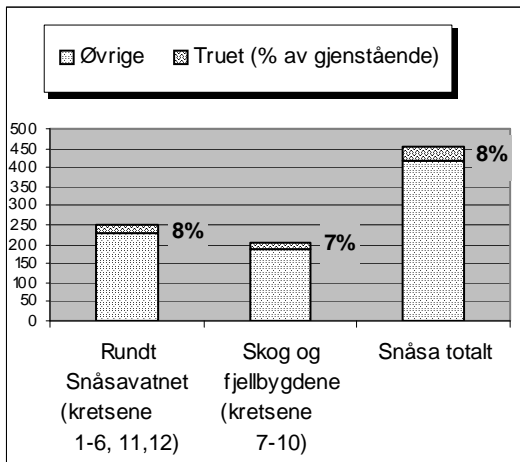

Hus i kretsen som omfatter kommunesenteret og tettstedet ved Viosen har noe høyere endringsprosent enn de spredtbygde områdene.

Selv om det er endringer også i verneområdet Viosen, gjelder de fleste endringene hus i områdene rundt bygdebyen.

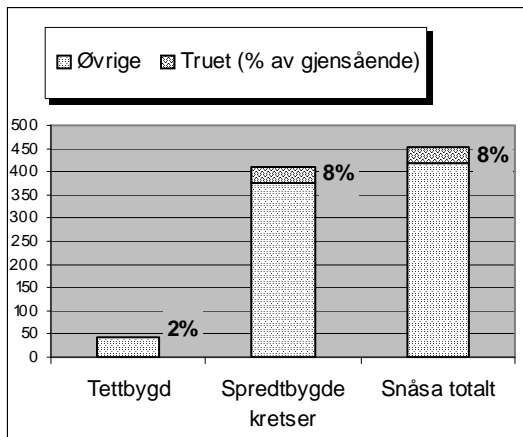
4.3 Tilstand og geografiske variasjoner

4.3.1 Tilstand – områder:

Det er liten forskjell i hvordan de dårligste husene fordeler seg på de to områdene.

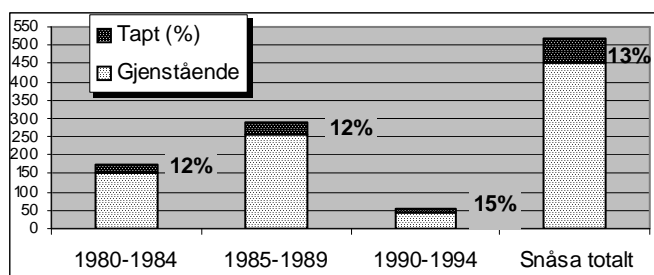
4.3.2 Tilstand – tettbygd/spredtbygd

Det er klart færre hus som står og forfaller i de mest tettbygde områdene av kommunen.

5 Registreringstidspunkt og variasjoner

5.1 Tap – variasjoner etter registreringsperiode

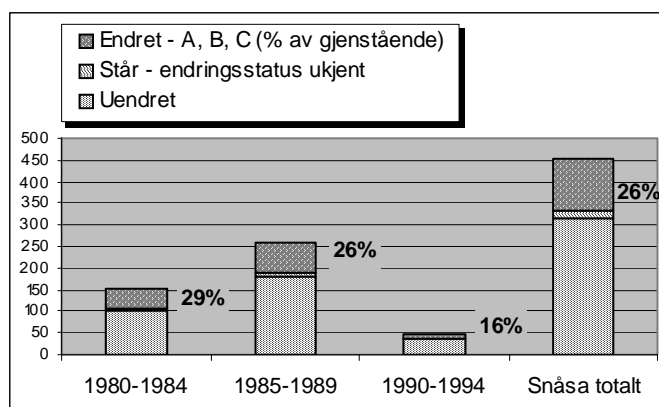

Det er ingen forskjell av betydning i forhold til tap og når i registreringsperioden hus i Snåsa ble registrert.

Tapsprosenten er riktignok høyest for de som ble registrert i den siste perioden. Men dette er en liten gruppe hus som utgjør en etterregistrering i mange ulike kretser. Utvalget er neppe representativt.

Undersøkelsen forteller ikke når hus ble revet. Men siden det forventede resultatet ville vært fallende tapsfrekvens utover i registreringsperiodene, kan tallene indikere at tapstendensen i Snåsa har vært økende. Det er likevel mer trolig at det er lokale geografiske forhold som spiller inn, men registreringen i den siste perioden omfatter ulike typer kretser – den store utmarkskretsen med Imsdalen i sør, og sentrale områder innerst ved Snåsavatnet.

5.2 Endring – variasjoner etter registreringsperiode

Jo lengre tid siden registreringen, jo høyere er andelen hus som er endret.

Det er som forventet at hus som ble registrert tidlig har hatt lenger tid å bli endret på. Men forskjellene er små. Som når det gjaldt tap, forteller undersøkelsen ikke noe om når hus ble endret, men den lavere endringsprosenten i siste periode gir en antydning om at det i alle fall ikke har vært en økende tendens å endre gamle hus i Snåsa.

6 Konsekvenser og tendenser

6.1 Konsekvenser for kulturminner og kulturhistoriske sammenhenger som følge av kommunens generelle utvikling

6.1.1 Befolkningsutviklingen

Innbyggertallet har vært i jamn nedgang de siste tiåra, fra en topp i 1958 med 3247 innbyggere til ca. 2300 i 2003. Tilbakegangen siden 1982, da registreringen kom i gang, er på 12 %. Nedgangen skyldes både netto utflytting og fødselsunderskudd.

Det bygges nå lite nye boliger, ett hus i året de siste årene – eksisterende bebyggelse dekker det meste av behovet. Andelen som bor i hus bygd før 1961 i 2001 er større enn i fylket, 47,2 % mot 31,8 %. Det er med andre ord lite byggepress på grunn av boligutbygging i Snåsa. Det er heller ikke noe tettstedspress å snakke om. Det foregår en viss tilflytting fra utkantene mot sentrum, mellom 1980–2001 har prosentandelen bosatte i tettbygde strøk steget fra ca. 32 til 33 %, men folketallet har gått ned også i tettbygde strøk. Kommunen legger imidlertid til rette for sentrumsutbygging i framtida, ved å erverve jordbruksareal knyttet til gårdanlegg i og ved Snåsa sentrum. Resultat av MOV-undersøkelsen viser at Snåsa sentrum har lave tap, også utenom verneområdet Viosen, men endringsfrekvensen har vært noe høyere.

6.1.2 Gårds- og utmarksmiljø, jordbrukets kulturlandskap – sammenhenger, strukturer

Fra gammelt var kombinasjonen jordbruk og skogbruk det vanlige næringsgrunnlaget i Snåsa. I 2001 var 26 % av de yrkesaktive sysselsatt i primærnæringene, hvorav de fleste innen jordbruket.

Strukturendringene i jordbruket følger den vanlige trenden i landet med færre driftsenheter samtidig som samlet jordbruksareal øker. Flest bruk (i antall) ble lagt ned i tiårene årene før SEFRAK-registreringen kom i gang. Gjennomsnittstørrelsen på brukene øker, antall bruk under 200 da har gått kraftig ned. På 1980-tallet stagnerte nedgangen i bruksenheter noe, men i de seneste år har den tiltatt.

Jordbruksarealet i drift har samlet blitt større. Det skyldes noe nydyrking, men også at gammelt beiteareal har blitt ryddet og tatt i bruk igjen. Mye av jordbruksarealet blir leid – i 1999 28 %, og det leide arealet er økende. Husdyrholdet målt i antall dyr gikk også opp mellom 1989–99. Det gjelder de fleste slag dyr. Men det har vært en nedgang i antall melkekyr de aller seneste årene. Fulldyrka eng til slått og beite har den største andelen av jordbruksarealet i Snåsa. Kornåkre har det blitt noen færre av den seneste tida.

Gårdstuna

Strukturendringene i jordbruket lar seg lese i undersøkelsesmaterialet, særlig i tallene for tap og tilstand. At utviklingen mot færre bruk var kommet langt også ved tidspunktet for førstegangsregistreringen reflekteres både i grunnlagsmaterialet og i MOV-undersøkelsen. De fleste gårdstun som i dag er merket av at bruket er uten funksjon, i form av forfall eller tap, var i samme situasjon på registreringstidspunktet. Den vanlige situasjonen i dag er at noen flere hus i tunet er borte. Som oftest er det våningshuset som blir stående lengst. "Relikte" gårdstun med gjenstående våningshus, kanskje et par mindre uthus, og jordvegen pløyd helt inntill er et relativt vanlig syn. De offisielle jordbruketellingene og resultatene fra SEFRAK-undersøkelsen samsvarer i at det er de mindre brukene det først og fremst har gått ut over. Mange av de nedlagte småbruka har bakgrunn i tidligere husmannsplasser, og tapene i denne gruppen er markert høyere. Men det finnes også flere større bruk i

samme situasjon. Og det er ikke bare de mest uvegsomme, utkantbruka denne situasjonen gjelder. Den ses vel så mye de mest sentrale jordbrukskrendene rundt Snåsavatnet. .

Rosberget var husmannsplass under Parnas, og ligger sentralt i Snåsa. Ved registreringen i 1983 var plassen fraflytt, og ingen av de tre registrerte husene i bruk (1736-005-057-059). Driftsbygningen ser ut til å ha vært borte alt da. Siden er masstua og verksted/smiebygningen revet, men stuebygningen er satt i stand med nytt taktekke. Jordvegen holdes i hevd. Høyballene har erstattet uthusa.

Skogsgården Langvatnet ligger øde til nord i Snåsa. Den var ikke i drift ved registreringen i 1990. Uthusa sto for fall og er borte nå. Våningshuset er pusset opp med nytt taktekke. Gården drives ikke og jordvegen gror til. (1736-007-040).

Setervollen til Nedre Berg på Myrsetseteren skal ha blitt oppbygd i 1890-åra, da husene ble flytta hit etter en utskifting av tidligere felles setervoll. Ved registreringen i 1990 var det lenge siden husene hadde vært i bruk og forfallet kommet langt. Situasjonen er omtrent som da, bare stabburet og stallen står, seterstue, fjøs og løe er i ruin. (1736-007-061mfl.)

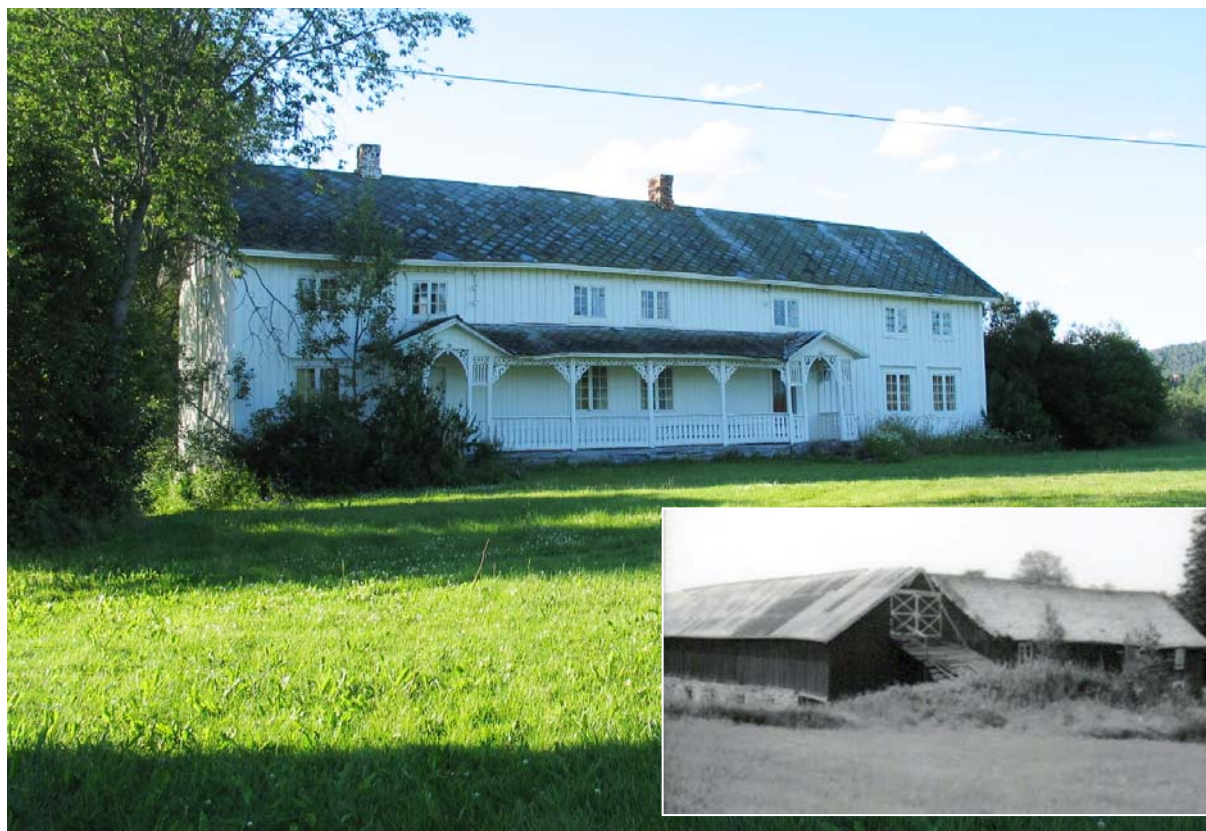

Småbruket Hireita (1736-003-041–043), er skilt ut fra Vinje prestegård og ligger sentralt i Snåsa. Det hadde ingen funksjon ved registreringen i 1987, og var alt da begynt å gro til.

Den tidligere husmannsplassen Løberg under Støvra ligger for seg selv i skogen nordøst for Snåsa. Uthusene var revet før SEFRAK-registreringen i 1987, men stue og stabbur (1736-002-057—059) holdes i hevd, i hovedsak som feriested, og deler av jordvegen dyrkes.

Ved registreringen i 1986 framsto ennå bruk 1 og 3 på Svarva med tradisjonelle gårdstun etter firkanttun-prinsippet – med store vinkellåver, store hovedbygninger i tillegg til andre hus. Men jordvegen ble forpaktet bort og husene hadde ingen annen funksjon enn tilfeldig lager. I dag er driftsbygningene revet. Kun den på bruk 1 (1736-004-030) var så gammel at den ble registrert. Hovedbygningen på bruk 1 (1736-004-030, over) er et tradisjonelt lån fra midten av 1800-tallet, med høy autentisitet i detaljer. Det er den opprinnelige tunsida vi ser på bildet, nå vendt ut mot jordvegen. De sammenbygde sveitserbislagene utformet som svalgang (eller veranda) er et karakteristisk element vi finner igjen på andre Snåsa-lån – også som inspirasjon ved nyere endringer.

Åsvoll i Midtbygda, nær Snåsa sentrum, er i tradisjonell drift med melkekyr og har et komplett tun der driftsbygningen er bygd ut for moderne drift. Endringene var gjort før SEFRAK-registreringen av området i 1987 og inngår derfor som uendret i MOV-undersøkelsen. (1736-003-011-14.)

Tapstallene viser at mange driftsbygninger er blitt borte i undersøkelsesperioden. Det er særlig de små funksjonsspesifikke husene som har høye tapstall og høy andel som er i dårlig stand. Ofte vil det si den eldste generasjonen driftsbygninger i tunet. Tapstallene for driftsbygninger av typen "enhetslåve" ligger nær gjennomsnittet. Det er karakteristisk for Snåsa at flere av disse fortsatt er i opprinnelig bruk. Det gjelder i hovedsak de store vinkelbygde driftsbygningene fra århundreskiftet. At de er i bruk gjenspeiles bl.a. også i tallene for endringer og påbygg. Også flere av de store gråsteinsbygde fjøskassene fra før og etter 1900-tallsskiftet ser ut til å ha latt seg tilpasse moderne bruk. Andelen eldre driftsbygninger i bruk er relativt høy i Snåsa, I flg. jordbruksstillingene fra 1999 var 157 driftsbygninger bygd før 1950. I flg. kommunens landbruksplan var det en stor utbyggingsperiode i jordbruket på 1970- og 1980-tallet. Mye av bygningsmassen ble fornyet. Flere av de eldste driftsbygningene ble nok opprustet da, noe som gjenspeiles i registreringsmaterialet. En del av disse endringen var gjort før registreringen, men flere kan altså også spores i undersøkelsesperioden. I flg. landbruksplanen er bygningsmassen igjen moden for fornyelse.

De fleste hus som nå er borte sto i sammenheng med andre eldre hus. Mange av tapene får derfor konsekvenser for sammenhengen de gjenstående husene oppleves i. I Snåsa gjelder det ofte firkanttunet, der de ulike hustypene gjerne har en fast plass. Mest merkbart er naturligvis tap av sammenhenger på de nedlagte bruka der bare innhusene blir stående som markører at tidligere bosteder og bruksstrukturer. Når det gjelder de aktive bruka blir hovedtrekkene ved tunformen ofte tatt vare på. At så pass mange vinkellåver bevares ved bruk virker i den retning, men det gjelder også ved nybygg. Men det er neppe til å unngå at, endringer, nybygg og utbygg svekker de tradisjonelle tunas enhetlig preg.

Seter, utmark og tursime

Hus som forteller om bruken av utmarksressursene har den klart største tapsprosenten, over dobbelt av gjennomsnittet. Registreringene består i hovedsak av hus knyttet til setre, kun en liten del dokumenterer bruken av heimemarka. Omstruktureringen fra ekstensiv bruk av gårdens utmarksressurser ved setring og utslått, til konsentrasjon om innmark og heimemarka begynte tidlig. Alt fra slutten av 1800-tallet er seterdrifta på retur, og i 1957 beskrives seterhus som står og forfaller. Tapene i kategorien gjelder på noen få unntak nær hus som var oppgitt på tidspunktet for SEFRAK-registreringen. Ingen av de registrerte seterhusene i materialet sto på setre i tradisjonell drift på registreringstidspunktet. Men en del var i bruk for tilsyn med dyr på beite og i forbindelse med skogbruk og jakt. Uthusene har det vært mindre bruk for, særlig etter at skogbruket sluttet å bruke hest. Seterstuene skiller seg ut med høye tall på alle parametere – tap, endring og de som er i dårlig stand. De fleste seterstuene som er påbygd eller pusset opp, er satt i stand til fritidsbruk.

Det er nå en økende interesse for seterdrift i Snåsa. Det er symptomatisk at historielaget er i gang med en omfattende registrering av setertufter. Samtidig er det flere eksempler på enkelthus og seteranlegg som er rustet opp. En del er satt i stand med støtte fra offentlige midler, i hovedsak gjennom STILK-ordningen. (Det har ikke vært mulig for oss å etterspore disse tildelingene til de enkelte hus i SEFRAK-registeret.)

Fortsatt er fritidsfunksjon viktigst for seterhus som er i hevd, men et av de registrerte anleggene var gjenopptatt (eller i ferd med å bli det) med tradisjonell drift, i kombinasjon med tursime. Det er flere brukere som har planer om å gjenoppta seterdrift, da trolig i en eller annen kombinasjon med turisme. Endringer for slik funksjon vil kunne prege flere seteranlegg framover. ("Grenseløs seter", et interregionalt samarbeidsprosjekt med svenske seterbrukere i Jemtland som har utprøvd seterturisme noen år, ble formalisert først 2004.)

Snåsa har lange tradisjoner i friluftsliv/turisme-sammenheng. Den har i stor grad hittil vært knyttet til villmarkstursime, med nasjonalparkene og fjellgårdene som tilknytningspunkter. Schultzeytta fra slutten av 1800-tallet dokumenterer denne tradisjonen. Før andre verdenskrig var det mange utlendinger på elgjakt i Snåsa. Gressåmoen som før var overnattingssted for ferdselen mot Lierne tar i mot fotturister. Turismen har kun i liten grad satt spor etter seg i hytteutbygging. I alt er det 300 fritidshytter i kommunen. De fleste frittliggende. Hyttefelt er bare anlagt på statens grunn, i området Holden Grønningen.

Gårdsturisme som tar i bruk ledig bygningsmasse i gårdstuna er en ny trend. Den kan spores i noen få av de registrerte anleggene. Gamle hus er satt i stand for utleie, salg av produkter og opplevelse. Det er ventelig at de store utvidelsene av nasjonalparkområdet vil forsterke interessen for utmark, seterbruk og mulig bruk av den eldre bebyggelsen i turismesammenheng.

Ved registreringen i 1986 var det bygd nytt tun på Nedre Skartnes. Det gamle våningshuset sto ubrukt, uthusene var kun dels i bruk. Riving er det mest sannsynlige, opplyses det på registreringskjemaet. I dag har gamletunet fått ny funksjon i forbindelse med gårdsturisme. Våningshus og stabbur ble pusset opp midt på 1990-tallet og leies i dag ut, både for sommer og vinterturisme. Samtidig selges gårdsprodukter (1736-007-013-015).

Stabburet på Søndre Aun (1736-009-056) er tatt i bruk som gårdsbutikk og galleri. Gården har vært i den i Snåsa kjente Muus-slektens eie, og våpenseglet på døra er malt etter et segl fra 1701. Eierne har planer om også å ta deler av stuelånet i bruk til utleie for overnatting.

Mølnvikseteren ligger i skogsterreng i Ådalen, nordvest for Snåsavatnet. Seterdrift var opphørt for lengst ved registreringen i 1982, men seterstue og stall (1736-001-074–075) hadde fortsatt funksjon som skogshusvære og hytte. Setervollen er i ferd med å gro igjen.

Begge setervollene til Østre og Vestre Gravbrøt i Bolåsen var preget av gjengroing og hus i forfall ved registreringen i 1990. I dag er fjøsbygningene satt i stand. Fjøsset til Østre Gravbrøt (1736-007-053) hadde best utgangspunkt, og her er kun de nederste stakkene byttet ut. Fjøsset på Vestre Gravbrøt (1736-007-055), som nærmest var i ruin, har i hovedsak nytt laft i dag.

Kårstugu på Søndre Belbu er nylig satt i stand med tilskudd fra STILK-ordningen. Bl.a. er skiftertaket restaurert. (1736-009-046)

Stabburet på Søndre Gran har fornyet dørene i fiskebensmønster. (1736-005-023)

6.1.3 Eldre sentra, knutepunkter

Kommunesenteret

Snåsa sentrumsområde har tre klart definerte tyngdepunkt som referer til ulike historiske stadier – kirken med prestegården Vinje og Krossgarden, Viosen nede ved Snåsavatnet fra slutten av 1800-tallet og jernbanestasjonen fra 1926 med kommunehuset fra 1950-tallet. De ligger innen et relativt begrenset område og sammenhengen mellom dem er lett "å lese". Stasjonsområdet tok av for mye av 1900-tallets sentrumsutbygging da jernbanen kom. Noe som har ført til at Viosen, den eldre "byen" ved vannet, er særlig godt bevart. Viosen har vært vernet ved regulering til spesialområde siden 1987. Den utbygging som har vært i sentrumsområde siden registreringen ble avsluttet først på 1990-tallet har i liten grad svekket sammenhengen mellom de historiske tyngdepunktene.

Bygdesentre

De to bygdesentrene Brede (Jørstad) og Agle har bakgrunn som stoppesteder ved jernbanen. Jørstad/Brede var et lite knutepunkt også før jernbanestasjonen ble anlagt her i 1926. Her kom vegen fra Imsdalen ned i Vestbygda og Klev mølle lå ikke så langt unna. Etter en stund kom det meieri. Men det er ingen eldre hus registrert her som definerer et tettsted. Siden jernbanen i Snåsa hører 1900-tallet til, er det ingen ting i materialet som tettstedsutviklingen kan relateres til, men både Brede og Agle har fortsatt status som bygdesentre i kommunen. På Brede er det ikke registrerte bygninger i SEFRAK-registeret. På Agle er det registrerte noe eldre gårdsbebyggelse blant yngre hus, det er ikke tap eller endringer i denne bebyggelsen.

Forsamlingshuset Vonheim ble bygd av Snåsa arbeidersamfunn i 1901 og er i dag bygdemuseum. (Det er unntatt fra MOV-undersøkelsen.)

6.2 Arealfragmentering, større inngrep

6.2.1 Vegprosjekter

Det er ikke kjent noen større veganlegg i undersøkelsesperioden som har fått konsekvenser for registrerte hus.

6.2.2 Større anlegg

Det er ikke kjent noen større utbyggingsprosjekter eller anlegg i undersøkelsesperioden som har fått konsekvenser for registrerte hus. Ved bygging av Snåsa handelslag på 1970-tallet gikk det tapt eldre hus, men vi vet ikke om disse var bygd før 1900.

7 Saksbehandling, planforhold m.m.

7.1 Bruk av SEFRAK-materialet i kommunen

Snåsa kommune har i undersøkelsesperioden ikke hatt originalmaterialet for SEFRAK, eller kopier av skjemaer og kart. SEFRAK i GAB ble brukt, men det var ikke faste rutiner for dette, man har basert seg mye på lokalkunnskap i kommunen. Kommunen står nå foran en større opprusting av det digitale kartverket, hvor også kulturminneregistreringer, inkludert SEFRAK-registeret skal bli tilgjengelig.

Rivesaker som vedrører SEFRAK-registrerte bygninger har blitt sendt videre til fylkeskulturkontoret, i liten grad for endringer. Det har vært etablert praksis å ikke kreve melding for mindre tilbygg på tunsida.

7.2 Planforhold

Bygninger fredet etter kulturminneloven

- Husmannsplassen Sandmo med seks fredete objekter (fredningsår 1996)
- Snåsa (Vinje) prestegård med tre fredete objekter (fredningsår 1991).

Automatisk fredete samiske bygninger

Samiske bygninger eldre enn 100 år er automatisk fredet. I 2000 foretok Sametinget en registrering i Snåsa. Følgende bygninger/rester av bygninger ble da definert som automatisk freda:

- Finnpålstua (1736-002-042). Etablert 1880-tallet, hus.
- Buvrie i Gamstuhaugen. Etablert 1900, bur (Ikke SEFRAK-registrert).
- Tuft etter hus ved Heimsjøen, etter Paul Johnsen Brandsfjell (Finnpål). Etablert 1887, gråsteinsmur etter hus.

Spesialområde bevaring etter plan og bygningsloven

Tettstedet Viosen har hatt status som spesialområde siden 1987 (reguleringsplan 25.6). Området Krossgarden, Snåsa kirke, prestegården Vinje, Lyshusberget har i kommunedelplanen status som spesialområde formål bevaring.

"Verneplan for kulturmiljø" 1995

Prøveprosjektet for fylkesvise verneplaner ved Fylkesmannen i Nord-Trøndelag/Nord-Trøndelag fylkeskommune 1995 forslår to områder i Snåsa som aktuelle for områdefredning: Gressåmoen

fjellgård med nærmeste omgivelser og Snåsa sentrum, med område som omfatter både Viosen tettsted, stasjonsstedet og Vinje prestegård/kirke.

Del av den tilrettelagte *pilegrimsleden* gjennom Nord -Trøndelag går gjennom Snåsa. Leden fra Megarden i Imsdalen mot Verdal gjennom Roktdalen ble tilrettelagt i 1997. Strekingen fra Gløshaugen i Grong til Megard ble tilrettelagt 2003.

Muséer

- Saemien Sijte er et sørsamisk museum og kultursenter
- Snåsa bygdamuseum holder hus i møtelokalet til Snåsa arbeidernesammfunn ved Viosen
- Husmannsplassen Sandmoen er fredet og tilrettelagt som museum
- Finsås – botaniske severdigheter og skogmuseum

Naturvernområder

- Gressåmoen nasjonalpark, opprettet 1970.
- Bergsåsen nasjonalpark og plantefredningsområdet, opprettet 1977.
- Gaundalsmyrene, opprettet 1984
- Stormyra, opprettet 1989
- Bangsjø skogsområde

Utvidelse av Gressåmoen nasjonalpark med Blåfjella–Skjækerfjella var under utredning i 2003, og ble vedtatt desember 2004. Med denne utvidelsen er rundt 40 % av kommunens areal vernet etter naturvernloven.

Fjellgården Gressåmoen ligger ved inngang til Gressåmoen nasjonalpark. Gården ligger ved en gammel ferdselsveg mellom Snåsa og Lierne og er et gammelt overnattingssted – en funksjon som gården ennå har. Gården med tun og et område rundt ble foreslått vernet i fylkesvernplanen for kulturmiljø fra 1995, og er nå inne i en frednings prosess. Fjellgården Gressåmoen (1736-007-031–037) har mange typer hus. Gjennom 1980- og 1990-tallet har det vært gjort et stort reparasjons- og restaureringsarbeide på gården.

Husmannsplassen Sandmoen under Jørstad Mellom har et tilnærmet komplett, eldre bygningsmiljø. Stedet ble fredet i 1996 fordi miljøet gir et godt bilde av den overleverte rammen rundt en husmannsfamilie i Snåsa i andre halvdel av 1800-tallet, og fordi det i dag er svært få så godt bevarte husmannsplasser igjen. MOV-undersøkelsen bekrefter at kulturminner av denne typen også etter registreringen på 1980-tallet har hatt en større desimeringstakt enn minner fra andre miljøer. Det samme gjelder de hustypene en gjerne finner på småbruk med eldre bygningsmasse. Fredningen omfatter tunet med 6 hus. (1736-012-031-036). Plassen er tilrettelagt som museum og brukes bl.a. av "uteskolen" i Snåsa.

På Vinje, prestegården i Snåsa, ble hovedbygningen, stabburet og steinkjelleren fredet i 1991. Vinje er et særpreget, monumentalt anlegg og har en særlig verdi som "ramme om historiene om den fargerike presten magister Nils Muus", som det heter i områdefredningsforslaget for Snåsa sentrum. (1736-003-067-97.)

Krossgården (1736-003-057-066) ligger sentralt i Snåsa sentrumsområde og har vært et viktig sted for bygdas historie. På grunn av beliggenheten er jordvegen kjøpt inn av kommunen for å legges ut til boliger. Området Krossgården, Snåsa kirke, prestegården Vinje, Lyshusberget har i kommunedelplan for Snåsa sentrum status som spesialområde formål bevaring. Gårdsanlegget på Krossgården med mange hus ligger i et stramt firkanttun på en markert høyde. Drifta var nedlagt og kun forpakterboligen i bruk ved registreringen i 1987. Situasjonen for tunet er fortsatt uavklart 2003. Enkelte av husene er i begynnende forfall, deler av nærmeste jordveg gror til. Kommunen og stiftelsen Kogsgårdens venner arbeider med å finne ny funksjon til husene for å holde anlegget i hevd.

Breidesmo er en av mange bruk i Snåsa der bebyggelsen ikke lenger har noen funksjon. Stedet var bebodd ved registreringen i 1983, men ikke i drift. Fortsatt er tunet nær komplett, noe som ikke lenger er det vanlige på de fraflytta gårdene. Lokale krefter prøver å finne en måte å ta vare på bygningsmiljøet på. (1736-012-073-076)

Kilder

Litteratur

Ascheoug og Gyldendals *Store norske leksikon*, 1994 og "storenorskeleksikon.no", 2004.

Christensen, Arne Lie. 1995. *Den norske byggeskikken*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Christensen, Arne Lie. 2002. *Den norske landskapet*. Pax Forlag A/S, Oslo.

Dalhe, Kolbein og Tingstad, Asbjørn. 1995. *Verneplan for kulturmiljø*, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Nord-Trøndelag fylkeskommune.

Dalhe, Kolbein, Grytli, Eir, Nilsen, Eir. 2005. *Trønderlåna. Det midtnorske våningshuset.*, Det norske samlaget, Oslo.

Bruvoll, Torstein Engum. 2001. *Nord-Trøndelag historielag. Årbok 2001*. "Kulturmøte mellom nye og gamle driftsformer i skogbruket i Snåsa fra 1950- til 1970-åra".

Eggen, Erik 2001. *Kumur nr. 22 – 2001 "Seterbruket."*

Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. 1997. *Pilegrimsleden gjennom Nord-Trøndelag*. Brosjyre

Gaarde, Rolf m.fl. 1992. *Sandmoen Snåsa. Kulturarv i Nord-Trøndelag*. Nord-Trøndelag fylkeskommune.

Grønn, Unni. 1988. En jord og skogbruksbygd i Nord-Trøndelag. Kulturminner fra nyere tid i Ognavassdraget. Riksantikvarens rapporter 15.

Grong og Snåsa kommuner. 2003. *Pilegrimsleia Gløshaugen – Åsa i Imsdalen*. Brosjyre.

Hanem, Odd og Tømmerås, Bodvar 2000. *Kumur nr. 21 – 2000*. "Registrering og merking av setervollar."

Hanem, Odd og Tømmerås, Bodvar 2001. *Kumur nr. 22 – 2001* "Registrering og merking av setervollar."

Helland, Amund. 1909 *Norges land og folk XVII2*

Mediaås, Ivar. 1977. *Norges Bebyggelse*. Nord-Trøndelag, midtre del

Sametinget. 2000. *Byggeskikk i nordsamiske områder*. Verne- og forvaltningsplan for samiske bygninger. Rapport 1 fra feltarbeidet 2000.

Sandnes, Jørn, redaktør. 1994. *Snåsavatnet, Natur, kultur, historie*. Trondheim.

Skar, Hans. 1907. *Det gamle Snaasen ; Snaasens kulturhistorie til aaret 1907*.

Snåsa Fjellstyre, Snåsa kommune, Statens kartverk. 1989. *Snåsakartet*.

Tokle, Hilde Arna. 2001. *Nord-Trøndelag historielag. Årbok 2001*. "Fra monumentale trønderlåner til det 20- århundrets arkitektur".

Aas, K. m.fl. 1982. *Trønderlåna – Trøndertuna*. Landbruksforlaget.

Utrykte kilder, arkiv m.m.

Digitalarkivets folketellinger. <http://digitalarkivet.uib.no/>

Dokumentasjonsprosjektet. [/www.dokpro.uio.no/](http://www.dokpro.uio.no/). Matrikkelutkastet av 1950.

Miljøstatus i Norge. www.mistin.dep.no

SEFRAK-registreringen Snåsa 1982–91, skjemaer og kart.

Snåsa kommune Kommuneplanens arealdel, kartutkast 2003.

Snåsa kommune. Landbruksplan 2006–09.

Snåsa kommune sine websider. www.snasa.kommune.no/.

Statistisk sentralbyrå. 1973. *Folke- og bolig telling 1970*, Oslo.

Statistisk sentralbyrå. 1981. *Dokumentasjon 1980*. Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 1992. *Folke- og bustadteljing 1990* Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. 2001. *Folke- og bustadteljing 2001* Oslo-Kongsvinger.

Statistisk sentralbyrå. Faktaark, 1999. *Jordbrukstelingen Snåsa* (www.ssb.no).

Statistisk sentralbyrå. 2001. *Befolkningsutviklingen i kommunene*. (www.ssb.no).

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711

Statens kartverk. Topografisk hovedkartserie M711

Muntlig informasjon: Ola Sørhøy Snåsa kommune.

Topografisk kart 1:100 000: 54 A Sandøla, 1886 og 1928; 50 D Snaasa, 1885 og 1928; 51 C Jævsjø 1883 og 1947; 53 B Overhalden, 1885 og 1937. Statens kartverk Hønefoss.

Vedlegg 1. Bygningstyper: tapt, endret, truet – tabell

Vedlegg 2. Registreringskretser: tapt, endret, truet – tabell